

LIETUVOS

BAJORAS

2003 ŽIEMA - PAVASARIS

NR. 7

LIETUVOS BAJORŲ
KARALIŠKOJI SĄJUNGA

LIETUVOS BAJORAS

2003 m. žiema-pavasaris, Nr. 7
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidinys
Eina nuo 1995 m.

Redakcijos adresas:
Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, Vilnius

Redakcinė kolegija:
Prof. dr. Artūras Rukas Daujotis (Derneck grafas) – vyr. redaktorius. Tel.: 8-37 551743
Undinė Nasvytytė (h. Sirakomlia)
Prof. dr. Povilas Vitkevičius (h. Bialina) – redaktorius, mokslinis konsultantas
Prof. dr. Konstantinas Bogdanas (h. Rožė),
Giedrė Jurkūnienė-Bulotaitė (h. Koscieša),
Leonas Peleckis-Kaktavičius (h. Gulbė),
Vacys Reimeris (h. Prus I).

uriny

✠ Undinė Nasvytytė. Bajorų rūmai	3
✠ Povilas Vitkevičius, Pranciškus Šemeta - Europos tautų laisvės kovų riteris	4
✠ Eglė Lukošavičiūtė, Grafai Kosakovskiai Vaitkuškio aplinkoje	6
✠ Povilas Vitkevičius, Riteriai ir jų epocha (2)	10
✠ I. Miliukienė, V. Vyčas, Ritualo reikšmė bajorų gyvenime	13
✠ A. Varnienė, Laskarysai ir jų likimai	15
✠ S. Bytautas, H. Matusevičius, Horodlės aktai (1413 m.)	19
✠ Kaspar Niesiecki, Bajorų luomas	20
✠ Vytautas Jonas Rimgaila, Monsinjoras Jonas Gedvila	22
✠ Vytautas Jonas Rimgaila, G. Bružienės ir jos šeimos likimas	24
✠ Karūnuotosios dinastijos	26
✠ Gražina Juknevičienė, Trakų Vokės dvaro istorinė apžvalga	27
✠ Sigita Gasperavičienė, Vilniaus Vingio parko istorijos bruožai (2)	29
✠ Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos kronika	34
✠ LBKS jubilijatai	38

"The Lithuanian Nobleman", the publication of the Lithuanian nobility, is published since 1995. The chief editor is Count Artūras Rukas Daujotis von Derneck (Aušros 3, Garliava - Naugardiskės, Kaunas district LT 4316, Lithuania)
The address of the editorial office: Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, Vilnius

Summary

Noblemen's Palace

On 12 10 2002, the new residence of the Royal Union of Lithuanian Nobility – "the Noblemen's' Palace" – was in state presented to the Lithuanian society. On 19 06 2002, the Government of the Republic of Lithuania by its decree No. 1197, according to the use agreement, exclusively remised count Tiškevičius' Trakų Vokės estate homestead to the Royal Union of Lithuanian Nobility for 99 years as a remuneration for the property owned by the Lithuanian Union of Nobility until 1940. The Leader of the Royal Union of Lithuanian Nobility Undinė Nasvytytė forwards her thanks to the Prime Minister of the Lithuanian Republic Y. E. Algirdas Mykolas Brazauskas for the Palace. At present, the Royal Union of Lithuanian Nobility counts around 1500 noblemen.

The Union of Lithuanian landlords re-established

On 11 05 2002 Lithuanian nobility, keeping the traditions (noble blood and land ownership), re-established the Union of Lithuanian Landlords. The declaration of the re-establishment of the Union was signed by such renowned noblemen as Undinė Nasvytytė, Henrikas Matusevičius, Regina Kontautaitė-Gaučienė, and many others who own patrimony lands. Prof. dr. Count Arturas Rukas Daujotis von Derneck has been elected the leader of the Union. By the decree of the Attorney General of 25 06 2002, the Union was registered in the Lithuanian Palace of Agriculture in Kaunas.

Šiomet sukanka 140 metų nuo
1863 metų sukilimo

Mykolas Elvyras ANDRIOLIS.
Liudviko Narbuto mirtis ties Dubičiais.
1864-1865
Litogr., 46,8X55,3. LDM

Karolis RAČINSKIS.
Buvusios Vilniaus Žemutinės pilies vaizdas.
1832.
Litogr., 21,4X34,4. LDM

Bajorų rūmai

Undinė Nasvytytė,
LBKS vadė

2002 m. spalio 12d. Lietuvos visuomenei buvo iškilingai pristatyta Lietuvos LKBS nauja buveinė - "Bajorų Rūmai". Tai tikrai neeilinis įvykis Lietuvos Bajorų sąjungos gyvenime. Tai - Lietuvos Respublikos vyriausybės, o tuo pačiu ir visuomenės pripažinimo ir pasitikėjimo aktas, įpareigojantis puoselėti vertybes bei geriausias praeities tradicijas. 2002-06-19 d. LR Vyriausybė savo sprendimu Nr.1197 išimties tvarka perdavė pagal panaudos sutartį 99 metams Lietuvos Bajorų Karališkajai Sąjungai buvusią grafo I.Tiškevičiaus Trakų Vokės dvaro sodybą kaip atlygį už Lietuvos Bajorų sąjungos iki 1940 m. turėtą turtą. LKBS - pilnateisė Lietuvos bajorų draugijos, veikusios 1928 - 1940 m., visų teisių ir pareigų paveldėtoja. 1994 m. birželio mėnesį Sąjunga užregistruota Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijoje.

Šiuo metu LBKS vienija 1500 tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje gyvenančių tikrųjų, savo kilmę jau įrodžiusių dokumentais, narių. Lietuvos bajorija - visuomenės sluoksnis, kuris susiformavo daugiau nei prieš 500 metų, dar Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikais. 1387 m. Jogailos privilegijoje bajorų buvo laikomas karys, kuris už nuopelnus savo kraštui gaudavo tėvonijas su valstiečiais. Bajorų giminės puikuodavosi savo herbais. Yra žinoma, kad jau iki 1413 m. Lietuvos bajorai turėjo savo specialius ženklus, kaip Stulpai, Vytis, Mogyla ir kt. 1447 m. Kazimiero privilegija pripažino bajorų nuosavybę į žemę. 15 a. atsirado pirmieji stambūs dvarininkai, kaip Goštautai, Kęstgailos, Radvilos.

Bajorai visada buvo pažangi visuomenės dalis. Jos turtingiausi atstovai, išsimokslinę užsienyje, nešė Lietuvai mokslą ir europinę kultūrą, daly-

vavo tautos ir valstybės gyvavime, įtakoją kultūros ir civilizacijos vystymąsi šalyje. Bajorai Biržiškos, Plechavičius, Rōmeris, Chodkevičiai ir kt. kūrė Nepriklausomą Lietuvą. Bajorai sudarė tautos elitą, kurį okupacijos metais, tiek 19 a., tiek 20 a. buvo stengtasi visiškai sunaikinti.

Bajorų Sąjungos svarbiausias tikslas - skatinti dvasinį Lietuvos gyventojų atgimimą, domėtis Lietuvos Valstybės istorija, kalba, kultūra. Mes remiame visas pažangias jėgas, kuriančias Nepriklausomybę, nedalomą Lietuvą, kurioje viena valstybinė kalba ir viena pilietybė.

Manau, kad susigražinus Trakų Vokės dvaro rūmus, Lietuvos bajorų Sąjungos viena iš veiklos sričių taps filantropija. Šiuolaikinė filantropija - tai ne tik savo lėšų, ir laiko aukojimas bendriems tikslams, tai galimybė patenkinti poreikį turėti savo balsą bei įtaką visuomenėje - tai leidžia jaustis gerbiamu bendruomenėje ir tuo pačiu leidžia jaustis laimingu. Kita prioritėtinė sritis būtų istorinė-kultūrinė-švietėjiška veikla, bendra su kitoms nevyriausybiniams organizacijomis, padedant įvairiems fondams ir labdaros organizacijoms.

Šiandien mums reikės kantrybės ir išminties, kad galėtume įgyvendinti mūsų užsibrėžtus tikslus - sukurti istorinį kultūrinį centrą "Bajorų Rūmai", kuriame rastų vietos LBKS archyvai, biblioteka, muziejus, koncertų salė. Mes sieksime, kad kultūrinė-istorinė medžiaga, surinkta LKBS narių, būtų prieinama kuo didesniai skaičiui žmonių ir prasidėtų dialogas tarp atskirų kartų ir visuomenės sluoksnių, geriau vienas kitą suprastų ir surinktų išsibarsčiusius atsiminimus.

Norėtume matyti šiuos rūmus visada gyvus, kaip šiandien pilnus drau-

gų, kurie atvyko palaikyti ir paremti mus ne tik finansiškai bet ir pasidalinant savo patirtimi.

Labai norėtume Jūsų bendruomenės dalyvavimo. Vėl išmokti būti drauge, ir sugretinti bei suprasti savo skirtumus, analizuoti, kodėl ir dėl kokių priežasčių tiek metų buvo supriešinti tos pačios tautos atstovai.

Labai dėkoju visiems prisidėjusiems prie šių rūmų atgaivinimo:

LR Ministrui Pirmininkui J.E. Algirdui Mykolui Brazauskui,

LR Kultūros ministrei p. Romai Dovydenienei,

LR švietimo ir mokslo ministrui p. Algirdui Monkevičiui,

LR Aplinkos ministrui p. Arūnui Kundrotui,

Kultūros vertybių apsaugos Departamento direktorei p. Varnaitei,

Valstybinės paminklo saugos komisijos pirmininkei p. Gražinai Drėmaitei,

LR Vyriausybės Valstybės turto valdymo ir disponavimo skyriaus vyr. specialistei p. Nijolei Makštelienai. Dėkojame Trakų-Vokės bendruomenei už tarpininkavimą.

Tikimės, kad su visų Jūsų parama pasiseks įgyvendinti bendrus mūsų siekius Tėvynės labui.

Dr. Povilas Vitkevičius, Bialinos h. bajoras

Pranciškus Šemeta – Europos tautų laisvės kovų riteris

Pranciškus Stanislovas Justinas Šemeta

Labai skaudu, kad Lietuvos bajorai dažnai užmiršta tuos didžiavyrius, kurie garsino mūsų Tėvynę visame pasaulyje. Toks likimas ištiko Žemaičių didiką Pranciškų Stanislovą Justiną Šemetą, kurio 200 metų gimimo ir 120 metų mirties datas 2002-siais metais privėlė jome prisiminti.

Žemaičių didikas

Šemetos – sena Žemaičių didikų giminė, pradėjusi reikštis Lietuvos gyvenime nuo XVI a. Šios šeimos nariai buvo užėmę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tijūnų, seniūnų, maršalkų, teisėjų ir kt. pareigas.

Šemetos Liublino seime kartu su Radvilais ir Chodkevičiais priešinosi uni-jai su Lenkija.

Šios studijos herojus Pranciškus Šemeta gimė 1802 m. gegužės 8 d. Diktariškio dvare, Šiaulėnų valsč., Šiaulių apsk. Krikštijant vyriausiąjį sūnų Pranciškų, krikšto tėvais jo tėvas Tadas pastatė 10 porų savo baudžiauninkų. Tai rodo patriarchalinius Žemaitijos didikų

santykius su savo baudžiauninkais. Tėvas, A. Gelgaudiškio savininkas, nuo 1820 m. buvo Šiaulių apsk. bajorų maršalka, vedęs bajoraitę Anelę Koščicaitę, su kuria susilaukė 10 vaikų: 4 dukterų (Elvyrą Vitkevičienę, bajoro Ignaco Vitkevičiaus žmoną; Oną Gadonienę, Barborą Gorskienę ir Kunegundą Gelgaudienę) ir 6 sūnų (Pranciškų Stanislovą Justiną, g. 1802 m., Juozapą Joną Antaną, g. 1804 m., Antaną Ignacą Petrą, g. 1806 m., Enriką Povilą Pranciškų, g. 1809 m., Liudviką Ignacą Justiną Antaną, g. 1810 m. ir Stanislovą Tamošių Juozapą Justiną, g. 1814 m.).

Caro rūmų kamerjunkeris

Pranciškus Šemeta, baigęs Raseinių gimnaziją, studijas tęsė Vilniaus universitete, kur studijavo teisę ir literatūrą. Čia jis priklausė slaptajai studentų Filaretų („dorovingų“) draugijai, tačiau Novosilcevo represijos jo nepalietė. Baigęs Vilniaus universitetą, jis dirbo Peterburgo civilinėje lenkų tarnyboje prie valstybės sekretoriaus Grabovskio kabineto. Už uolų darbą 1829 05 24 caras Nikolajus I jam suteikė Karališkųjų rūmų kamerjunkerio titulą („gentilhomme de la Chambre de Notre Cour Royale Polonaise“)

Sukilimo vadas Žemaitijoje

Prasidėjus 1830 metų neramumams Lietuvoje, jis skubiai grįžo į Vilnių, kur užmezgė ryšius su sukilimo komiteto nariais (St. Šumskiu, Ant. Goreckiu, Myk. Balinskiu, Leonu Rogalskiu, Ed. Römeriu ir kt.) Komitetas jam pavedė organizuoti sukilimą Šiaulių apskrityje. Šemeta savo lėšomis subūrė gausų sukilėlių būrį ir kartu su kitais sukilimo vadais Žemaitijoje (K. Herubavičiumi, E. Stankevičiumi, Jautaku, Gedri-

mu, Gruževskiu ir kt.) kovėsi daugelyje mūšių su rusų kariuomenės daliniais, kuriems vadovavo pulk. Bartolomėjus. Sukilėliai išvadavo Raseinius, Telšius, Varnius, Seda, Šiaulius ir kt. vietas. Tada ir gimė garsioji sukilėlių daina: „Dabar lenkai neprapuolė, kol žemaičiai gyvi“.

Atvykus lenkų pulkams, sukilimas suaktyvėjo, tačiau generolui Gelgaudui nepavykus išvaduoti Vilniaus, sukilimas gėso, nors Žemaičių pulkai, vadovaujami Pr. Šemetos, įnirtingai kovėsi. Tada Pr. Šemetai gen. Gelgaudas suteikė majoro laipsnį. Rusams numalšinus sukilimą, Šemeta pasitraukė į Prūsiją, kur buvo vokiečių internuotas. Jam išsilaisvinti padėjo lenkų legijono generolas Rolandas.

Pr. Šemeta per Vokietiją pasiekė Prancūziją. Čia aktyviai įsijungė į 1830-31 m. sukilimo dalyvių komitetą ir įvairių komisijų veiklą. Drauge su kitais įkūrė ir pasirašė 1831 m. gruodžio 10 d. įsteigtos Lietuvių Draugijos („Towarzystwo Litewskie“) įstatus, aktyviai dalyvavo draugijos veikloje.

Kovotojas už Belgijos laisvę

1832 m. kartu su kitais karininkais-emigrantais įstojo į prancūzų generolo Gerard'o kariuomenę, kad padėtų belgų sukilėliams jų kovoje su olandais dėl nepriklausomybės atgavimo. Pr. Šemeta ypač pasireiškė kaip puikus karo vadas aršiose kovose 1832 metų lapkričio-gruodžio mėnesiais, kai gen. Gerard'as puolė Antverpeną.

Karo misija Egipte

Sekančiais metais Pr. Šemeta vyksta į Egiptą, kuris kovojo su turkais dėl savo laisvės. Egipto kariuomenėje Pr. Šemeta buvo paskirtas gen. Dem-

binskio štabo viršininku.

Grįžęs į Prancūziją 1836-37 m. Pr. Šemeta organizuoja slapta susisiekimą su Lietuvoje likusiais sukilimo dalyviais, siunčia jiems kunigaikščio A. Čartoriskio slaptas instrukcijas dėl pasiruošimo naujam sukilimui. Pr. Šemetos iniciatyva Vilniuje buvo įsteigtas slapstasis 8 asmenų komitetas (St. Šumskis, Edv. Rōmeris, kun. Trinkauskas, Končius ir kt.) sukilimui ruošti.

Giuseppės Garibaldžio adjutantas

Tuo metu Italijos patriotai, vadovaujami jauno ir energingo karbonaro, "Jaunosios Italijos" organizacijos įkūrėjo, vieno veikliausių Risorgimento (t.y. "Atgimimo") vadų Giuseppe Mazzini, pradėjo kovą dėl italų tautinio išsivadavimo iš Austrijos jungo ir Italijos suvienijimo. Tai buvo sukilimų, revoliucijų ir aštrių kovų su Austrija metas.

Įnirtingoms kovoms vadovavo Italijos didvyris, bebaimių partizanų vadas, talentingasis karvedys **Giuseppe Garibaldi**. Pr. Šemeta, būdamas neabejingas bet kurios tautos laisvės kovai, nedelsdamas vyksta į Italiją padėti italams jų kovoje dėl laisvės, nes tokia kova buvo viso jo audringo gyvenimo pagrindinis tikslas. Italijoje Pr. Šemeta greitai išgarsėjo savo neeiliniais karo vado gabumais ir tampa Garibaldžio adjutantu, nuolat padėdamas jam ginklu ir patarimais.

Poeto Adomo Mickevičiaus bičiulis

Pr. Šemeta į Paryžių grįžo tik 1846 m. Būtina atskirai paminėti ypač nuoširdžią draugystę tarp poeto Adomo Mickevičiaus ir Pranciškaus Šemetos. Jie gerai pažinojo vienas kitą dar iš Vilniaus universiteto laikų, vėliau artimai draugavo S. Peterburge. A. Mickevičius, remiantis jo sūnaus Vladislovo liudijimu "gyveno labiausiai su lietuviais", "jo dažniausi svečiai buvo lietuviai", "pradėjus kalbėti apie Lietuvą, Nerį, jo veidas tiesiog spinduliavo, lyg tėviškės žemės vėjelis sutirpindavo jo širdies perkūnus".

Pranciškus Šemeta buvo vienas

iš tų, su kuriais poetas ypač mėgo draugauti. Pr. Šemeta nuolat prašė ir ragino, kad poetas pradėtų kurti antrąją "Pono Tado" dalį apie 1830-1831 metų sukilimo įvykius. Pr. Šemeta 1852 metų rugpjūtį net buvo atsivežęs poetą į savo namus Bretanijoje (į Groisic, vėliau į Saint Germain), kad čia galėtų pradėti antrąją poemos dalį, tačiau poetas sakėsi, kad laikas jam kurti jau praėjęs. Pr. Šemeta su poetu ypač suartėjo 1850-1855 m. Yra likę keli poeto laišakai, rašyti Pr. Šemetai.

Italų armijos majoras

Pr. Šemeta buvo visapusiškai išsilavinusi asmenybė, turėjo vertingą meno kolekciją, artimai draugavo su kitu Vilniaus universiteto auklėtinio – poetu Julijonu Slovackiu.

Laisvės kovų riteris, Žemaičių didik Pranciškus Šemeta mirė 1882 m. sausio 20 d. Vokietijoje. Palaidotas Dresdeno miesto kapinėse. Jo kapą puošia gražus marmuro paminklas, kuriame pažymėta, kad čia ilsisi Italų armijos majoras Pranciškus Šemeta.

Šaltiniai

1. Ig. Domejko, Filareci i filomaci, 1872.
2. H. Moscicki, Powstanie 1831 roku na Litwie. Wilno, 1931.
3. W. Mickiewicz, żywot Ad. Mickiewicza, IV t., 282-283.
4. N. Atarov, M. Dalceva. Džuzepė Garibaldi, 1987.
5. W. Mickiewicz, Pamiętniki, I t., 1926.

Dr. Povilas Vitkevičius, a nobleman of Bialina coat of arms

Franciszkus Szemeta – the knight of the European nations' fights for freedom

Summary

Fr. Szemeta (1802-1882) was a Lithuanian nobleman who merited the eternal gratitude from

many European nations for his participation in the fights for their freedom and independence. After graduating from Vilnius University, where he belonged to the secret Philaret society, he worked for some time in St. Petersburg. The Tsar of Russia granted him the title of the kammerjunker of the royal palace, but Szemeta chose a different path. At the beginning of the Polish-Lithuanian uprising of 1830-1831, he became one of the most renowned leaders of the uprising. After the uprising was suppressed, he moved to France where, on the side of general Gerard, assisted the Belgian rebels in their independence fight against the Dutch. After a year Szemeta helped the Egyptians in their fight against the Turkish sultan.

When the young Carbonare Giuseppe Mazzini established the "Young Italy" union and started fighting for the unification of Italy and its liberation from the Austrian yoke, Szemeta was fighting in the regiments of the fearless leader of Italian partisans Giuseppe Garibaldi, and even became his aide-de-camp. He, as one of the most renowned leaders of Italian Risorgimento (Rebirth), was given the rank of the major of the Italian army.

In Vilnius, in St. Petersburg, and especially in Paris Fr. Szemeta closely associated with the famous poet Adam Mickiewicz and urged him to write the second part of his poem "Pan Tadeusz" about the uprising of 1830-1831. Fr. Szemeta also maintained contacts with another poet, Julius Slovackis.

Fr. Szemeta died in 1882 in Germany. He is buried in the cemetery of Dresden.

Pastarajai Kosakovskiai Vaitkuškio aplinkoje

XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje netoli Ukmergės klestėjusiame Vaitkuškio dvare (Pav. 1) gan giliai

Pav. 1. Vaitkuškio rūmai apie 1895 m.

šaknis įleido Kosakovskių giminė. Tai prieštarina istorikų vertinami politikai, meno ir mokslo globėjai – puoselėtojai, pažangių idėjų skatintojai. Gyvendami Lietuvoje rinko ir kaupė jos kultūrinį ir istorinį palikimą. XVIII a. pabaigoje Kosakovskių giminės atstovai suvaidino vieną lemiamų vaidmenų tiek tragiškoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, tiek ir visos Abiejų Tautų Respublikos istorijoje. Gal dėl šios priežasties pateisinamas toks išskirtinis įvairiakalbės istoriografijos dėmesys šios giminės atstovams.

Pastaruoju metu, atsiradus palankioms senosios Lietuvos valstybės istorijos tyrimų sąlygoms, spaudoje pasirodo vis daugiau įvairaus pobūdžio ir skirtingų tikslų vedinių publikacijų. Tačiau šiame straipsnyje neketinama analizuoti istoriškai susiklosčiusias Kosakovskių gyvenimo peripetijas.

Reikia pripažinti, kad kultūrinis šios giminės atstovų palikimas yra ne mažiau svarbus tyrinėtojams. Viena iš priežasčių būtų jų mecenatystė įvairiose sferose. Gana reikšminga veikla pasireiškė bažnyčių statyboje ir jų globoje, rezidencijų kūrimo ir meno kūrinių jose kaupime.

Pastarajai menotyrininkai teikia

išskirtinį dėmesį. To priežastis – negailingai išardyti ir išbarstyti dar išlikę šios giminės dvasiniai likučiai. Deja, tyrinėjama medžiaga tik iš dalies padeda atkurti kažkada egzistavusius grafių Kosakovskių rinkinius. Maža to, dažnai tenka spėlioti dėl tų rinkinių kaupimo, dažnų jų perkėlinėjimų iš vieno rūmų į kitus. Matyt, taip norėta išrinkti geriausią vietą, tinkamai reprezentuojančią Kosakovskių giminės meno vertybes. Gal ne veltui, įgyvendinti tokius užmojus buvo pasirinktas lokaliai patogioje vietoje esantis Vaitkuškis.

Deja, pastaruoju metu tenka apgailestauti dėl vėlesnių įvykių, kuriuos paskatino istoriškai susiklosčiusios aplinkybės: karai, okupacijos, nedėmesingumas ir kitos priežastys. Todėl dabar tenka tik dalinai įvertinti visus šios giminės nuopelnus. Visas čia sukauptas turtas gerokai nukentėjo, kai jų šeiminkai, gelbėdamiesi nuo besiantinančių svetimų kariuomenių, dalį buvo priversti

palikti likimo valiai.

Tačiau šiame straipsnyje mus labiau domintų gyvenimas pačiame Vaitkuškio dvare. Pastarąjį pirmasis jo šeimininkas Mykolas Kosakovskis (1733 – 1798), pasinaudojęs nepalankia M. Skorulskio finansine situacija, dar 1764 m. nupirko už 160000 auksinių. Jo dėka Vaitkuškio Kosakovskiai 1781 m. gavo grafių titulą.

Tačiau, bene įdomiausia asmenybė šioje giminėje buvo Stanislovas Feliksas (1795 – 1872) – visapusiškų interesų žmogus, žinomas kaip diplomatas, teisininkas, humanitaras, egiptologas, enciklopedistas. Jis – slaptasis patarėjas, senatorius, karaliaus dvaro ceremonijų vadovas, paskutinis (iki 1861 m.) Lenkijos karalystės heraldikos pirmininkas, Romos Šv. Luko akademijos narys, kartu su įžymiuoju egiptologu Jeanu – Francois Champollionu (1790 – 1832) tyrinėjęs hieroglifus, projektavęs Vaitkuškio dvaro rūmus. Būtent jis XIX

Pav. 2. Vaitkuškio dvaro rūmai

a. antro ketvirčio pabaigoje, galutinai atsisakęs visuomeninės veiklos, pradėjo rūpintis ūkiniais reikalais.

Taigi, vienas iš svarbesnių jo planų buvo jau anksčiau planuota rūmų rekonstrukcija. Iš išlikusių brėžinių aiškiai matyti, kad ieškota tobulų pastato formų. Darbams ruošiasi ne vienerius metus. Pirmiausia reikėjo parengti projektus, tikslus planus, parinkti bei pakviesti šį darbą išmanančius meistrus. Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne yra išlikę planuotų rūmų piešiniai. Juose pieštuku nupiešti bendrieji rūmų vaizdai, atskiros pastato detalės, tokios, kokias įsivaizdavo naujo pastato šeimininkai. Lietuvos valstybės istorijos archyve esantis projekto variantas, datuotas 1841 m., aiškiai parodo, jog buvo kruopščiai ieškota tobulų pastato formų. Tą patį galima būtų pasakyti ir apie išlikusius Stanislovo Felikso prancūzų kalba rašytus prisiminimus. Jie yra gausiai iliustruoti pastatų, labai primenančių Vaitkuškio architektūrą, eskizais, rūmų vidaus išplanavimo pavyzdžiais.

Pagrindiniai pastato rekonstrukcijų darbai buvo pradėti 1857 m. Išvykusį į užsienį šeimininką nuolatos informuodavo apie statybų eigą, vėlesnius apdailos darbus, išleidžiamas lėšas. Nėra abejonių, kad galutinis rezultatas buvo pavykęs, o, rekonstruojant vidų, nebuvo pamirštos patalpos, ateityje paskirtos bibliotekai, tapybos, senovinių ginklų rinkiniams, archyvu. Netrukus Vaitkuškis tapo nuolatine šeimos rezidencija, o 1872 m. – administraciniu centru (Pav. 2).

Perstatant pačius rūmus, pasirūpinta ir aplinka. Inventorinėse knygose minimi dvaro sodai bei parkas dėl čia stovėjusių Ievos ir Adomo skulptū-

Pav. 3. Vaitkuškio rūmų biblioteka apie 1900 m.

Pav. 4. Dailės darbų kolekcija.

rų vadinti "Rojumi".

Deja, Stanislovui Feliksui ne visus darbus pavyko realizuoti. Turėdamas daug idėjų, bet mažai laiko 1862 m. visą valdymą perdavė savo sūnui Stanislovui Kazimierui (1837 – 1905), kuris ir pratęsė visus darbus. Galutinis rezultatas buvo gana sėkmingas, todėl buvo nuspręsta rūmuose sukurti savotišką kultūrinį centrą Lietuvoje. Antra vertus, bibliotekas ar taikomosios dailės rinkinius turėjo beveik kiekvienas savęs gerbiantis didikas.

Taigi, XIX a. pabaigoje Vaitkuškio dvare toliau tęstas sistemingas gausios bibliotekos, giminės archyvo kaupimas. Iš išlikusio 1898 m. Vaitkuškio knygų katalogo aišku, kad čia didelę dalį sudarė prancūzų kalba išleisti istorijos, meno, politiniai veikalai. Gana gausus buvo lenkų kalba išleistų knygų rinkinys. Ypač vertingas buvo itin retų, gana senų leidinių rinkinys, siekęs XVI amžių. Nors ir negalime visiškai pasikliauti išlikusiais minėto katalogo sąrašais, atrodo, kad šioje bibliotekoje XIX a. pab. būta apie 10 000 tomų (Pav. 3)

Remiantis 1907 m. Mykolo Stanislovo Kosakovskio (1883 – 1962) Varšuvos, Vaitkuškio ir Lyduokių rūmų knygų sąrašais, visos knygos pagal temas buvo suskirstytos į 16 skyrių, o, kad būtų įmanoma lengviau atskirti, kiekvieną jų žymėjo atskiromis spalvomis. Ne mažiau vertingas buvo giminės archy-

vas, siekęs net XVII amžių.

Kitą Vaitkuškio rinkinių dalį sudarė vaizduojamosios dailės darbai (Pav. 4). Tiesa, čia buvusi tik dalis šios kolekcijos (kita buvo galima grožėtis Varšuvoje esančiuose rūmuose). Juos, kaip kraičio dalį, gavo Stanislovas Feliksas, 1828 m. vedęs St. Peterburgo aristokratų de Laval'ių dukrą Aleksandrą De Laval (1811 – 1886). Kiek vėliau, XIX a. pabaigoje, šis vienas turtingiausių Varšuvos aukštuomenės sluoksniuose būtų rinkinių buvo aprašytas lenkų spaudoje. Varšuvos miesto Valstybės archyve išlikęs 1865 m. sudarytas paveikslų perdavimo dokumento sąrašas mini 100 pozicijų (matyt, pačių vertingiausių). Prie retesnių buvo priskirti Tiziano, Z. Domenico, C. Dolcio, A. van Dycko, B. E. Murillo, J. van Ruisdaelo darbai.

Iš kitų, ypač vertingų Vaitkuškio rinkinių, be abejo, buvo senovinių ginklų rinkinys (Pav. 5); negausus, bet taip pat įdomus tyrinėtojams. Paminėtina archeologinių senienų kolekcija, numizmatikos ir paleontologijos rinkiniai. Grafas Stanislovas Kazimieras bei jo sūnus Jonas Eustachijus (1900 – 1979) savo prisiminimuose minėjo apie nedidelį šeimos muziejų, kurį galėjo applanstyti artimieji ir draugai. Pirmuosius sudarė ne tik Lietuvoje bei Lenkijoje naudoti pinigai, bet ir senovės Romos aukšiniai.

Pav. 5. Ginklų rinkinys

XIX a. pabaigoje Vaitkuškio rūmų rinkinius papildė fotografijos. Jomis susidomėjo Stanislovas Kazimieras Kosakovskis – heraldikas, Lenkijos karalystės valstybės tarybos vicepirmininkas, Varšuvos meno draugijos narys, Ukmergės miesto prezidentas ir šiaip visapusiškų interesų žmogus. Šalia visuomeninės veiklos grafas įniko į tuomet dar netikėtą fotografijos reiškinį. Greitai Vaitkuškyje buvo atidaryta laboratorija ir dirbtuvės „Fotografija Amatorska Wojtkuski“. Būdamas geras meno žinovas ir puoselėtojas, skatino šią meno šaką, kvietė pas save fotografus.

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje sukauptas bene didžiausias Kosakovskių giminės Vaitkuš-

kyje darytų fotografijų rinkinys. Jį sudaro 6104 vienetai, sukljuoti į išlikusius 65 storo kartono albumus, apie 300 pavienių foto vaizdų. Dar 1927 m. lemtingo atsitiktinumo dėka minėtas rinkinys, paveldėjimo keliu patekęs į Lyduokių dvarą (Ukmergės apskr.), 1907 m. atitekusį grafo sūnui Mykolui Stanislovui Kosakovskiui, pateko į muziejų. Šis stipriai apniokoto turto likutis yra ypač vertinga giminės ikonografinė medžiaga, atveria plačias kultūros istorikų tyrinėjimų galimybes.

Taigi, jau daugiau kaip prieš šimtą metų minėtame dvare pradėjo veikti fotografijos laboratorija; apie 1890-uosius metus grafas į rūmus pasikvietė dirbti profesionalų fotografą Juozapą Krajevskį. Pastarasis ne tik fotografavo, bet ir buvo atsakingas už visą laboratoriją. Fotografijose fiksuoti įdomesni gyvenimo momentai, kelionės, dvaro aplinka, giminaičiai, svečiai. Visa rinkta ikonografinė medžiaga buvo klasifikuojama ir sisteminama albumų kataloge, datuojamame 1894 – 1905 metais. Jame buvo išskirtos pagrindinės tematikos – tai bendri vaizdai, parodos, grupinės fotografijos, genealoginės lentelės, planai ir dokumentai, šventųjų paveiksai ir portretai. Tačiau, sklaidant pačius albumus galėtume išskirti ir daugiau tematinį siužetų. Vienas tokių – etnografija. Ji grafo darbuose užėmė ne

paskutinę vietą, o atskiri jų momentai eksponuoti ir parodose.

Sunku būtų įvardinti priežastis, kurių vedinas Stanislovas Kazimieras fiksavo laukuose dirbančius ar rugiapjūtės pabaigtuvių progą prie Vaitkuškio rūmų susirinkusius valstiečius, senas bakūzes, Ukmergėje vykusius turgus ar šiaip įdomius liaudies tipažus (Pav. 6).

Savaip valstiečių gyvenimu domėjosi grafo tėvas Stanislovas Feliksas. Jo iniciatyva buvo gerinamas valstiečių gerbuvis, tobulinama teismų sistema, kaip mecenatas ūkininkų vaikams įsteigė mokyklas, skatino valstiečių pradinį švietimą. Jo pastangomis pačiame Vaitkuškyje buvo įkurta senelių prieglauda, ligoninė.

Tuo tarpu, 1904 m. žurnalo „Fotograf Warszawski“ puslapiuose tokio mėgėjiško pobūdžio fotografiją labai tiksliai apibūdino straipsnio autorius Al. Janowskis. Jo nuomone, fotografai, aplinką fiksavę tik dėl įdomumo ar malonumo, padarė ypač vertingą paslaugą kraštotyrininkams. Bėgant laikui keičiasi vietovės, žmonės, tradicijos, etnografiniai tipai, todėl nuolatinis jų fiksavimas gali padėti istorikui, etnografui, antropologui ir kitiems ieškoti sąsajų tarp praeities, dabarties ir ateities. Tai gana tikslus autorius išvalgumas.

Šią misiją iš dalies atliko ir grafas. Savo prisiminimuose ne kartą užsiminė apie Vaitkuškio rūmuose ruoštas rugiapjūtės pabaigtuves, kurios didikams reiškė kaip „wielka feta“ - šventė su iliuminacijomis ir vakarėliais iki vėlumos, valstiečiams – didelio darbo pabaiga. Tradiciškai tokia progą dvaro merginos, palydimos liaudies dainų grafui įteikdavo iš varpų ir lauko gėlių pintus vainikus. Atsidėkodamas šeimnininkas dovano davė įvairiaspalves skareles bei fotografijas, darytas ta progą laukuose. Linksmąją tokios šventės dalį lydėdavo iš Ukmergės kviečiami muzikantai.

Atskirą grupelę gausiame Vaitkuškio rinkinyje sudarė turgaus vaizdai. Vienas tokių – tai Ukmergėje petrinų išvakarėse vykusi „jomarka“. Fotografijose išliko užfiksuoti ir medžioklės momentai; tiksliau, jų metu įgyti trofėjai. Dažname vaizdelyje atsirasdavo dekoratyvios detalės, surežisuoti siužetai. Šie

Pav. 6. Kaimo vaizdelis.

etnografiniai motyvai masino grafą ir tai neliko nepastebėta.

Pats grafas nebuvo pasyvus fotografas. Jau nuo 1897 m. dalyvavo įvairiose parodose, tame tarpe ir fotografinėse. Čia pelnytas ne vienas aukštas įvertinimas.

Iš svarbesnių parodų, kuriose dalyvavo Stanislovas Kazimieras paminėtina 1901 m. Varšuvos Rotušės paviljone suorganizuota fotografijos paroda. Joje grafas pristatė 65 foto vaizdus, už kuriuos buvo apdovanotas sidabro medaliu. Dalis čia eksponuotų fotografijų atspindėjo etnografinę Vaitkuškio aplinką, rugiapjūtės momentus, dvaro apylinkes.

1903 m. sausio mėn. Vitebsko meno ir fotografijos parodoje grafas eksponavo 12 darbų gamtos ir buitinėmis scenomis, už kuriuos komisija apdovanojo bronzos medaliu.

Tais pačiais metais gegužės 16–19 d. Panevėžyje įvykusioje pramonės ir žemės ūkio parodoje eksponavo 29 fotografijas. Čia užfiksuoti etnografiniai motyvai ir žemės ūkio šiokiadieniai. Kiek vėliau, rugpjūčio 29 d. savo devyniolika fotografijų pristatė Daugpilyje surengtoje pramonės ir žemės ūkio parodoje. Jos buvo įvertintos sidabro medaliu.

Fotografijose fiksuotos Vaitkuškio dvaro kaimiečių sodybos, kalvio, girininko trobesiai, patys jų šeimininkai. Šis faktas neliko nepastebėtas ir tarp lietuvių puoselėjusių ir ją ginančių Lietuvos iškilių asmenybių. Vienas tokių buvo Jonas Vileišis (buvęs Kauno burmistras), 1902 m. spalio 22 dieną vedęs Stanislovo Kazimiero Kosakovskio dukterėčią Aną.

1900 m., ruošdamas etnografinę medžiagą tarptautinės parodos Parėžiuje Lietuvos skyriui, jau pažinojo būsimos žmonos giminaitį grafą Stanislovą Kazimierą. Savo laiške šios parodos lietuviškojo steno rengėjui kolegai J. Bagdonui Vileišis paminėjo tryliką paveikslų, t. y. fotografijų pavadinimų, darytų Ukmergėje. Jose atvaizduoti personažai buvo paimti iš Ukmergės apskrities Kurėnų kaimo, kurio dvaras priklausė grafų giminei.

Taigi, Vaitkuškio dvaras nebu-

vo izoliuotas nuo tuometinės atgimtančios lietuviškos tradicijos. Grafai ne tik netrukdė jos natūraliai egzistencijai, bet ir domėjosi juos supančia aplinka.

Iki XX a. pradžios Vaitkuškis klestėjo ir buvo gana didelis kultūrinis centras. Tačiau tolesni įvykiai savaip pakreipė jo eigą. Taip jau atsitiko, kad beveik kiekviename sąraše, kuriame minimos prarastos meno vertybės, yra ir šio dvaro pavardė. Į Kosakovskių meno vertybes, išardytas XX a. pirmoje pusėje, spaudoje skausmingai reagavo P. Galaunė, kuris teigė, kad "...Lietuvos kultūros praeities turtai žūva ištisomis senovės daiktų kolekcijomis ir pavieniais daiktais". Į įkurtos Valstybės archeologijos komisijos globojamų dvarų sąrašą neatsitiktinai pateko ir Kosakovskių giminei priklausę Vaitkuškio rūmai, nes prasidėjus Pirmam pasauliniam karui čia šeimininkavo vokiečių kariuomenė. Varšuvoje gyvenantys grafai siuntė laiškus, reikalavo, kad būtų sustabdytas plėšikavimas ir neteisėtas šeimnininkavimas. Tačiau šios pastangos buvo bergždžios. Nesant tikrųjų šeimnininkų, pradėti grobstyti turtinga ir brangi Vaitkuškio biblioteka bei archyvas. Kitos meno vertybės buvo išmėtytos arba paprasčiausiai išvogtos. Deja, nežinoma, kur ir kada buvo išgabentos arba išgrobstytos numizmatikos, mineralogijos, archeologinės senienos, sidabro bei porceliano rinkiniai. Antra vertus, beveik kiekvieno Lietuvos dvaro kolekcijos ar atskiri rinkiniai per Pirmąjį pasaulinį karą buvo išgabenti į Rusiją ar Lenkiją. Taigi, Vaitkuškis nebuvo išimtis.

Grafai suspėjo pasirūpinti tik didžiausia vertingiausios meno kolekcijos dalimi – tapybos ir grafikos galerija. Apie 1916 m. ją perkėlė į Varšuvos rūmus, kuriuose 1944 m. sukilimo metu ji sudegė.

Patys Vaitkuškio rūmai taip pat per kelis dešimtmečius virto į romantiškus griuvėsius, jog apie jų atstatymą negalima buvo nė svajoti. Taigi, iš visų gausių dvasinių ir materialinių vertybių gana fragmentiškai išliko biblioteka, archyvas, šiuo metu pasklidęs po Lietuvos bibliotekas, archyvus bei muziejus. Todėl šiuo metu tik dalinai vertiname

ir įvertiname šimtmečiais čia kauptas vertybes. Guodžia faktas, jog galime apie tai atvirai kalbėti ir diskutuoti, o tyrimų rezultatai atskleidžia ilgai ieškotus atsakymus ar naujus faktus.

E. Lukošavičiūtė

Counts Kosakovski in the environment of Vaitkuškis

Summary

Cultural history of Lithuania is notable not only for its folk art, but also for its art collections gathered by the local nobility. Nearly every estate had variable collections from aristocratic families. Unfortunately, they had been greatly destroyed during wars. A great deal of them had been taken to Russia, Poland as nobody took care of them in here. The Kosakovskiai family estate of Vaitkuškis (owned by them since 1764) had been plundered as many others.

Great harm was done by the retreating Russian army. Only its library and the remnants of the archives were left. In the 19th c. it must have been enriched by books brought from Varėna. Later, about 1907, the library was divided and a part of the books were taken to the neighbouring Lyduokiai estate. As there were no real owners, the rich library and archives of Vaitkuškis were started to plunder. The great gallery was taken to Warszawa, too which later, in 1944, was burnt. Other art treasures were simply thrown away or stolen. The architectural ensemble of Vaitkuškis estate was also destroyed and left without care.

Among the remaining books from the Vaitkuškis library, 65 photo albums were found. A catalogue with descriptions, having a great iconographic value, belonged to that collection as well. Kosakovski, owner of Vaitkuškis, after 1890 established a private photographic atelier, named "Amateur Photography" "Wojtkuski". To run a photo laboratory, he engaged a photographer. He was participating and was awarded in several exhibitions in Warsaw, Daugpilis, Panevėžys.

Riteriai ir jų epocha (2)

Dr. Povilas Vitkevičius, Bialinos herbo bajoras

6. ĮŠVENTINIMAS Į RITERIUS

Iš pradžių įšventinimas į riterius buvo pasaulietiško pobūdžio. Tačiau Bažnyčia palaipsniui tą įšventinimą pavertė lyg savotišku sakramentu.

Prieš įstodamas į riterius, įšventinamasis visą naktį privalėjo išbūti bažnyčioje: jis eidavo sargybą Šv. Mergelės Marijos garbei. Bažnyčią apleisdavo tik pasigirdus pirmųjų Šv. Mišių garsams. Prieš įšventinimą būsimasis riteris apsiavymą ženklą nusimaudydavo vonioje. Tai simbolizavo jo apsiavimą nuo ydų ir nuodėmių. Jis tapdavo "nekaltas", lyg kūdikis po krikšto. Išsimaudęs jis guldavosi iškilmingame patale. Šis momentas irgi turėjo simbolinę reikšmę: tai rodė, kad pagrindinis riterio tikslas – atrasti "patalą rojuje", kurį suteikia tik visiškai kūno ir sielos švarumas.

Vėliau ant būsimąjo riterio pečių užmesdavo raudoną mantiją, kuri simbolizavo jo pasiruošimą pralieti kraują už Šventąją Bažnyčią. Jo kojas apmaudavo juodomis kojinėmis. Tai turėjo priminti "žemę, iš kurios jis išėjo ir kurion jis sugrįš". Čia buvo įspėjimas nebūti išdidžiu, dažnai pamąstant apie mirtį.

Toliau sekė vienas svarbiausių įšventinimo momentų: būsimasis riteris apjuosiamas balta juosta, kuri Bažnyčios gynėjui simbolizavo vieną svarbiausių jo įžadų – skaistybės įžadą. Galų gale jam įteikiamas dviašmenis kalavijas, kurio vienuis ašmenimis reikia "smogti turtinėjai, kuris skriaudžia vargšą", o antromis – smogti "stiprųjį, kuris išnaudoja silpnąjį".

Po to įšventintojas (dažniausiai vyskupas) suduodavo ranka būsimajam riteriui ir primindavo jam naujas riterio pareigas. Riteriu tapti galėdavo tik krikščionis. Tai pirmasis riterystės įsakymas, o tų įsakymų buvo gana daug: *riteris privalo saugoti Bažnyčią, ginti silpnuosius, našles ir našlaičius, privalo mylėti savo tėvynę, narsiai kariauti su netikėliais, klausyti senjoro ir jam tarnauti, būti dosnus, kovoti su blogiu, ginti gėrį ir t.t. Kilnus vyras yra tas, kuris yra kilnus savo viduje.*

Kryžiuočių metraštininkas Petras Dusburgas "Prūsų žemės kronikoje" pateikia labai charakteringą to laikmečio detalę iš riterių gyvenimo.

Jaunas riteris, atvykęs prie Nemuno iš Austrijos, vadinosi Bertoldas

Riterių turnyras Flandrijoje (1460 m.)

Briuhavenas. Jis tapo Ragainės pilies komtūru, o netrukus buvo paskirtas Karaliaučiaus pilies komtūru (t.y. kome-dantu).

Petras Dusburgas rašo: "Apie šio vyro gyvenimą ir jo dorybių spindėjimą nuostabių dalykų pasakojama. Kai jis, Viešpaties įkvėptas, panorio tapti riteriu, apsvarstydamas **neturto ir paklusnumo** įžadus, kurių buvo reikalaujama laikytis, jis trečiąjį įžadą – t.y. **skaistybę** laikė pačiu sunkiausiu. Todėl jis įsigeidė save išbandyti, ar esąs pakankamai pasiruošęs jo laikytis, nes niekas negali būti skaistus, jeigu jam Dievo nebus tai duota. Todėl ryžosi išmėginti nepaprastą ir pavojingą dalyką. Mat jis pasiėmė jauną merginą, kuri savo gražumu neturėjo sau lygios visoje apylinkėje, ir gulėdamas su ja viename patale nuogas su nuoga ištisus metus ir net ilgiau, niekad jos kūniškai nepalietė, ką pati ji prisiekdama teigė ir savo mergiškas žymes rodė. Tai nuostabus ir stebuklingas dalykas: moteriškų viljonių nugalėtas krito stiprus **Samsonas, Šventasis Dovydas, protingasis Saliamonas**, o šis riteris Bertoldas Briuhavenas, apkabindamas savo sugulovę, save nugalėjo ir pakilo į dorybių viršūnes". (Petras Dusburgas, "Prūsų žemės kronika", V., 1985 m., 219–221 p.)

7. RITERIŲ TURNYRAI

XI – XIII amžiuje Europoje kūrėsi ir klestėjo feodalinė riterių kultūra. Gyvenimas tapo sėslusis, tačiau feodaliai jau negalėjo ramiai gyventi. Jiems trūko kautynių bei nuotykių. Tada ir prasidėjo riteriškų turnyrų epocha.

Dalyvauti turnyruose buvo kiekvieno riterio svajonė. Rungtyniauti drąsumu ir vikrumu troško kiekvienas save gerbiantis riteris. Todėl turnyrai vyko dažnai ir būdavo gausūs. Juose dalyvaudavo riteriai iš įvairių kraštų. Kronikos aprašo vieną turnyrą, kuriame dalyvavo trys tūkstančiai Prancūzijos, Anglijos, Burgundijos, Flandrijos riterių. Kartais turnyruose kovodavo ištisi riterių pulkai, nors dažniausiai vyko individuali kova. Kronika rašo: "Ir sušuko jaunas Anglijos karalaitis Henrikas, Henriko II sūnus: – "Širdį man maudžia, pirmyn! Negaliu daugiau laukti!" Per griovius ir vynuogius persekiojo narsūs Henriko riteriai tariamus savo "priešus", o jų žirgai trypė nukritusius ir sužeistuosius. Niekas į tai nekreipė nė mažiausio dėmesio.

Ne turnyro dienomis riteriai mėgo lankytis vieni pas kitus. Tada vykdavo vaisės, pokyliai, linksmybės, tačiau turnyro metu visa tai užsimiršdavo, jie tapdavo aršiausiais priešais, negailinčiais nei savo, nei kitų gyvybės.

Tikram riteriui neteikė jokio pasitenkinimo suvokimas, kad jis valdo turtą. Jam reikėjo tą turtą eikvoti, demonstruoti, keliant šaunias vaises ir dalijant dovanas, visur prisilaukiant etiketo. Kiekvieno riterio socialinis statusas buvo vertinamas pagal tris jo asmenines savybes – kilnumą, drąsą ir dosnumą.

Viduramžiais riteriško luomo narių tarpusavio santykiai buvo pilni simbolikos. Čia reikšmę turėjo viskas – kiekvienas riterio gestas, jo naudojamas daiktas, drabužiai, jų spalva, žodžiai, posakiai ir t.t.

8. ŠIRDIES DAMA IR JOS KULTAS – KURTUAZIJĄ

Viduramžiais viešpatavo ypatinga pažiūra į šeimą ir vedusiųjų meilę. Galiojo oficiali nuomonė, kad tarp vedusiųjų meilės negali būti, nes vedybos tai visuomeninis, o ne asmeninis reikalas.

Feodalai tuokdavosi ir vaikų susilaukdavo iš reikalo palaikyti savo luominę giminę, kuri privalėjo paveldėti turtą, valdžią ir savo protėvių garbę.

O tie visi, kurie tarnavo feodalams kardu, plunksna, teptuku ar kalta, – turėjo būti viengungiai. Meilė pagal viduramžių sampratą privalėjo būti riteriška ir mistiška.

Į meilę buvo žiūrima kaip į dangišką jausmą, kuris veda į Dievo meilę ir su juo susilieja.

Visose šalyse buvo pilna jaunų vyrų – riterių, kurie save vadino Šv. Mergelės Marijos sužadėtiniais. Neveltui ir lietuviams taip gerai žinomas kryžiuočių ordinas vadinosi Šv. Mergelės Marijos riterių ordinu.

Prie riterystės papročių priskiriamas tarnavimas moteriai, žinomas **damos kulto** vardu. Tas savotiškas reiškinytis aiškinamas įvairiai. Spėjama, kad šio kulto pradžia slypi riterio priesaikoje ginti silpnuosius ir skriaudžiamuosius. Kulto pradžia galėjo atsirasti nuo Kryžiuočių karuose įgytos pažinties su prabangiu ir pilnu erotikos išlepusiu Rytų gyvenimu. Įmančioje aplinkoje, kurioje gyveno Mažosios Azijos ir Sirijos musulmonai, patekęs riteris išmoko grožėtis menu ir trokšti smagumų, tačiau sekant viduramžių dvasia, jis pradėjo derinti naują kultą prie Bažnyčios reikalavimų. Tokiu būdu žemiškąją Rytų erotiką ir kūniškumą jis pakeitė ieškojimu nežemiško idealo. Vietoje rytietiškos geidulingos meilės moteriai jis sukūrė ištisą sistemą idealaus tarnavimo jai.

Riteris iš Bažnyčios pasiskolino Šv. Mergelės Marijos kultą ir su šiuo kultu suvienijo savosios moters idealą, kuris turėjo grynai platonišką pobūdį.

Kiekvienas riteris pasirinkdavo vieną moterį savo širdies dama ir prisiekdavo būti jai visada ištikimas ne tik veiksniuose, bet ir mintyse. Damos kultas ypač įsigali, kai riteriai, neturėdami ką veikti, renka senjorų pilyse, garbina savo širdžių damas, kurias jų garbei eiles, nešioja

jų mėgstamas spalvas, gražiai puošiasi, rūpinasi tenkinti visas damos užgaidas.

Šitas damos kultas vadinasi **kurtuazija** (pranc. Courtoisie – pagarbus, riteriškas).

Jis rado platų atgarsį viduramžių poezijoje (trubadūrai, minezengeriai). Damos paveikslas čia gana stereotipiškas: „puikūs šviesūs plaukai“, „baltesnė už leliją“ kaktą; ilgi ploni pirštai; jaunas, puikus ir švelnus kūnas ir t.t.

Širdies dama – bevardė, nes tikras jos vardas slepiamas. Riteris ją vadiną meilia pravarde. Širdies dama taktiška, maloni, gerų manierų, kilni, protinga, moka skoningai rengtis, palaikyti lengvą pokalbį, saikingai koketuoti. Šios visos savybės sudarė kurtuazijos pagrindą. **Sugebėjimas saikingai koketuoti buvo labai vertinamas riterių aplinkoje.**

Vokiečių „Karalių knygoje“ pasakojama, kaip viena gražuolė paklausė riterį Totilą, ko jis labiau noris: visą naktį su gražia moterimi mylėtis, ar su sau lygiu priešu turnyre kautis. Riteris jį atsakė: „Kiekvienas džiaugiasi kardu savo garbę padidinęs, tačiau jam nederą savo drąsa girtis. O meilei niekas negali pasipriešinti. Jei ligonis pamilsta kilnią damą, jis pasveiksta; jei senas – pajaunėja. Moterys moko žmogų gražiai elgtis ir daro jį drąsų. Mažai tepatyręs esu, kad galėčiau į tavo klausimą atsakyti“.

Širdies damos ir ją išmylejusio riterio santykiai, sprendžiant iš trubadūrų poezijos, buvo nevienodi: nuo platoniškos meilės ir „tarnavimo“ damai, ją garbinant turnyruose ir pokyliuose, iki intymių santykių, kurie tuomet buvo vaizduojami natūralistiškai ir naiviai šurkščiai. Tačiau greitai susiklostė tam tikras meilėnimosi ir meilės santykių ritualas, kurio laikytis privalėjo visi rafinuoti, savo reputaciją branginantys riteriai.

9. LAIPTAI Į DAMOS ŠIRDĮ

Ligi dama priimdavo riterį savo širdies „tarnybon“, riteris turėdavo pereiti eilę pakopų. *Pirmoji pakopa* – tai nedarumo ir abejonių periodas: riteris slepia savo meilę, jis nedrįsta prisipažinti damai. *Antrasis periodas* – maldavimų periodas: pajutęs, jog dama supranta jo jausmus ir jo neatstumia, riteris, to palankumo skatinamas, pakyla į antrąją – „maldaujancio“ pakopą. O kai dama sutinka savo gerbėją išgirsti, kai nusileidžia tiek, jog pati išklauso jo prisipažinimo, tai jos adoratorius pakyla į trečią pakopą – „išklausojo“. Galop *ketvirtoji pakopa* tai – „draugo“ arba gynėjo pakopa. Riteris tampa damos tarnu, jiedu sudaro sąjungą, o tai vienas iškilmingiausių momentų riterių gyvenime. Tarp jų užsimezga santykiai, primenantys vasalo ir siuzereno santykius. Ir išorinė pusė to iškilmingo momento riterio ir jo širdies damos gyvenime buvo apsupta ceremonijų, pasiskolintų iš vasalinių santykių. Riteris priklaupia prieš savo damą ir iškil-

mingai prisiekia, jog visuomet gins ją nuo įžeidimų ir nuolat šlovins jos vardą. Dama iš savo pusės prisiekdavo būti jam ištikima savo mintyse, ir abipusės dvasinės sąjungos ženklą užmaudavo ant jo piršto žiedą, apdovanodavo riterį bučiniiais. Nuo to momento riteris nešiojo damos spalvų drabužius ir jos kokį nors padovanotą daiktą – simbolį, pvz., nosinaitę, juostą ar jos drabužių skiautę. Riteris šį damos simbolį pririšdavo prie savo skydo ar ieties, ir juo labiau tas simbolis nukentėdavo kautynėse, tuo plačiau sklido po įvairias žemes garsas apie jį ir jo damą.

Riteriai, vargingosios bajorijos atstovai, patekę į turtingųjų feodalų piliis, tarnavo ne tik šeimininkui, bet iš visų jėgų stengėsi pavergti pilies šeimininkės širdį, pasirenkant jai savo širdies dama, apdainuojant jos grožį ir dorybes, jos vardą šlovinant turnyruose.

10. MEILĖS SAMPRATA

Santuoka feodalui buvo tik įprastinė priemonė jo turtui padidinti. **Santuokiniuose santykiuose nebuvo poezijos**, o ši aplinkybė daugiausia ir lėmė atsirasti riterių meilei, kuri turėjo aureolę poetiškos ir nesavanaudiškos sąjungos, nes buvo tikima, kad *kurtuazinė meilė tarp žmonos ir vyro negalima*. Vienoje to meto riterio dainoje ši idėja išsakyta labai aiškiai: „*Vyras nusižengs garbei, jeigu mylės savo žmoną taip, kaip riteris myli savo širdies damą*, nes dėl to nepadidės nei jo, nei jos dorybės ir iš to neatsiras nieko daugiau kaip tai, kas jau teisėtai yra“. Buvo manoma, kad riteriškos meilės tarp sutuoktinių negali būti (Eševski S.).

Kurtuazija iš esmės pakeitė požiūrį į moterį ir į meilę. Pirmiau moteris riterių gyvenime nedaug tereikšdavo, nes meilė buvo lengvai perkamas dalykas. Kurtuazijos dėka moteris buvo net per daug idealizuojama: riteriai vien dėl jos žvilgsnio mirtinai kovojo turnyruose, poetai lenktyniavo apdainuodami jos grožį ir kilnumą. Jei anksčiau meilė buvo tik atsitiktinis pasinaudojimas „svečio teise“, tai dabar ji tapo visiškai atsieta nuo kūniškosios aistros.

Meilė ir kūno santykiai, o taip pat meilė ir moterystė buvo laikomi skirtingais dalykais, nes „*santuoka, tai meilės karstas*“ (Grupp G.)

Kurtuazine meile buvo laikomas susikaupimas ir meditacija apie pamiltąjį asmenį, nuolatinis prisiminimas ir ištikimybė net mintimis toli esamai širdies damai, kuri buvo atsitiktinai pastebėta gal tik praeinant. Ji galėjo tapti meilės objektu tik išgirdus jos balsą ar pajutus jos drabužių kvapą.

11. RITERIŠKŲJŲ VERTYBIŲ KAITA

Damos kultas ir jai tarnavimas virto svarbiausia riterių – poetų (trubadūrų ir minezengerių) lyrikos tema. Rite-

Riterio Thomas von Wohmann širdies dama (1380 m.)

ris (arba jo pažas) kūrinį damai deklamuoja ar dainuoja, pritariant gitarai ar arfai. Čia apdainuojamas damos grožis, susijęs su jos dvasios geromis ypatybėmis. Kai susijungia damos kūno grožis su jos kilnumu, skaistumu, garbe, tada riterio – poeto širdis randa joje savosios širdies karalienę.

Riterių epocha, jų žygdarbiai, turnyruose išgarsintas narsumas rado platų atgarsį to meto literatūroje. Tai dvi garsiosios poemos – prancūzų **“Rolando giesmė”** ir vokiečių **“Nibelungų giesmė”**, kuriai kompozitorius Richardas Wagneris sukūrė muziką. Tai žymiausias jo kūrinys, nepraradęs vertės iki mūsų dienų.

Riterio meilė širdies damai rado gerą dirvą ir to laikmečio romanų puslapiuose. Ypač pagarsėjo trys vadinamieji riterių romanai: apie karalių Artūrą; apie Tristaną ir Izoldą ir apie šventąjį Gralį, kurio siužetas buvo pagilintas Parcivalio legendoje. Visi šie kūriniai vėliau buvo panaudoti įvairių poetų ir muzikų, pvz., minėtasis vokiečių kompozitorius Richardas Wagneris sukūrė išpūdingą muzikinę dramą, vardu “Tristanas ir Izolda”, operą “Lohengrinas” ir muzikinį kūrinį “Parcivalis”.

Čia mokėjimas atjausti artimo skausmą ir širdies gailestingumas svarbiau už riteriškas etiketo taisykles. Kas lieka šaltas kito žmogaus kančioms, tas pražudo savo paties laimę ir sielą.

Dažnai riteriui – poetui nesvarbu, ar jo širdies dama iš tikrųjų egzistuoja. Jam svarbiau, kad jo sukurtasis damos idealas įkūnija grožio, gėrio ir kurtuazijos idealą. Meilė širdies damai visada teikia didelių kančių, tačiau tos kančios neša riteriui palaimą ir jis džiaugiasi tomis meilės kančiomis. Kas pasiekia savo meilės tikslą be vargų ir kančių, tas nevertas meilės.

Kurtuazinė meilė – neteisėta, ji neoficiali, bet ji giliai paliečia riterio vidinį pasaulį ir plačiai atskleidžia jo dvasią.

Individuali aistra tampa vos ne pagrindinis gyvenimo dalykas. Riteris suvokia, kad meilė širdies damai praturtina jo vidinį pasaulį. Į riterių moralinių – estetikų kategorijų sistemą dabar įjungiamas jausmas, kuris priverčia gilintis į vidinį pasaulį, kultivuoti meilės džiaugsmą ir širdies skausmą. Visa tai vertė perkainuoti riteriškas vertybes, plėtojo riterio vidinį pasaulį, gilino jo savimone, dvasinio gyvenimo darnumą, nes “kas yra doras, tas jau kilnus”. Tai nauja riteriškoji vertybė.

Riterio idealas egzistavo kartu su asketiniu vienuolio idealu, siekiančiu patekti į šventojo Gralio pilį. Gralis – tai brangaus akmens taurė, kurią Kristus vartojo per paskutinę vakarienę. Joje Juozapas iš Arimatėjos, kuris palaidojo Kristų, buvo surinkęs brangių išganytojo kraują, tekėjusį iš perverso šono. Vėliau Juozapo kūnas drauge su taurė Karolio Didžiojo laikais (768 – 814 m.) iš Palestinos buvo perkeltas į kažkokį vienuolyną Vogežų kalnuose. Iš ten šventoji taurė patekusi į Angliją (pasak kitų, ji buvusi Ispanijoje). Taurė buvusi saugojama ant kalno nepaprastoj pily. Ją saugojo skaistūs, nevedę riteriai, kurie, matydami šventąją Gralio taurę, būvę visiškai laimingi, net pamiršdavę duotą priesaiką širdies damai. Daug riterių ypač iš karaliaus Artūro dvaro, norėdavę surasti šventojo Gralio pilį, tačiau tai pagal to meto legendą pavykdavę tik skaistiesiems, tauriesiems, nusizėminusiems. Tokiu buvo kilnis riteris Parcivalis, vėliau tapęs Gralio karaliumi. “Apskritojo stalo” karaliaus Artūro riteriai simbolizavo pasaulietiskąją riterystę, o šventojo Gralio pilies riteriai simbolizavo dvasinę riterystę, kuriai reikia skaistumo, nusizėminimo, gailestingumo, atsidavimo Dievo valiai.

Parcivaliui tenka daug kentėti, kol jis tampa tikru riteriu, tačiau jį varžo ir jam savotiškai kenkia senasis riteriškas etiketas, kurio dėka jis lieka abejingas kitų žmonių kančioms. Tik atsisakęs riteriškojo išdidumo, jis tampa šventojo Gralio dvasios riteriu. Išmoksta atjausti artimo skausmą, o tai svarbiau už riteriškojo etiketo taisykles. Norint pasiekti šv. Gralį, reikia nuolat save tobulinti, kovojant su įgimtomis blogybėmis, išmokyti kentėti, kasdien apmąstant žmogiškosios būties trapumą.

Šventojo Gralio legendoje labai ryškiai parodyta riteriškių vertybių kaita: nuo išorinės riterio garbės ir kariškojo šaunumo – į dvasinio gyvenimo aukštumą, siekiant amžinųjų vertybių. Į meilę pradėta žiūrėti kaip į dangiškąjį jausmą, kuris veda į Dievo meilę ir su ja susilieja. Riteriai paversdavo savo širdies damas antgamtinėmis būtybėmis ir meldavo jas būti valdovėmis pakeliui link šventojo Gralio. Juk žemiškasis gyvenimas – tik bandomasis periodas, o religinė ekstazė – aukščiausia palaima, išplaukianti iš Dievo meilės. Visuose kraštuose buvo pilna jaunų riterių, kurie vadino save švenčiausios Mergelės Marijos, dangaus karalie-

nės, sužadėtiniais, kurios beribis dvasinis kultas užtemdė ankstesnįjį širdies damos erotiškai kūniškąjį kultą.

Nors lietuviai neturi herojinio epo, kokį turi prancūzai, vokiečiai, ispanai, gruzai ir kiti, tačiau viduramžiais LDK kunigaikščiai, bajorai, žyniai, vaidilos ir paprasti kariai klausydavosi sakinčių ir dainuojamųjų herojinių – mitologinių – istorinių pasakojimų. Jų buvimą rodo epiniai siužetai, užrašyti XVI a. Lietuvos metraščiuose: “Apie Gedimino sapną”, “Apie Kęstučio vedybas su Birute” ir kt. Šie siužetai kalba apie nespėjusio susiformuoti Lietuvos tautinio epo užuomazgą, kuriame galima rasti riteriškojo gyvenimo sampratą, kurtuaziją, romėniškosios lietuvių kilmės teoriją.

Nuorodos

G. Grupp, Kulturgeschichte des Mittelalters, 1921.

G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, 1929.

J. Böhler, Die Kultur des Mittelalters, 1931.

Vidurinių amžių istorijos chrestomatija, I d., 1976.

Petras Dusburgas, Prūsų žemės kronika, V., 1985.

Rolando giesmė. Nibelungų giesmė, V., 1988.

Ž. Bedje, Romanas apie Tristaną ir Izoldą, V., 1967.

Dr. Povilas Vitkevičius, a nobleman of Bialina coat of arms

Knights and their epoch (2)

Summary

Initially, knighting was of a secular character. It was later that the Church took over this rite and turned it into a certain sacrament with a complex mystic ritual.

The social status of each knight was evaluated against three main characteristics: courage, nobility, and generosity. Courage was supposed to be proved in tournaments and wars, and a noble man was exclusively a man who was noble inwardly. A true knight was supposed to be generous and lavish. The knights' life was full of symbolism (gestures, facial expressions, etc.).

A special role in a knight's life was occupied by *courtoisie*, i.e. the lady and her cult. There was an official opinion that there can be no love between spouses. A knight's relationships with the lady resembled those between the vassal and the suzerain.

The knights' epoch was widely reflected in contemporary literature, e.g. “La Chanson de Roland”, “Das Nibelungenlied”, “Le Cid”, etc. The composer Richard Wagner created impressive musical pieces on this theme, such as “Tristan und Isolde”, “Lohengrin”, etc.

ritualo reikšmė visuomeniniame ir asmeniniame bajorų gyvenime (XVII-XIX a.)

Norėdami apsaugoti politinę galią ir visuomeninį pranašumą, lenkų bajorai XVI a. stengėsi save griežtai atriboti nuo kitų socialinių grupių. Tai pasireiškė vis labiau didėjančiu polinkiu į prabangą, tiek viešajame, tiek asmeniniame gyvenime. Tiesiog būtina tapo ne tik ištaikingai rengtis, sutvarkyti savo namus, bet turėjo būti ištaikingos manieros, susistemintos į tam tikrą ritualą. Ritualas rodė tipiškus lenkų bruožus. Kad esi gimęs ir išauklėtas bajoru, turėjo atitinkamus gestus naudoti kiekvienas iš kilmingųjų. Ne kartą bajorų manieros būdavo teatrališkos. Šis reiškinys išryškėjo XVII amžiuje. Dirbtinis elgesys inspiravo barokišką meilę teatrui. Vienas lenkų rašytojas rašė, kad "žmogaus gyvenimas yra lyg spektaklis", "gyvenimas kaip scena". Bajorui būtina buvo žinoti, kokie judesiai tikdavo tam tikromis aplinkybėmis ir pagal vietą visuomenėje. Jaunimas būdavo mokomas šeimose ir mokyklose, ypač jėzuitų, kurie buvo laikomi gerais gestų žinovais, kadangi patys juos naudojo per pamokslus. Pamokslai lavino kalbą ir iškaltą, kurių pirmiausia reikėjo, norint išmokti gero elgesio.

Renesanso laikais lenkų bajoro manieros buvo pilnos išdidumo ir kilnumo. Siekiant įtvirtinti lygybės idėjas, buvo sukurta imantrios viešojo bendravimo taisyklės. Viešai bajorai vienas į kitą kreipdavosi "Pone broli". Armijoje kiekvienas buvo "draugas". Kalbėdamiesi su pažįstamais vartodavo trečiąjį asmenį: "Jūsų Malonybe", "Jūsų Malonybe, pone". Net tėvai į savo vaikus, o vaikai į tėvus kreipdavosi Waszmosc (gerbiamašos, meldžiamasis).

Paprastai bajorai sveikindamiesi bučiuodavo vienas kitam ranką, skruostą, pečius, o dažnai net į pilvą. Tai buvo abipusis pagarbos ir nuolankumo ženklas. Sūnūs su tėvu pasisveikindavo priklupdami ant vie-

no kelio, dukterys - ant abiejų. Gestai buvo svarbūs ne tik asmeniniame, bet ir viešajame gyvenime. XVI a. viduryje atrodė keista, kad Seimo nariai, prašydami atsisakyti vedybų su gražiąja našle Barbora Radvilaite, karaliaus Žygimanto Augusto maldavo atsiklaupę ant kelio.

Svečius iš užsienio stebino vietinių bažnyčių apeigos, ypač meldimosi egzotika. Lenkų bažnyčiose dramatiški gestai buvo labai populiarūs. Lenkų raudojimas kėlė svetimšalių nuostabą. Apie laidojimo ceremonijos pradžią buvo pranešama skambinant bažnyčios varpais ir šaudant iš šautuvų. Lenkijoje laidojimo iškilmės atrodė skiriamos daugiau gyviems, negu mirusiems. Pasibaigus liturginėms apeigoms, į bažnyčią įjodavo raitelis sulaužyti mirusiojo ginklų į jo paties karstą. Po laidotuvių dalyviai buvo kviečiami į gausias vaišes, kur vynas liejosi per kraštus, kur pasigerdavo net dvasiškai.

Bajorijos idilei buvo būtina visuomenės darna. Dažni bajorų tarpusavio "broliškosios meilės" pareiškimai buvo lydimi nuolatinių raginimų atjausti bei suprasti kitas visuomenės grupes. Išstisus amžius pobūvių metu skambėdavo bajorų tostas: "Mylėkite vienas kitą".

Bajoro orumas ir geras elgesys kilo iš jo didžiavimosi, esant kilmingos grupės nariu. Kiekvienas turėjo žinoti, kas jam pridera, kaip elgtis pagal savo lytį, amžių ir rangą. XVI a. pasisveikinimas ir atsisveikinimas buvo padarytas ritualu su labai dideliu ir sudėtingu veiksmų protokolu. Buvo numatytas nusilenkimo, rankos paspaudimo, pabučiavimo, pasibučiavimo, priklaupimo, net senų arba aukštesnės visuomenės padėties asmenų kėlių ar kojų apkabinimo ritualas. Sutikimo ritualą sudarė žemi nusilenkimai ir abipusis glėbėsčiavimasis prie durų. Tiek dėl didė-

Vaitkuškio dvaro salonas

jančios Rytų įtakos lenkų kultūrai, tiek dėl barokiškų elgesio būdų bučinys tapo privalomu visuomeninių santykių elementu.

Nuo XVI a. pabaigos tarp vyresnio amžiaus ar įtakingesnių asmenų būtinu gestu pasidarė rankos pabučiavimas. Moterims, tiek ištekėjusioms, tiek jaunoms netekėjusioms merginoms, rankos taip pat būdavo bučiuojamos kiekviena proga. Merginos būdavo mokomos, kaip bučiniui ištiesti ranką.

Šventės ir puotos buvo vienas būdingiausių bajorijos gyvenimo bruožų. Bajorų pasilinksminimai būdavo labai žemiški, **joks susiejimas neapleidavo be išgertuvių ir pagirių, o neretai baigdavosi nesuvaldomomis muštynėmis.**

Ypatingą svarbą turėjo elgesys prie stalo. Čia reikėjo elgtis mandagiai ir civilizuotai. Elgesio prie stalo skirtumai daugiau negu kas nors kita atspindėjo lenkų visuomenės socialinių pakopų skalę. Prie stalo būdavo sakomi tostai. Po reikšmingų tostų buvo geriama vis iš kitos taurės. Šeimnininkas paprastai turėdavo ištisą skirtingų dydžių, formų bei spalvų taurių kolekciją. Pasakius tostą, jis pasiūsdavo taurę aplink stalą. Labai dažnai išgėrus po tosto, tuščia taurė būdavo trenkiama į grindis ir sudaužoma į gabalėlius, kad daugiau ja nebūtų naudojama.

Lenkai buvo emocingi ir neįsijautė reikalo slėpti savo jausmus.

Visų pripažįstama, kad viena lenkų kultūros puošmenų buvo šokis. Skirtingai nei linksmi valstiečių išdykavimai su šuoliais aukštyje viršų, mėgstamiausias bajorų šokis buvo **polonezas**. Jis buvo šokamas rateliu iš lėto, lengvu, gyvu žingsneliu ir reikalavo dėmesingai sekti ritmą ir tempą.

Bajorai nepaprastai mėgo ceremonijas. Jie negalėjo gyventi be procesijų, kur eidavo išsipustę tarytum povai, demonstruodami savo turtus ir padėtį.

Žiemą didžiausias pasilinksminimas buvo vadinamasis **kulig** pasivažinėjimas rogutėmis. Arklių traukiama virtinė rogių, pilnų kailiniuotų žmonių, važinėdavo, keldama sniego debesį, po visą apylinkę. Išskylai vadovaudavo nevedę vyrai. Pirmosiose rogėse grieždavo muzikantai, o iš visų kitų skambčiojo varpeliai. Išskylautojai važiuodavo nuo namo prie namo. Kur sustodavo, išgerdavo į šeimininko sveikatą ir kviesdavo tuose namuose gyvenančias merginas dėtis prie jų. Kai kur jie sustodavo ilgiam laikui, ir ten buvo rengiamas improvizuotas pokylis. Naktį puotautojai, pasišviesdami kelią liepsnojančiais deglais, grįždavo namo.

Kaip visa Europos diduomenė, **lenkai ypač rūpinosi išoriniu blizgesiu**. Bajorui ir bajoriui rūpėjo parodyti savo aprangos vertę. Iki XVIII a. vyrai nešiojo ginklus: lauke - kardą, namuose - durklą prie juostos. Ilgi, šlaunis siekiantys odiniai batai, kuriais taip gėrėjosi Henrikas Valua, pabrėžė vyriškumą ir riteriškumą. Ilgas, iki kulkšnių apsiaustas, berankovė liemenė ir didžiulė plevesuojanti pelerina uždengdavo kelnes.

[prastas galvos apdangalas Lenkijoje buvo aukšta kepurė, Lietuvoje — aukštas kailinis gobtuvas. Galvos apdangalas buvo susijęs su specialiais ritualais. Nuoširdus džiaugsmas susitikus mielą bičiulį ar pagarbą aukštesniam už save asmeniui buvo parodoma nusiimant skrybėlę ar kepurę ir žemai nusielenkiant, kad ja net grindis galima buvo šluoti. Skrybėlės nukėlimas buvo laikomas ypatingos pagarbos ženklu. Skrybėlė turėdavo būti nukelta ir skaitant iš aukštesnio asmens gautą laišką, ir net tada, kai aukštas asmuo — karalius ar popiežius buvo tik minimas.

Moterys ilgus amžius dėvėjo žemę siekiančius rūbus. Lenkijoje sa-

balų kailiai pagal tradiciją buvo dėvimi moterų ir vyrų. Sabalais buvo puošiami rūbai, iš jų siuvas pamušalas. Iš 40 kailių buvo siuvas platūs žieminiai palčiai. Viešumoje buvo gausiai puošti juvelyriniais dirbiniais - segtukais, sagėmis, vėriniais, papuošalais, padarytais iš aukso ir brangakmenių.

Vyrų šukuosenos buvo labai įmantrios. XVI a. buvo madinga švariai skustis ir trumpai kirptis a la Žana d Ark. XVII a. populiaru buvo "totoriška išvaizda": galva skusta plikai, paliekant viduryje ilgų plaukų kuokštą. Zigmantui patiko ispaniškas stilius: barzdą ir ūsus kirpti trumpai. Madas diktavo ir tai, kad vienas svarbiausių bajorijos užsiėmimų buvo vieša ar privati karo tarnyba.

Griežtai buvo laikomasi religinių apeigų. Bajoras, viešai dėkodamas Dievui už suteiktą laimę ir pasisiekimą, o kalbėdamas "Tikiu", stovėdavo su iškeltu kardu rankoje, lyg pasirošęs ginti tikėjimą. Bajorija aktyviai dalyvaudavo gausybėje religinių švenčių. Lenkijoje ypatingas dėmesys buvo skiriamas Dievo Motinos šventei [vasario 2d.], taip pat su ja susijusiems šv. Blažiejaus ir šv. Agotos kultams, savaitės po Šv. Trejybės ir Dievo Kūno šventėms. Dangun žengimo dieną Kristaus statulą pritvirtindavo prie bažnyčios špitolės, o šeštono atvaizdą numesdavo ant žemės. Pelenų dieną netekėjusias merginas prikaustydavo prie rasto ir išstatydavo visų apžiūrai. Per Dievo Kūno šventę dažnai šaudydavo iš pistoletų. Savaitė po Šv. Trejybės, buvo žemdirbių ir piemonių šventė. Didysis Ketvirtadienis buvo labdarinių aukų diena. Velykų pirmadienį vyko kasmetinis vyrų ir moterų mūšis, per kurį jie vieni kitus laistė šaltu vandeniu. Buvo švenčiamos ir iki-krikščioniškos šventės. Birželio pabaigoje kaimus nušviesdavo laužai, kuriuos uždegdavo Saulės ir meilės deivės garbei.

Daugiausia laiko bajorui atimdavo dvaro reikalų tvarkymas, o laisvalaikį dažniausiai praleisdavo medžioklėje. Žuikius ir lapas persekiojo medžiokliniais šunimis. Lokius medžiოდavo su tinklais, vilkai būdavo laikomi kenkėjais, todėl jiems spėsdavo vilkaduobes, žąsims ir antimis masindavo vilkus. Ratu apsupę stumbrą, medžiotojai puldavo jį šaudydami strėlėmis iš lankų ar šaudmenimis.

Bajorų polinkiai buvo labai ekstravagantiški — tiek materialiai, tiek psichologiškai. Kaupdami vertingus daiktus, jie jautė malonumą, ir teikė pirmenybę viskam, kas buvo prabangu, keista ir nauja.

Renesanso epochoje daugelis Lenkijos bajorų, keliausių po užsienį, savo išsilavinimą ir kelionių patirtį bandė pritaikyti krašto kultūros labui.

Naudotos literatūros sąrašas

- Edvardas Gudavičius, Lietuvos europėjimo ke-
liais. V., 2002 m.
Maja Kalast, Laikai ir papročiai. V., 1997 m.
Norman Davies, Dievo žaistas. Lenkijos istorija.
T. I iki 1795 m. V., 1998 m.
Maria Bogucka, Gestas, ritualas ir socialinė tvar-
ka šešioliktojo-aštuonioliktojo amžiaus Lenki-
joje // Liaudies kultūra. - 1994, Nr. 2, p. 42-47.

Irena Miliukienė, Ukmergės viešosios bibliotekos informacinio-bibliografinio skyriaus vyresnioji bibliografe.

Vytautas Vyčas, Wieniawa herbo bajoras.

The significance of the ritual in the public and personal life of nobility (17th - 19th centuries)

In order to preserve the political and social superiority, the noblemen in the 17th century were at pains to strictly segregate themselves from other social groups. This manifested itself through an increasing bent for luxury both in public and in private life. Rituals showed typical features of nobility. Artificial behaviour inspired the noblemen's love for theatre and dance. The favourite dance was the polonaise.

The nobility strictly observed religious rites, special attention being paid to the day of Our Lady on February 2nd.

Much attention was paid to the management of the estate business, while the free time was mostly spent in hunting.

askarys'ai ir jų likimai

Jurgis Marijonas Laskarys

Jurgis Marijonas Laskarys

Nagrinėjant seną Laskarys'ų giminę, sunku sutalpinti jų visų gyvenimą į neplačius straipsnius. Vieni tyrinėtojai mini vienus, kiti kitus faktus, išsivelia klaidų. Labai norisi pabrėžti, kad Konstantinas Laskarys'as (1434 – 1501) išleido pirmąją knygą graikų kalba. Tai buvo gramatika, kurią sudarė trys knygos. Pirmoji knyga parašyta 1476 m.

Andriejus – Jonas Laskarys'as (apie 1445 – 1535) buvo žymus graikų filologas. Jis mirė Romoje, palikęs traktatų ir epigramų.

Kardinolas Jurgis – Marijonas Laskarys'as (1706 – 1795) pasižymėjo dideliu kuklumu. Prieš mirtį testamentu sutvarkė palikimą, nepamiršdamas nė tarnų. Prašė jį palaidoti kukliai. Jo palaikai Romoje ilsisi Šv. Silvestro bažnyčioje, po kuklia plyta su užrašu: "Orate pro eo" (Melskitės už jį).

Poetas Jurgis Laskarys'as (1828 – 1888) rašė ne tik eiles. 1876 m. jis tuo metu lenkų kalba leidžiamame laikrašty "Kłosy" Nr. Nr. 571, 573 ir 577 pats aprašė savo tolimą giminę. Giminė išnagrinėjama labai smulkiai.

Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos rankraštyne yra saugomas jo laiškas draugui dailininkui Mykolui El-

vyrui Andrioliui, kuriuo prašoma Laskarys'ų giminės popierius atsiųsti jam į Prancūziją.

Laskarys'ai Adomo Mickevičiaus gyvenime

Pirmais metais atvykęs į Vilnių mokytis, A. Mickevičius vaikščiojo Rasų kapinėse ir ant kolumbariumų pamatė lentą su užrašu, kad čia guli "Anna z Zabbellow Laskarysowa, generalowa wojsk W.X.L. zm. 1810.13.11 - lat. 58."

Tai buvo gražuolės Floros Laskarys'aitės motinos palaidojimo vieta. Poetas pagalvojo, kad būtų įdomu, jei jo žmona turėtų tokią garbingą pavardę. Vėliau 1822 m. pas Zaleską poetas tikrai susipažino su Flora, o 1832 m. gegužės mėnesį Drezdene ji vos netapo jo žmona. Bet Flora 1833 m. ištekojo už kapitono Antano Zabelos. A. Mickevičius 1834 m. vedė Celiną Šimanovską. Flora pagimdė dukrą Antoniną, kuri vėliau tapo poeto Jurgio Laskarys'o žmona, o pati mirė 1835 m. kovo mėn. 1 d. ir buvo palaidota Rasų kolumbariumuose. Kolumbariumams nugriuvus, gražuolės Floros palaikai ilsisi bendrojo duobėje. Per stebuklą išlikusios kelios kolumbariumų lentos, tarp jų ir Floros. Rasų kolumbariumuose dar buvo palaidota ir dailininko A. Albertrandžio dukra Pranciška, Alberto Laskarys'o žmona. Ji mirė 1813 m. gegužės 29 d. Lenta neišlikusi.

Šventoji Kunegunda ir jos likimas

Nedaug kam žinoma, kad iš Laskarys'ų giminės buvo kilusi ir šventoji Kunegunda – Kinga (1224 – 1292).

Vengrų karalius Bella IV karaliavo 39 metus (mirė 1270.V.3.). Šis karalius ir pasipiršo graikų kunigaikščio Teodoro Laskarys'o dukrai Marijai. Viena iš karaliaus dukrų Kunegun-

da – Kinga gimė silpnos sveikatos. Mergaitė iš pat vaikystės daug meldėsi, pasninkavo. Bellos IV brolis Kolomanas buvo rusų Haličo kunigaikštis ir buvo vedęs Salomėja, Krokuvos kunigaikščio Leškos dukrą, Boleslovo seserį. Salomėja ir nužiūrėjo Kunegundą į žmonas savo broliui. Ji slapta atvežė mergaitę iš Vengrijos į Lenkiją. Kunegundos tėvas Bella IV Salomėjos planams pritarė, nes norėjo į žentus lenkų kunigaikščio. Lenkai atvyko į Vengriją ir prasidėjo vestuvių derybos. Kunegunda ilgai nesutiko tekėti, bet neatlaikė vyresniųjų spaudimui ir tapo Boleslovo žmona, atsinešdama didelį kraitį. Boleslovas vėliau tapo Lenkijos karaliumi.

Kunegunda prišnekėjo savo vyrą gyventi skaistybėje. Krokuvos vyskupas tą susitarimą palaimino. Kunigaikštis buvo pramintas Boleslovo Drovniuju.

Praėjus porai metų po vedybų, totoriai, vedami Batu – Chano, puolė Lenkiją. Boleslovas pastojų jiems kelią. Kunegunda savo pasogą – visą sidabrą atidavė lenkų kariuomenės išlaikymui. Budapešte nuo mirties išgelbėjo ir savo tėvą. 1259 m. totoriai vėl puolė Lenkiją. Kiek vėliau Boleslovas Droviusis kariavo su Lietuvos Didžiuoju Kunigaikščiu Švarnu (1268 – 1269).

Kunegunda buvo valdytoja Starý Sonč (dabar Nový Sonč) žemių. 1283 m. iš popiežiaus ji gavo leidimą ir pastatė čia akmeninę bažnyčią ir įkūrė

Dokumentas iš Lietuvos Mokslų akademijos rankraštyne

Kolumbariumai Rusų kapinėse, kur buvo palaidoti Laskarysai

vienuolyną. Trečią totorių užpuolimą Kinga pergyveno 1287 metais. Jos motina Marija taip pat atvyko pas vengrus.

Kai Kunegundos vyras mirė, ji netapo karaliene, o turtus išdalino vargšams ir įstojo į pačios pastatytą vienuolyną ant Dunojaus upės kranto. Čia ji Ozanos vardu pragyveno dar 13 metų. Mirė 1292 m. liepos 24 d. Novy Sonče jos vardu buvo pavadinta bažnyčia, kurioje buvo jos relikvijos ir jos palaikų karstas, kurį iš naujo liepė padaryti kardinolas Radvila. Čia buvo jos altorius.

1715 m. jai buvo suteiktas Lietuvos ir Lenkijos globėjos vardas. 1782 m. Austrijos valdžia pagrobė relikvijas. Vienuolės rūpinosi jas surasti. Bažnyčioje galima pasimelsti už Kunegundą Kingą, už jos sesers Helenos dukrą, Piastų dinastijos karaliaus Vladislavo I-jo Lokietkos (1260 – 1333) žmoną Jadvygą, kuri taip pat čia, vienuolyne, baigė savo dienas.

Čia palaidotas ir jų sūnus Kazimieras III Didysis (1310 – 1370), paskutinis iš Piastų dinastijos ir jo žmona, **Gedimino dukra Aldona**.

Kunegundos Kingos diena yra liepos 24. Nereikėtų jos supainioti su kita šventąja, kurios diena yra kovo 3 ir kurios gyvenimas labai panašus į Kingos gyvenimą.

Jos portretą piešė Jonas Matejka, o Vasilevskis 1923 m. jai paskyrė kūrinį „Ducissa Cunegundis“. Dabar Novy Sonč yra Lenkijos muziejinis miestelis, kur išvystytas turizmas ir amatai, vyksta senosios muzikos festivaliai.

Mykolas Laskarys'as (1909 – 1999.12.23)

Jo tėvas buvo jauniausias poeto Jurgio sūnus taip pat Jurgis, o moti-

na Anastasija.

Sunki dalia teko šiam paskutiniam Lietuvos Laskarys'ui.

1996.09.10 pažymėjime Nr. 12/1084-94, pasirašytame gen. prokuroro K. Pednyčios, rašoma, kad „Michailas Laskaris Antrojo Pas. karo metais buvo įkalintas Vilniuje, Pravieniškių koncentracijos stovyklose, kur išbuvo nuo 1943 m. lapkričio 18 d. iki 1945 m. kovo 1 d.“ Tai klaida. Vilniuje yra jo byla, pagal kurios tardymo protokolus galima atkurti kai kuriuos jo gyvenimo faktus.

Bylos nr. 46732/3 pėdsakais

Gimė Mykolas Lenkijoje, Radome. Kiek pasimokė techninių mokslų. Iki 1938 m. kartu su tėvu Mykolas dirbo ž.ū. mašinų mechaniku. 1938 m. su šeima atvyko į Vilnių ir apsigyveno Užupio 24 name, 4 bute. 1938 – 1940 m. dirbo atsitiktinius darbus. 1940 m. dirbo statybose, 7 km. nuo Vilniaus. Atėjus vokiečiams, dirbo remonto treste, o 1942 m. buvo pakviestas į darbo biržą ir pasirašė sutikimą vykti darbams į Vokietiją. Tais metais vasario 27 d. kartu su kitais 1000 gyventojų išvežamas. Atvežamas į lagerį Kastelbak ir įdarbinamas Frankfurte prie Maino kariniame fabrike „Majfart“. Miestą ėmus bombarduoti, 1943 m. pabėga į Lietuvą, apsistoja Jasiūnuose. 1943 m. spalio 17 d. atvyksta į Vilnių aplankyti našlės motinos (tėvas buvo miręs 1941.I.24) – Tą pat naktį 3 val. suimamas ir atiduodamas gestapui, čia jis 7 – 8 kartus tardomas, įtariant šnipinėjimu. Vėliau atvežamas į Pravieniškes, o iš čia su kitais 200 kalinių atvežamas į Buchenvaldą. Iš čia pasiunčiamas į Šerburą (Prancūzija) ir vėl dirba vokiečiams. Su dviem draugais bėga vėl. San Saver vietovė juos sugauna ir atveža į lagerį Nevšata, netoli Alensono miesto, iš kur juos išvaduoja amerikiečių kariuomenė. Jis slapta išvyksta į Angliją, norėdamas iš čia vykti į tėvynę, į Lenkiją, o ne grįžti į SSSR. Gyvena pabėgėlių lagery Nr. 19. Belaisvius perveža į lagerį Branham Nr. 10, kur jis prabūna iki 1945 m. kovo mėnesio. Nenorėdamas būti deportuotas, iš čia pabėga, bet sugaunamas ir kovo 27 – 28 d. deportuojamas iš Anglijos. Jis laivu atvežamas į Odesą. Čia suimamas, apklausiamas. Baudžiamoji byla iškeliama 1945 m. balandžio 23 d.

Tardo „Smerš“. Suimtas pervežamas į Čkalovą (Orienburgą) ir uždaromas lagery. Čia marino badu. Jis kaltinamas tėvynės išdavimu ir savanorišku sutikimu vykti darbams į Vokietiją. Tribunolas suruošia išvažiuojamąjį teismą, kuris įvyksta 1945 m. liepos 11 d. Tą dieną skelbiamas nuosprendis. M. Laskarys'as nuteisiamas pagal 58-1 „a“ straipsnį, vadovaujantis UPK RSFSR 319 ir 320 straipsniais, 8 ir 3 metams. Iš kalėjimo jis paleidžiamas 1955 m. vasario 12 d. Kada jis atvyko į Lietuvą nustatyti nepavyko, bet 1958 m. lapkričio 14 d. jis jau buvo Vilniaus apylinkėse, nes jo tolimesniam sekimui Trakų m. saugumas iš Čkalovo užprašė jo bylos. Po kelių revizijų šiuo metu byla turi 46732/3 numerį ir randasi Lietuvos Ypatingajame Archyve F.K-I.Ap.58.

1994 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Resp. Aukšč. Teismo nutarimu Mykolas Laskarys'as reabilituotas.

Taip baigėsi Laskarys'ų giminės paskutinio palikuonio Lietuvoje kelias per Vokietijos ir TSRS lagerius.

Grįžęs jis 40 metų pragyveno netoli Lentvario, Račkūnų kaime, Višnevskių sodyboje. Čia jis prižiūrėjo šeiminkų gyvulius, dirbo jų ūkyje. Visi jį pažinojusieji tvirtino, kad su juo bendrauti buvo labai įdomu. Jis dažnai važiuodavo į Vilnių, pirkdavo laikraščius, kurių liko pilnas sandėliukas. Nemėgo girtuoklių ir pats negėrė. Liko nevedęs. Sodybos šeiminkams išsikėlus gyventi iš sodybos, jis vienas saugojo tuos namus. Apylinkės ir Lentvario moterys globojo jį, atnešdavo švrią patalynę ir labdaros. 1999 m. žiemą, gruodžio mėnesį iš nakties parkritusį (spėjama kad nuo radikulito) jį ryte rado sodybos antrojo galo

Mykolas Laskarys'as

šeimininkės vyras Vrublevskis. Jis buvo išvežtas į Trakų ligoninę, kur ir mirė. Palaidojo jį labai kukliai Lentvario kapinėse, toli nuo giminių ir tėvo (Bernardinų kapinių) vienišam kape netoli tremtinių kryžiaus. Reabilituotas jis pragyveno tik 5 metus.

Jo giminietis iš Lodzės papasakojo įdomų faktą, kad vokiečių laikais Mykolas buvo raidžių rinkėju pagrindinėje spaustuvėje Vilniuje. Ten buvo leidžiamas laikraštis „Niepodliegłość“. Spaustuvės adresas buvo keičiamas kas dvi savaitės. Spaustuvė buvo tai Filaretų g. Nr. 9, tai Šv. Onos gatvė, tai dar kitur. Laikraščio egzemplioriai yra viename Lenkijos muziejuje.

KITŲ LASKARYSŲ LIKIMAI

„Lietuvos bajoro“ 6 numeryje buvo paminėta keli jų gyvenimo faktai, bet pasitaikė ir klaidų. Buvo minėta, kad poeto vyriausias sūnus Antoni – Teodor – Marek (1867.VI.18 – 1943.I.24) su Emilija Kučinska turėjo 8 berniukus. Emilija buvo iš gausios šeimos, turėjo 12 brolių ir seserų. Viena iš jų, išteklėjusi už Kolčinskio, gyveno Užupio 24. Vyriausias sūnus Antoni (1895.VII.23 – 1968.V.13) pratęsė giminę Lietuvoj. Sekantis sūnus Liudvikas (1896 – 1920.VII.8) žuvo kovose su bolševikais, bet ne prie Vilniaus, o Lomžoj. Mirė Lomžos ligoninėj, ten ir palaidotas. Trečiasis – Adomas (1899 – 1920) viena dieną vėliau taip pat mirė Lomžos ligoninėj ir palaidotas ten karių kapuose. Ketvirtasis – Zbignevas (1900 – 1920.VIII.6) mirė ligoninėj ir palaidotas Varšuvoj. Penktasis sūnus Kazimieras (1901 – 1920), kovodamas atėjo iki Vilniaus. Čia prie Giedraičių buvo sužeistas į galvą ir pateko į nelaisvę. Greit ir mirė. Šeštasis sūnus Jurgis gyveno Siedlece, 60 km nuo Varšuvos. Buvo vedęs Eleną Filipkovską ir turėjo su ja dvi dukras. Jis tragiškai žuvo 1942 ar 1943 metais. Dirbo miškininku.

Septintasis sūnus Stanislovas (1907 - ?) turėjo inžinieriaus diplomą, gyveno Starachovičiuose (vėliau Radome ir Varšuvoj), dirbo ginklų fabrike, gamino pistoletus policijai. 1939 m. nuo vokiečių jis bėgo į Vilnių ir kurį laiką gyveno Užupyje. 1941 m. grįžo atgal į Radomą. Jis turėjo sūnų Zbignevą (1930 - ?). Aštuntasis sūnus Emanuelis (1909 -

?) buvo vedęs Irmą Novierską. Jos tėvai gyveno 12 km nuo Vilniaus, Juodšiliuose. Jis nuo 1939 m. buvo lenkų armijoje. Pateko vokiečiams į nelaisvę. Jiems buvo leista išvykti į Kanadą. 1948 – 50 m. laikotarpį jie ten ir išvyko. Užsienyje pirkė prabangią mašiną, bet neilgai pragyveno, neišlaikė širdis. Ten Kanadoj ir palaidotas.

Apie jų gyvenimą žinoma mažai gal ir dėl to, kad jų tėvas Antoni, (kuris gyveno ir mirė Užupy) dėl dalinio kūno paralyžiaus gyvenimo gale pats negalėjo parašyti.

Apie jo vyriausio sūnaus taip pat Antoni (1895.VII.23 – 1968.V.13) galima pasakyti keletą naujų faktų. Neteisingai buvo paskelbta („Lietuvos bajoro“ 6 Nr.), kad jis gyveno Užupyje. Vilniuje jis mokėsi gimnazijoje, o vėliau studijavo mediciną Kijevo Universiteete, kur baigė du kursus, nes 1916 m. buvo pašauktas į caro armiją. Jis tada iš Peterburgo išvyko į Helsinkį, o iš ten į Lenkiją, kur stojo į lenkų karo pulkus. Tais karo su bolševikais metais (1920) jis susipažino su 7 m. už save jaunesne Marija Romanovska (Pranciškaus Romanovskio ir Jozefos Šemiš dukra). Vestuvės įvyko 1921 m. liepos 22 d. Kobrynėj ir buvo labai triukšmingos. Taip šaudė iš pistoletų, kad buvo tamsu nuo dūmų. 1922 m. birželio 25 d. jiems gimė sūnus Zigmąs. Tuo metu tėvai gyveno Vilniaus priemiesty, prie Belmonto miško. 1920 m. tėvas pradėjo dirbti laborantu S.Batoro universiteto medicinos fakultete pas profesorių M.Eigerą. Laboratorija buvo Vingio gatvėj. (Dabar Čiurlionio g-vė). „Arba darbas arba studijos“ – pareiškė jam profesorius, neleisdamas mokytis toliau. Šeima iš biznieriaus Vidučianskio išsinuomavo gerą 4 kambarių butą Smolensko ir Vrublevskio gatvių kampe Nr. 1/3. Vieną kambarį jie patys išnuomavo studentams – žmona buvo namų šeimininkė. Prieš 1937 m. Kalėdas kartu su vaikais ji darė eglutei žaislus, kuriuos nunešė parduoti į loteriją pas Jodko Narkevičį į Juodšilius. Tai buvo Antonio brolio Emanuelio žmonos namai. Žmonos Marijos giminės gyveno šv. Mykolo g. Nr. 6 (teta Šemiš su sūnum Tomu, jo žmona Marysia ir dukra Pranciška). Kita teta gyveno Kalvarijų g. Nr. 120. pas šiuos ir Užupio gatvėj gyvenusius gimines ir lankydavosi Antonio šeima.

Poeto Jurgio Laskario vaikai: stovi Jurgis ir Antonis, sėdi Zofija Liudvika ir Kazimiera Marija (Nuot. apie 1895 m.)

Kitas Antonio sūnus Kazimieras buvo gimęs 1930.II.26.

Antonio žmonai buvo įtartas krūties vėžys. Ji buvo operuota, dėl ko tapo labai nervinga, o Antoni susirgo širdies liga.

1935 metais šeima persikėlė gyventi į prastesnį butą Pilsudskio (dabar Algirdo) gatvėj Nr. 19-3. Vaikai dažnai sirgdavo, praleisdavo daug pamokų.

1939 m. Antonis nuo vokiečių pabėgo į Lietuvą, kur buvo internuotas. Gyveno Kalvarijoje, vėliau Palangoj. Šeima neteko pragyvenimo šaltinio. Bute už skolas buvo atjungtas vanduo. Žmona pardavė savo vyro pašto ženklų kolekciją. Antonis iš internuotojų stovyklos pabėgo. 1940 m. rudenį jis atidarė kioską, kuriame pardavinėjo laikraščius ir papirosus. Jam talkino žmona ir sūnus Zigmąs.

1940 m. gruodžio 30 dienos aktu Nr. 783 Užupio 24 namas buvo konfiskuotas. Nuomininkai šeimininkams Laskarys'ams nustojo mokėti. Antonio sesuo Zosia, jo tėvas su žmona Emilija bei brolio Jurgio žmona Anastasija liko be lėšų. Šiuo metu į Užupį gyventi ir persikėlė Antonis su šeima. Tėvo sesuo Kazimiera buvo mirusi (1936 m.) o kita sesuo Zofija iš Užupio išvyko į Radomą ir daugiau čia nebegrižo. Ji mirė 1959.I.5 Radome, kur ir buvo palaidota (ne Bernardinų kapinėse, kaip informavo „Lietuvos bajoras“ 6 Nr.).

Karo metai Laskarysams bu-

Marija Ramanovska Laskaris (1902-1974), Antonis Laskaris (1895-1968) su sūnumis Zigmuntu (1922-1948) ir Kazimieru (1930-) vo sunkūs. Kioskas iš Ožėskienės aikštės (netoli dabartinės Vilniaus savivaldybės) buvo perkeltas prie Slušų rūmų Kosciuškos gatvėje. Čia netoli buvo vokiečių kareivinės, o Slušų rūmuose buvo laikomi rusų karo belaisviai. Antoni iš vokiečių supirkdavo amuniciją, ginklus ir per Trijų Kryžių kalną tempdavo į Užupį. Iš čia viską pasiimdavo pogrindininkai. Antoni pašovė vokiečių lėktuvą ir už tai buvo paauskštintas į kapitonus. Karo metais Užupy tyliai užgeso jo tėvas (1943 m.), mirė dėdė Jurgis (1941 m.), mirė žmonos tėvas. Antoni nuo 1944 metų dirbo sanitariniu gydytoju karinėje duonos kepykloje Nr. 2 Vilkpėdėje.

1945 m. sausio 9 d. rusai jį areštavo ir pasodino į Lukiškes. Kovo vidury išvežė į 283 lagerį Stalonogorskan, prie Maskvos. Ten dirbo šachtoje. Būdamas lagery išgydė vieną prižiūrėtoją nuo gripo. Tas pažadėjo Spalio šventėm jį paleisti namo. Žodį ištesėjo ir 1945 m. lapkričio mėnesį Antonis grįžo į Vilnių. Žmona jau turėjo leidimą išvykti į Lenkiją. Vyriausias sūnus Zigmas buvo išvykęs anksčiau. Dar bandė dirbti kioske, kurį buvo liepta pernešti prie Šv. Onos bažnyčios bet 1946 m. gegužės 26 d. su žmona ir sūnum Kazimieru išvyko į Lenkiją. 1946 m. spalio 2 d. Užupy mirė jo motina Emilija Kučinska. Palaidota Bernardinų kapinėse, šalia vyro.

Lenkijoje Antoniui leido mokytis. 1953 m. jis baigė studijas ir tapo gydytoju. Dirbo Lodzės Universitete. Dirbo iki 1968 m. Mirė 1968 m. gegužės 13

d., sulaukęs 73 metų.

Kaip klostėsi jų sūnų Zigmo ir Kazimiero likimai?

Vyresnysis Zigmas mokėsi gimnazijoje, vėliau mechanikų licėjuje Nr. 261 Paplaujos gatvėje. Buvo gyvasis sidabras. 12 kartų buvo pabėgęs iš namų, nuvykdavo pas motinos gimines į Kobrynią. Kartą per gimnastikos pamoką išnarino dešinį klubą. Šaltą 1939/40 metų žiemą, nešiodamas sunkų krepšį su laikraščiais, paslydo ir tą pačią koją susilaužė. 1942 m. koją teko amputuoti. Bet ir būdamas su ramentais jis stengėsi padėti tėvams. Eidavo dirbti į kioską. Dažnai gulėdavo ligoninėse ir sanatorijose. Sanatorijoje buvo išmokęs iš ašutų daryti papuošalus. Antrą kartą Vilnių užėmus sovietams, jis iš kariškio nusipirko pistoletą, kurį išbandė į kambario sieną, išmušdamas lėkštės dydžio skylę. Draugas įskundė ir juo pradėjo domėtis saugumas. Tėvas tuo metu buvo išvežtas prie Maskvos. Zigmas 1945 m. prekinio traukiniu išvyko iš Lietuvos į Lenkiją. Mirė 1948 m. gruodžio 22, būdamas 26 metų amžiaus. Liga buvo persimetęs į plaučius.

Jaunesnysis sūnus Kazimieras (1930 - ?) vaikystę leido Vilniuje. Jis su nostalgija prisimena čia pragyventus metus, kuriuos aprašė atsiminimuose "Wilno egramem jest moim", kurie dar nepublikuoti. Čia vaikystėje jo neaplenkė ligos. Turėjo astmą. Buvo baramas, kad rašo kaire ranka. Karo metu uždarbiavo prie "Štralio" ir Vokiečių gatvės, pardavinėdamas papirosus. Kazimieras penkis metus pragyveno giminių name Užupio 24. Čia kieme dar auga jo pasodintas beržas. Du langai į Vilnelės pusę buvusiam jų bute pirmame aukšte šiuo metu be stiklų. Prie vieno iš jų stovėjo jo lova. Apie savo giminę žurnale "Klosy" jis perskaitė 1940 metais. Pas probobutes prisimena kabojušius keturis senus paveikslus. Viename

Kazimieras Laskarys'as Vilniuje 2002 m.

buvo pavaizduotas kardinolas Jurgis-Marijonas Laskarys'as. Kiti trys buvo religinio turinio. Jis išvyko kartu su tėvais, nuo 1946 m. gyvena Lodzėje. Dirbo banke. Yra vedęs Sofiją Majecką. Turi sūnų Povilą, gimusį 1963 metais gruodžio 15 d., kuris yra baigęs Medicinos Institutą. Povilo žmona yra Uršulė Šuvalska. Jie augina paauglę dukrą Juliją, kuri visus tikina, kad "savo pavardės niekada nekeis".

Kazimieras Laskarys'as savo archyvuose yra sukaupęs daug medžiagos apie savo giminę. Išsaugojo jis senas nuotraukas, metrikų kopijas, įvairiausių kvitus, net ir savo broliuko iš ašutų padarytą apyrankę. Yra labai gyvas. Šiemet aplankė Vilnių, atvairuodamas mašiną iš Lodzės net 600 km. Aplankė Užupį, Bernardinų, Rasų, Saulės, Lentvario kapines. Uždegė žvakes ant draugų ir giminių kapų. Ne viską jis spėjo užrašyti atsiminimuose. Daug dar kas laukia savo eilės.

Literatūra

1. Wielka Encyklopedia Pow.W., 1908.
2. Polski słownik biograficzny 1971 r.
3. A.Odyniec "Listy z podróży (Wybor) T.2. Lwow. List XLIII s. 243 – 244.
4. Ostatni Laskarysowie w Polsce I niedokonczone ich sprawa z Bankem Monte di Pieta w Rzymie. "Klosy" 1876. Nr. 571, 573, 577.
5. "Sventųjų gyvenimas kiekvienai metų dienai", K.A. Matulaitis. "Draugo" sp. 1949. Chicago.
6. B.I.Kinga (1224 – 1292) Anna Zacharska JI. żywoty switych polskich. Potulice. 1923.
7. E.Malachowicz, Wilno. Of. Wydow. Politechn. Wroclawskiej. 1996.
8. Audronė Kasperavičienė, Jerzy Surwillo, Przechodzki po Wilnie. Zarzeczce. Cmentarz Bernardynski. W., 1997.
9. Kazimierz Laskarys, Wilno engramem jest moim, Rankraštis.

A. Varnienė

Summary

The Lascari in Lithuania and their fate

The author, using the material collected in the manuscripts in the library of the Lithuanian Academy of Sciences, as well as the documents preserved in the archives of the Soviet secret service (KGB), describes the peripeteias of the Lascaris' life in Lithuania, including the information about the acquaintance of the poet Adam Mickiewicz with the beautiful Flora Lascaris. A significant amount of information on the life of Mykolas Lascaris (1909-1999) is obtained from KGB files and the accounts of people who knew him.

Horodlės aktaĩ (1413 m.)

(Lietuvos valstybingumo stiprinimas. Vytauto santykiai su Lenkija)

2002 metais, tarpininkaujant Lenkijos Respublikos Generaliniam Konsului Lietuvoje hab. dr. prof. Mieczysław Jackiewicz, Lietuvos Bajorų Karališkosios Sąjungos Kauno bajorų draugija gavo iš Krokuvos kunigaikščių Čartoryskių bibliotekos Horodlės Akto kopiją.

1413 m. Horodlėje (prie Bugo upės, į pietus nuo Bresto) įvyko Lietuvos ir Lenkijos bajorų suvažiavimas, kuriame Lenkijos bajorai įteikė 47 Lietuvos didikų šeimoms savo herbus. Buvo susitarta, kad mirus Jogailai, be Vytauto žinios lenkai nerinks savo karaliaus, o mirus Vytautui (Jogailos pusbrolui), Jogaila turi teisę skirti Lietuvos valdovą. Abi šalys pasižadėjo padėti viena kitai gintis nuo priešų. Lietuvos bajorai, kurie išpažino katalikų tikėjimą, buvo prilyginti lenkų didikams. LDK buvo nuspręsta įvesti tokį teritorinį administracinį valdymą kaip Lenkijoje: LDK teritorija padalijama į vaivadijas, į kurias didžiojo kunigaikščio vietininkais skiriami vaivados, o į svarbiausių vaivadijų pilis – kaštelionai. Katalikų vyskupai, vaivados ir kaštelionai ir kai kurių Rusijos žemių seniūnai sudarė didžiojo kunigaikščio tarybą, kuriai prigijo Ponų tarybos pavadinimas.

Po Horodlės unijos Vytautas toliau stengėsi didinti Lietuvos nepriklausomybę nuo Lenkijos ir laikėsi rusų žemių prijungimo politikos. Lenkija ir Lietuva 1414–1419 m. kariavo prieš ordną jo valdose. 1422 m. prie Melno ežero pasirašyta sutartis, pagal kurią ordinas galutinai atsisakė Žemaitijos, bet jam liko Klaipėdos kraštas. Lietuva gavo siaurą išėjimą į Baltijos jūrą tarp Šventosios ir Palangos.

Horodlės suvažiavimo nutarimai

surašyti trijuose dokumentuose: vienas bendras dokumentas buvo Jogailos ir Vytauto ir po vieną dokumentą abiejų valstybių bajorų. Svarbiausias, įtvirtintas Horodlės aktais, buvo lietuvių bajorų adoptavimas. 47 lietuvių bajorų šeimos, kurių dauguma davė LDK žymius pareigūnus ir ištikimus Vytauto politikos ramsčius, buvo lenkų bajorų adoptuotos, t.y. buvo priimtos į lenkų bajorų (riterių) šeimas ir gavo tų šeimų herbus. Nors Lietuvos bajorai savo akte išsamiškai pareiškė, jog jau prieš 1413 m. Lietuvos bajorai yra turėję specialius heraldinius ženklus. Tik jie dar nebuvo įgyję Vakarų Europos herbų reikšmės. (Z. Ivinskis, Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties, Vilnius, 1991).

1413 m. rugsėjo pabaigoje Lenkijos karalius Jogaila ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, Lietuvos ir Lenkijos diduomenės atstovai, susitiko Horodlėje, esančioje netoli Lietuvos sienos, ir spalio 2 d. pasirašė 3 aktus, naujai sureguliusius abiejų valstybių ir jų bajorų tarpusavio santykius. Abiejų šalių reikalams aptarti buvo numatyti bendri jų bajorijos susiejimai Liubline arba Parčiavoje (Lenkijos teritorijoje). Horodlės aktų rezultate Vytautas tapo antroju (po karaliaus) Lenkijos vadovaujamoje politinėje valdų sistemoje. (Edvardas Gudavičius, Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1669 m.)

Iš Horodlės unijos akto:

“Mes, prelatai, ponai, Lenkijos karalystės kilmingieji ir didikai, patvirtiname, kad nuo šiol ir amžinai, būsimais laikais jie (Lietuvos kilmingieji bajorai) gali naudotis, džiaugtis ir įsigyti mūsų herbus, papuošimus ir titulus, kuriuos paveldėjome iš savo tėvų taip, tarsi būtų gavę savo gimimu iš savo protėvių. Pasižadame ištikimais, tardami savo pastovų ištikimybės žodį, duodami garbingą, rimtą ir kilnią priesaiką, niekada jų nepalikti visuose sunkumuose ir reikaluose, bet visada prieš jų visų nedraugų pinkles teikti jiems savo patarimus, pagalbą ir prielankumą, o maloningųjų mūsų minėtųjų valdovų, Vladislavo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir jų įpėdinių akivaizdoje, kiek galėdami su visu draugišku uolumu pasistengti, savo dosniąją dešiniąją jiems ištiesti ir nesiliauti jais rūpinę, juos globoję ir šildę meilingu prielankumu ir malonėmis. O tie, aukščiau minėti Lietuvos žemių kilmingieji ir didikai savo ruožtu tegul jaus pa-

reigą mums tą patį padaryti, taip pat ištikimais ir garbingai tardami patikimą žodį ir duodami kilnią ir rimtą priesaiką. Netenka praleisti ir to, kad Lietuvos žemių prelatai nepradės karo prieš bet ką, nesikreipę ir nesiklausę mūsų ar mūsų įpėdinių patarimo. O mes, Lenkijos karalystės prelatai, ponai ir kilmingieji nepradėsime nė prieš nieką panašaus karo, nesikreipę ir nesiklausę minėtųjų Lietuvos žemių ponų ir kilmingųjų patarimo. O be to, jau minėtųjų Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji, jų teisėtieji įpėdiniai ir paveldėtojai neturi niekada jokių atveju palikti minėtųjų šviesiausių valdovų, mūsų maloningų viešpačių – Vladislavo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir jų teisėtų įpėdinių, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ateityje, kol jie gyvens, bet tikrai ištikimais ir garbingai, davę rimtą ir kilnią priesaiką, nuo jų neatsitraukti, pareikšdami savo prisirišimą, paklusnumą, pagalbą ir visokius patarimus.” (Lietuvos istorija, I tomas, K. Jablonskis, S. Jurginis, J. Žiugžda Vilnius, 1955).

Kilmingųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių atstovai, kuriems suteikti Lenkijos herbai, buvo šie:

Jaunutis Valimuntaitis (Trakų vaivada, Vilniaus vaivados Manivydo giminė, h. Zadora), Rumbautas Valimuntaitis, Kęsgaila Valimuntaitis, Mingaila (Vilniaus kaštelionas h. Labėdz), Sumigaila (Trakų kaštelionas h. Lis), Nemiras (h. Jastrzębiec), Astikas (kunigaikščių Radvilų giminės pradžia h. Traby), Butrimas (h. Topor), Galiguntas (h. Labėdz), Biliminas (kunigaikščių Radvilų giminė, h. Poraj), Koreva (h. Dębno), Visgirda, Mantigirda (h. Wadwicz), Tautgirda (h. Dryja), Goštautas (Gasztolt h. Abdank) Kulva, Butautas (Bytautas h. Gryf), Jodatas, Kala, Rimvidavičius (h. Grzymala), Gineta – Kunevičius (h. Zaremba), Dauksza (h. Gozdawa), Beinoras (h. Nowina), Rokutavičius (h. Działosza), Getautas (h. Gozdawa), Daugėla (h. Abdank), Mingėla (Minigal h. Rawicz), Vilkolevičius (h. Kot Morski), Sangava (h. Ogóńczyk), Saka (h. Pomian nuosavas), Načka (h. Doliwa), Tvirbutas (h. Ossorya), Monstvila, Višginas, Daneikavičius, Mąstautas (Monstold h. Kaszuba), Daukantavičius, Sesnikavičius, Dodvilas, Kočanas (h. Nałęcz), Mikuža, Gerdutas, Čupa (h. Korczak), Kušulavičius, Sulkavičius (h. Wąż), Evildas, Surgutis (Surgut de Reschynski h. Gieralt)

(pagal V. Semkowicz ir Tadeucz Gaj, Polskie rody szlacheckie i ich herby, Białystok 2000)

Paruošė ir apibendrino pagal istorinius šaltinius Grifo h. bajoras Saulius Bytautas ir Slepowron h. bajoras Henrikas Matusevičius.

Kaspar Niesiecki

Bajorų luomas

Bajorijos pavadinimas pagal Lelevelį kilo nuo Lechitų vardo. Prieš Lenkijos krikštą, valstiečiai naudojo pilietinėmis teisėmis lygiai su Lechitais, tačiau jų padėtis labai skyrėsi. Valstiečiai turėjo vienodas žemės daleles, apmokestintas papildomais mokesčiais. Lechitai turėjo įvairaus dydžio žemes, laisvas nuo daugelio mokesčių. Dėl to būdavo daug susirėmimų ir praliejamas broliškas kraujas. Ištrėmus Ryksą 1036 m., kai valstiečiai norėjo pavergti Lechitus, Kazimieras Restauratorius nugalėjo pasipriešinimą ir valstiečiai neteko pilietybės. Valdant Boleslovui Drąsiajam, 1078 m. valstiečiai vėl bandė užgrobti valdžią, bet buvo nugalėti ir tapo pavaldūs lechitams.

1160 m. Krokuvos vyskupas vadino ištekinimą Lechitų dukrų už valstiečių kaip šventvagystę bet ir jų teisės dar ilgai nebuvo aiškios. Jie priėmė Lechitų palikuonių "šlėchtos vardą", bet vadovavo jiems tikrai turtingi (comites), tai yra patys įtakingiausi, kurie buvo prilyginami vyskupo rangui (nobiles). Kiti žemesnio rango (viri communes, milites), nors ir prileidžiami prie pilietinių paslaugų, buvo tik jų palydovais. Dar žemesniais buvo laikomi valstiečiai, prileisti prie bajoriško rango. Jie buvo laikomi kareiviais (milites) ir tik proanūkai įgaudavo pilietines teises.

Prie Lokietkos, kai šis visus pakvietė lygiomis teisėmis prie valdžios ir karo tarnybos, bajorų luomas įgavo riterių luomo pavadinimą (ordo equesteris, RitterShaft) nutrinėdamas amžiais nusistovėjusius skirtumus. Jau prie Kazimiero Didžiojo visi riteriai turėjo vienodą vertę. 100 metų vėliau, kai Jogaila norėjo suteikti grafo titulą savo giminaičiui Jonui Granovskui, kancle-

ris atsisakė pridėti savo antspaudą, nes tai prieštarautų bajoriškai lygybei. Tačiau pagrindą ateities bajorijos reikšmei, t.y. jos visavaldiškumo kertinį akmenį, sudarė karaliaus Liudviko Košicų paktas, atleidęs bajoriją nuo visų įsipareigojimų ir mokesčių, išskyrus 2 grašius karališkojo mokesčio už žemės plotą, kurį per vieną dieną gali aparti pora jaučių. Prie Kazimiero Didžiojo šis mokestis sudarė 6 sidabrinus grašius. Karalius Jogaila išplėtė Liudviko privilegiją, pažadėdamas, kad neleis kalti pinigų be bajorų sutikimo. Kazimieras Jogailaitis atleido bajorus nuo maito mokesčio už daiktus, perkamus savo reikalams ir už produktus, išvežamus iš bajorų dvarų. 1496 m. Jonas Albrechtas pripažino išimtinę bajorų teises turėti žemę. Tokios nuolaidos sukelėdavo vis aštrėjančius ginčus tarp valdžios ir liaudies, kol pagaliau riterių luomas iškilo aukščiau karaliaus ir pakeitė Piastų monarchiją į Respubliką (Żečpospolitą), vadovaujamą renkamo karaliaus. Be daugumos kitų teisių, kaip gavimas druskos, vadinamos sausadiene, žemesne kaina, rinkimas didesnės dalies teismo tarnautojų, draudimas suimti kaltininką bajorų valdose, atleidimas bajorų dvarų nuo karo prievolės, pripažinimas išimtinės nuosavybės pajamų, gaunamų iš iškasenų bajorų žemėje, laisvę visur ir visada išsakyti savo nuomonę įtvirtino bajoriją, o po karaliaus Žygimanto Augusto mirties, visišką karaliaus rinkimų laisvę asmeniškai, pagal kurią kiekvienas kilmingasis savininkas (bene natus et possessionatus) buvo rinkėju, o nuo 1775 m. net teisėtu kandidatu į sostą. Prie kitų prerogatyvų, blankiai atrodė visi kiti titulai ir todėl, kaip senovės

Romėnui garbingiausias buvo Piliečio (civis Romanus) titulas, taip Lenkijos karalystėje garbingiausias titulas buvo "Nobilis polonus". Tokios aukštos privilegijos labai apsunkino bajorystės pripažinimą. Bajorystė rėmėsi išimtinai kilme ir žemės nuosavybe, todėl pardavę žemę ir užsiėmę prekyba, netekdavo bajorijos privilegijų. Nebajoriška motinos kilmė, neatimdavo palikuonims luomo teisių, tik jie netekdavo herbo iš motinos pusės. Bajoriškumą įgydavo kraštiečiai per nobilitaciją, o užsieniečiai per indigenatą. Pradžioje nobilitaciją suteikdavo karaliaus. Tam reikėjo priimti krikščionybę ir gauti iš kunigaikščių žemės už nuopelnus. Tačiau vėliau tą teisę turėjo tik seimai. 1578 m. nutarta kad nobilitacija gali būti suteikiama seime už didvyriškumą mūšio lauke. 1775 m. Konstitucija numatė, kad naujai nobilituojamasis privalėjo įrodyti žemės įsigijimą už 10,000 zl. Kitaip netekdavo bajorystės ir turtų. Tik karūnavimo metu, karalius turėjo teisę, be seimo sprendimo nobilituoti miestiečius (equites aurotos), o po Gegužės 3 Konstitucijos turėjo teisę siūlyti seimui iki 30 miestiečių. Indigenatą gauti buvo dar sunkiau. Pretendentas, be kilmės įrodymo nuo senelių, pagal 1775 m. Konstituciją, privalėjo patvirtinti įsigijimą žemės nuosavybės už 200,000 zl. Ir įsipareigoti 20 m. neišsižadėti tos žemės.

Pirmasis indigenatas buvo su-

teiktas Jurgiui ir Baltazarui Batorams, karaliaus Stepono Batoro sūnėnams.

Bajorystė buvo atimama už herbo suteikimą ne bajorui, prie herbo nurodant, kad jis giminė ir paliūdi jant jo tariamą bajorišką kilmę, pagaliau už nobilitacijos arba indygenato sąlygų nepaisymą. Prisiplakimas prie bajorystės buvo baudžiamas kalėjimu su turto konfiskavimu skundėjo naudai. Kas neteisingai kaltino bajorą nebajoriškumu, mokėdavo 60 grivnų baudą, o jeigu nukentėjęs bajoras įrodydavo, kad skundėjas yra nebajoras, tai Lenkijos karalystėje buvo baudžiamas mirtimi, o Lietuvos DK viešai nuplakamas. Įtartinos kilmės bajorams buvo draudžiama pagal 1717 m. Konstituciją vadinti savo vardais miestus ir kaimus. Miestai Lenkijoje neturėjo patriciato (miestiečių luomo, kaip tai buvo Vakarų valstybėse), tačiau daug miestiečių gaudavo iš karaliaus išimtiną prerogatyvą. Tarp jų buvo servitoratas (įbajorinimo būdas), leidžiantis nepaklusti žemesnėms valdininkams ir žemesnei jurisdikcijai. Gavę servitoratą vadinosi bajorais, bet nebuvo nei lenkišku, nei užsienietišku bajoru, o visai abejingu riterių luomui. Tai buvo karaliaus dvaro bajorai. Prasidėjus Saksų dinastijai (Didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos Karalius Henrikas Valua – 1573 m.), servitoriatas buvo suteikiamas ir dauginamas pagerbimui bajorų ir nebajorų, slaptų patarėjų, karinių, izdo, prekybos ir kt., kuri visuomet buvo abejinga Riterių luomui. Karaliui nebuvo draudžiama teikti užsieniečiams grafo, markgrafo titulus arba kitaip juos pagerbti, bet negalėjo karalius teikti tų titulų lenkams, kaip ir jie negalėjo gauti titulų iš užsieniečių. Nors ir buvo griežta kontrolė, tačiau tankiai pasitaikydavo, kad keliaujantys užsienyje bajorai gaudavo iš vietos valdovų titulus arba naudodavo titulą „grafas“. Sugrįžę tarpusavyje titulavosi grafais. Sumerimusi tokiais lygybės pažeidimais, bajorija seimo nutarimuose ir konventų paktuose, pa-

brėždavo, kad niekas neturi teisės imti tokius titulus ir jais vėliau naudotis, tačiau tai jau nepadėjo. Kaip ir anksčiau (prie Piastų) turtingesnieji naudodavo pagerbimui kreipinius ponas, ponia, iki paskutiniųjų laikų nenustojo išsiskirti titulais grafas ir kunigaikštis. Radvilos 1515 m. ir 1518 m. gavo Šv. Romos Imperijos kunigaikščių titulus iš imperatoriaus Karlo V, Sebastjanas Lubomirskis ir Mikalojus Sapiega gavo grafo ir kunigaikščio titulus nuo imperatoriaus Ferdinando II. Benediktas ir Kazimieras Sapiegos atsisakė priimti aukštus titulus. 1733 m. konfederacijos akte kunigaikštiškus titulus prisiėmė Pranciškus Voroneckis, Mykolas Četvertynskis ir Masalskis. Tuo pačiu metu Oginskiai ir Palubinskai pradėjo tituluotis kunigaikščiais. Lenkijoje kunigaikštyščių ir kunigaikščių nebuvo, nors senate buvo pora vyskupų, turėjusių akivaizdžias Varmijos ir Sieviežo kunigaikštystes. Net Lenkijos Primui, aukščiausiam Lenkijoje dvasiškiui, ilgai nebuvo suteiktas kunigaikščio titulas (nesutiko karališkoji kanceliarija). Tik apie 1768 m. jam ir kartu Sapiegoms buvo pripažintas kunigaikščių titulas.

Lietuvoje vyko kitaip. Ten buvo kunigaikščiai, ponai ir bajorai, neturintys Lenkijos bajorų teisių. 1413 m. Horodlės aktu, kai Lenkijos ponai padovanojo savo herbus Lietuvos kunigaikščiams ir ponams, karalius Žygimantas Augustas, siekdamas sulygtinti Lietuvos ir Lenkijos bajorų teises, 1564 m. įsteigė bajorų seimus, kurie suteikdavo bajorystę. Pripažindavo bajorystę turintiems žemes krikščionims ir mahometonams, apsigyvenusiems Lietuvoje. Lietuvos totoriams Žygimantas Augustas suteikė bajorystę 2 privilegijomis: 1561 m. lapkričio 25 d. ir 1568 m. birželio 20 d. Jas patvirtino bendrame seime Varšuvoje 1609 m. Bajorystė buvo suteikiama, pavieniams asmenims, kuriuos atleisdavo nuo tarnystės kunigaikščiams ir ponams. Taip pat bajorystė buvo sutei-

kiama ir ištisiems kaimams Polesėje, priklausiusioje LDK.

Žygimantas Augustas, kurį Lietuva pripažino savo valdovu, galėjo laisvai teikti privilegijas. Nors Unijos metu buvo nesusipratimų, tačiau Lietuvos ir Lenkijos ponai, sugebėjo įtikinti daugelį kunigaikščių nesirūpinti savo titulais. Lenkų bajorija buvo pakviesta supratimui, kad būtų leista LDK kunigaikščiams, pagal jų valią, džiaugtis titulais, nepažeidžiant bajoriškos lygybės. Tada buvo nutarta derybų metu 1564 m., kad Radviloms, Čartoryskiams, Zbararskiams ir Lukomskiams pripažinti kunigaikščių titulus. 1569 m. Liublino Unijos akte pripažinta, kad kunigaikščių titulai išsaugomi ir leidžiami Lietuvos, Kijevo, Volynės ir Broclavo vaivadijų šeimoms. Liublino Unija suteikė galimybę įtvirtinti kunigaikščių titulus žinomoms giminėms: Bielskiams, Chlebavičiams, Čertorickiams, Četvertinskiams, Deškevičiams, Dolskiams, Giedraičiams, Glinskiams, Girskiams, Kulviečiams, Masalskiams, Mirskiams, Oginskiams, Ostrogiškiams, Olšanskams, Palubinskiams, Kurcevičiams, Puzinams, Sanguškoms, Sapiegoms, Vankoviškiams, Višnioviečiams, Volskiams ir kitiems. Didelę dalį sudarė Riuriko palikūnai, kita dalis buvo iš Gedimino giminės arba Palemono. Iš Serbijos Despotų galima paminėti Chodkas, Jarmolinskius, Zenovičius. Pabaigai tenka pažymėti, kad Lietuvoje nobilitacija buvo lengvesnė. Kiekvienos žemės bajorija neatsisakydavo savo teisių nobilitacijai. Jeigu kokioje nors apskrityje dvylika bajorų ką nors prileisdavo prie nobilitacijos, toks įeidavo į riterių luomą. Naujai krikštijamiems nobilitacija vyko kartu su krikštu, kas buvo užtikrinta 1588 metų Statutu. Kunigaikščiams, vyskupams taip pat nebuvo draudžiama nobilituoti jų valdose..

Iš lenkų kalbos vertė

Henrikas Matusevičius.

Monsinjoras Jonas Gedvila, Jelitos herbo bajoras

Tikėjimas žmogui, tai kaip paukščiui sparnai. Likimo momentai gali pakreipti žmogaus gyvenimą viena ar kita kryptimi. Tai sutiktos šviesios, taurios asmenybės. Todėl yra žmonių, kurie daro kitiems gera ir aukojasi jų labui, tačiau dėl kuklumo, jie nenori, kad apie jų taurius darbus, pasiaukojimą, kas nors žinotų. Vienas iš tokių yra gyvenimo audrų blaškytas, pergyvenęs daug nelaimių, skriaudų – Klaipėdos Taikos Karalienės bažnyčios – parapijos klebonas monsinyoras Jonas Gedvila. Jį, peržengusį 80-ies gyvenimo metų slenkstį, gyvenimas niekadęs nelepino.

Tėvelis žemaičių bajoras Bronislovas Gedvila buvo apsišvietęs taurus bajoras. Kaip specialistas dirbo įvairiuose dvaruose, tvarkė ir vedė dvarų raštvedybą. Nublokštas į Gudiją, susipažino ir vedė taurios širdies bajoraitę Stanislavą Vološinskaitę. Lietuva buvo okupuota carinės Rusijos. 1919 m., kai dar vyko kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės, grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Maldenių dvarelyje, Jonišio parapijoje. Karo ir gaisrų nusiaubtoje Lietuvoje iš dvarelio mažai kas beliko. Žemė išdalinta savanoriams ir bežemiams. Dvareliui palikta tik 40 ha žemės. Čia gimė ir užaugo trys bajorų Stanislavos ir Bronislovo Gedvilų vaikai. Įdomiai amžininkai pasakoja apie 1922.08.03 įvykį Stanislavos ir Bronislovų Gedvilų šeimoje. Buvęs pats rugpiapijūtės įkarštis. Parėję iš laukų javų kirtėjai pietauti, nustebo, kai išgirdo gimusio kūdikio riksmą. Vienas iš javų kirtėjų pusiau juokais, pusiau rimtai pasakęs: "Gimė Dievo tarnas".

Niekas tada nenutuokė, jog 1922.08.03 gimė būsimas kunigas Jonas Gedvila. Jonuko vaikystės dienos prabėgo greitai. Paūgėjęs ganė žąsis, gyvulius. Dirbo kitus ūkio darbus. Baigė pradžios mokyklą. Mokėsi toliau Jonišio gimnazijoje. 1941.06 šeimai trem-

ties į Sibirą pavyko išvengti. Kai 1941.06.23 Jonišio gimnazijoje Jonui Gedvilai įteikė brandos atestatą, Žemaitijoje pasienyje vyko mūšiai, degė sodybos, miestai, liejosi kraujas. Frontas greitai nusirito į Rytus. Prasidėjo hitlerinė okupacija. Jaunuoliui Jonui Gedvilai atėjo lemtingas gyvenimo tarpsnis – kuriuo gyvenimo keliu pasukti. Apie kunigo pašaukimą šio rašinio autoriui Jonas Gedvila papasakojo: "Mano kunigystės pašaukimas atsirado ne staiga. Būti kunigu svajoju jau vaikystės metais. Tėvelis man daug papasakojo apie savo dėdes kunigus Kauno Archikatedros kapitulos prelatą Joną Radavičių, Skaisgirio bažnyčios kleboną Leopoldą Radavičių ir jų veiklą. Jie palaidoti Kaltinėnų parapijos kapinėse šeimos mauzoliejuje, kur palaidoti ir mano tėveliai. Mane žavėjo didinga ir graži Jonišio bažnyčia, kurioje sekmadieniais dalyvaudavau šventų Mišių aukoje. Svajoju būti kunigu, bet apie tai niekam nesakiau, net ir tėveliams. Po ilgų apmąstymų ir svarstymų nutariau stoti į Telšių kunigų seminariją, nes norėjau dirbti Žemaitijoje, iš kur yra kilęs mano tėvelis".

Į Telšių kunigų seminariją Jonas Gedvila įstojo 1942 m. rudenį. Seminarijoje dėstė ir auklėjo klierikus šviesios atminties taurios amenybės: Vasario 16-os Akto signataras Justinas Staugaitis, kan.dr. Kaz. Olšauskas (tragiškai žuvęs Norilsko lageryje), kan. dr. Antanas Kreiša, kan. dr. Justinas Juodaitis. Visi jie stalininio teroro aukos, kalėjo lageriuose. Dėstė seminarijoje ir kan. Petras Maželis, vėliau tapęs Telšių vyskupu. Tai jis, grįžęs iš lagerių, savo auklėtiniui kunigui Jonui Gedvilai, suteikė kuklią piniginę paramą.

1946.10.13 Telšių vyskupas P.Ramanauskas Joną Gedvilą išvengino į kunigus ir paskyrė vikaro pareigoms į Mažeikių, o vėliau Plungės parapijų bažnyčias. Svajonė būti kunigu tapo re-

alybe. Tačiau nežinojo ir negalėjo žinoti, kad kunigystės kelias bus toks skausmingas, pilnas kančių, praleistų J.Stalino lageriuose. Dirbti kunigu Mažeikių ir Plungės bažnyčiose teko neilgai.

Po karo sugriautoje Klaipėdoje Romo katalikai gavo pastatą Bokštų g. 10. Įkūrė bažnyčią, kuriai suteiktas Kristaus Karaliaus vardas. Maža bažnyčia negalėjo sutalpinti tikinčiųjų. Bažnyčioje buvo giedamas uždraustas Lietuvos himnas. Žodžiai "Tegu saulė Lietuvos tamsumus pašalina", pakeista į "Tegu Dievas Lietuvoje tamsumus pašalina". Himnas tapo lyg religine giesme. O tai jau rakštis akyje KGB ir visagaliams partijos ir vykdomojo komiteto vadovams. Iš Klaipėdos geležinkelio stoties gyvulinuose vagonuose vežė į lagerius ir tremtį lietuvius. Žmonės netekę artimųjų, bažnyčioje šv. Mišių aukoje ieškojo ramybės, rimties ir vilties maldose. Dirbo šie kunigai J.Olšauskas, K.Gylis, V.Rašimas, B.Burneikis. visi jie pagal KGB sufabrikuotus kaltinimus buvo suimti, nuteisti, kalėjo lageriuose, pergyveno visus stalininių lagerių pragaro baisumus. Po areštų bangų, trūkstant kunigų Telšių vyskupijos vikaras kan. Justinas Juodaitis kunigą Joną Gedvilą perkėlė į Klaipėdos bažnyčią 1948 m. Bet dirbti šioje bažnyčioje teko neilgai.

Apie savo areštą monsinyoras Jonas Gedvila mena:

"Po visų areštų bangos 1950 m. pavasarį budėjau bažnyčios raštinėje. Netikėtai vėlų vakarą atėjo suvargęs, užsiauginęs vešlį barzdą žmogus. Pasisveikino lotynų kalba, kas būdinga tik kunigams. Susipažinome. Pasisakė, jog jis kunigas Petras Liepa iš Panevėžio vyskupijos. Jį persekioja ir terorizuoja KGB. Kad išvengtų arešto, lagerių jis slapstosi, keičia gyvenimas vietas. Prašė mano paramos. Padėjau kuo galėjau. Padedant parapijiečiams, pavyko

Monsinjas Jonas Gedvila (foto 1992 m.)

įdarbinti gatvių šlavėjų, suradome jam kambarį apsigyventi, kur jis aukodavo šv. Mišias. Atrodė, jog pavojus praėjo. Deja... KGB-stai ir jų agentai kažkokiu būdu jį susekė ir 1951 m. suėmė. Po tardymų, nuteisė ir išvežė į lagerius. Tragiškai žuvo Norilsko lageryje. Tapo aišku, jog areštui atėjo ir mano eilė.

1953.03.05 mirė diktatorius J. Stalinas. Mane KGB suėmė vėlų 1953.03.05 vakarą. Padarė smulkia kraują ir išvežė į KGB būstinę S. Neries g-vėje. Daug kas šį pastatą aplenkdamas iš tolo, nes gerai žinojo, jog dedasi baisūs dalykai, tardant suimtuosius. Nors po J. Stalino mirties KGB elgesys ir sušvelnėjo, bet senį įpročiai liko. Įgrūdo mane į požemių rūsius. Tardė mane čia tris mėnesius. Kaltino, jog esu buožės vaikas, kad klausausi užsienio radijo laidų, kad vilioju vaikus į bažnyčią, priminė ir kunigą Petrą Liepą. Svarbiausias kaltinimas, kad pamoksluose sakęs, jog Jėzus Kristus yra karalius. Žodžiu, nieko konkrečiau. Mano teismas vyko KGB būstinėje ir buvo kažkodėl uždaras. Nuteisė kalėti 25-riems metams su turto konfiskacija, kurio aš neturėjau. Kasaciniame skunde parašiau trumpai "Skirta man bausmė yra nepagrįsta. Prašau bylą peržiūrėti". Bylą peržiūrėjo, naują bausmę paskyrė 10 metų be turto konfiskavimo. Visą 1953 m. vasarą praleidau Klaipėdos kalėjime. Rudenį mus, politinius kalinius, gyvuliniuose vagonuose išvežė į Vilniaus persiuntimo punktą. Kalėti čia teko neilgai. Suformuotame gyvulinių vagonų ešalone,

su sustiprinta sargyba, išvežė į Šiaurę, į Komijos lagerius miško ruošos darbus. Apie Komijos lagerių kančias, vaizdžiai aprašė KGB Klaipėdoje sumintas savo knygoje: *Juozas Bičkūnas. Mirties magistralė. Vilnius, 1990 m.*

Atvykus į paskirties vietą 1953 m. šv. Kalėdų dieną, pirmiausiai mus užpuolė peiliais apsiginklavę vagys ir plėšikai. Išrengė mus nuogai, atėmė viską, ką rado geresnio, pametė suplyšusius skudurus. Kaip vėliau sužinojome, jie apiplėšė kalinius, grobiu dalinosi su viršininkais. Todėl viršininkai jų nevarė į sunkius darbus ir gerai maitino.

Prasidėjo sunkūs miško ruošos darbai. Sunku apie tai pasakoti. Dievas išklausė mano maldą. Miško ruošos darbus dirbau neilgai. Lagerio valdžia ir lagerio vyr. gydytojas organizavo medicinos kursus – ruošti lagerių medicinos punktų vedėjus. Aš mokėjau lotynų kalbą, tai į šią grupę patekau ir aš. Baigus kursus, buvau paskirtas nedidelio lagerio medicinos punkto vedėju. Bet ir vėl teko dirbti neilgai.

1956 m. Maskvoje įvyko TSKP XX partijos suvažiavimas. Čia N. Chruščiovas pasakė savo garsiąją kalbą, demaskavo J. Stalino asmenybės kultą, piktadarybes, davė pagrindą Gulago lagerių irimui. Ko niekas iki šiol nedrįso. Pradėtos peržiūrėti politinių kalinių bylos. Į lagerius atvyko teisėjai. Iškvietė į teismą ir mane. Teisėjas norėjo įsitikinti ar aš esu palaužtas fiziškai ir dvasiškai. Turėjau detalai papasakoti už ką esu nuteistas, nors viskas aprašyta byloje. Teisėjas paklausė manęs: "Ar išėjęs į laisvę ir toliau dirbsite kunigu?" Atsakiau, kad dirbsiu, nes tai yra mano pašaukimas tarnauti Dievui ir žmonėms. Nepatenkintas mano atsakymu, teisėjas suraukė nosį. Manęs nereabilitavo. Bausmę sumažino penkeriems metams, nors kaltinimai absurdiški, sufrabikuoti. Tačiau padarė įvairiais užskaitas už gerą darbą ir išleido į laisvę, kaip atlikusį teismo skirtą bausmę "..."

Pagaliau 1956.06 po trejų kalėtų lageriuose metų kunigui Jonui Gedvilai atsivėrė Komijos lagerio vartai ir jis išėjo į laisvę. Grįžo į Tėvynę Lietuvą, iš kurios prievarta buvo išvežtas. Škaisčiai švietė vasaros saulė, žydėjo sodai, krūtinę užliejo nepaprastas džiaugsmas. Nors Lietuvos žemę dar

trypė sovietinio okupanto batai, Klaipėdoje motina Stanislova Gedvilienė vėl glaudė savo sūnų prie krūtinės, pergyvenusi daug vargo ir kančių. Prasidėjo naujas gyvenimo tarpsnis. Telšių vyskupas Petras Maželis suteikė nedidelę piniginę paramą. Gavęs valdžios leidimą, kunigą Joną Gedvilą paskyrė į Priekulės parapijos bažnyčią. Vėliau dirbo Adakavo, Žygaičių, Šilutės, Rietavo, Tauragės, Mažeikių parapijų bažnyčiose.

1991 m. Telšių vyskupas A. Vaičius kunigą Joną Gedvilą paskyrė Klaipėdos Marijos Taikos karalienės bažnyčios klebonu, kuri buvo okupacinės sovietinės valdžios išniekinta. 1990 m. Lietuvos respublikos Aukščiausias Teismas J. Gedvilą reabilitavo. 1990.11.15 Romos Popiežius Paulius II asis suteikė kunigui Jonui Gedvilai monsinjoro titulą. Bėga metai. Ir lieka žmogaus gyvenime palikti pėdsakai.

Peržengęs savo gyvenimo 80-čio jubiliejaus metus, monsinjoras Jonas Gedvila ir toliau aukoja kasdien šv. Mišias, tuokia jaunas poras, suteikia krikšto Sakramentą, palydi į paskutinę kelionę tuos, kurie baigė savo gyvenimą šioje žemėje.

V. Rimgaila

The nobleman monsignor Jonas Gedvila

The future-to-be priest nobleman Jonas Gedvila was born in 1922. When he received the certificate at Joniškis gymnasium in 1941, the war had already began. In 1942 he entered Telšiai theological college. During the second Soviet occupation, mass persecutions of priests were taking place. J. Gedvila was arrested in 1953 and was imprisoned for three years. In 1990 the Pope granted J. Gedvila the title of monsignor.

gabrielės Batavičiūtės - Bružienės ir jos šeimos likimas

Lietuviai Sibiro tremtyje. Kairėje Gabrielė Batavičiūtė Bružienė su vyru Alfonsu, dešinėje Jadvyga ir Domas Puleikiai (foto 1952 04 05)

Vėjai ir audros užgrūdino palaukės ažuolą. Bet ir jam yra reikalinga saulė – gerų žmonių pagalba. Žemaičių bajoro A. Batavičiaus iš Devynolių kaimo (Tauragės rajone) seniai jau nebėra. Tik kai kurie požymiai dar primena, jog jo čia būta. Seniai nebėra ir dvaro šeiminkų, o jų atžalas gyvenimo audros išblaškė po įvairius kraštus ir likimai jų tragiški. Šis pasakojimas apie gyvenimo audrų blaškytą bajoraitę Batavičiūtę – Bružienę ir jos šeimą.

Bajoro Vladislavo Batavičiaus šeimoje augo keturios dukros. Tėvai dėjo visas pastangas išleisti dukras į mokslius, pastatyti ant kojų. Deja... 1941-ais metais šeimai tremties į Sibirą pavyko išvengti. Nelaimės su skaudžiomis pasekmėmis užgriuvo 1944 m., prasidėjus 2-jai sovietinei okupacijai. Sovietinė okupacinė valdžia atėmė visą turtą, gyvulius, žemę. Prievarta priverstė stoti į sukurta kolūkį. Vladislavą Batavičių įrašė į sąrašą trėmimui į Sibirą, tačiau dėl senyvo amžiaus ir dar ligotą, šio sumanymo atsisakė. Šeima tapo bėdžiais be pragyvenimo šaltinio. Bajoraitės Batavičiūtės paliko tėvų namus ir pasuko įvairiais gyvenimo keliais. Apie savo tolesnį likimą bajoraitė Gabrielė Batavičiūtė – Bružienė mena:

“Palikusi tėvų namus pradėjau mokyti Kauno mokytojų seminarijoje. Po trėmimų bangų, kai į Sibirą buvo iš-

tremta daug mokytojų, kaimo mokyklose labai trūko mokytojų. Todėl, dar nebaigus seminarijos, buvau nukreipta darbui į Kretingos rajoną. Toliau mokiausi neakivaizdiniu būdu. Nežinojau tada, kad 1948 m. atvykus į Kretingos rajoną, čia prabėgs visas mano gyvenimas. Pradėjau dirbti mokytoja Juodeikių pradžios mokykloje. Labai mylėjau vaikus. Džiaugsmas užliedavo krūtinę, kai mano mokiniai pradėjo rašyti pirmąsias raides, žodžius “mama”, “Tėvynė Lietuva”. Rajono valdžia, pastebėjusi, jog esu perspektyvi mokytoja, perkėlė mane į Naujosios Impilties septynmetę mokyklą. Tragiški tai buvo metai. Naktimis ir net dienomis poškėjo šūviai, liejosi kraujas, vyko žmonių areštai, trėmimai į Sibirą. Buvo atvejų, kai po nakties vieno kito mano mokinio suolas likdavo tuščias. Kodėl – klausti nereikėjo.

Bet gyvenimo nesulaikys, jis teka savo vaga. Buvau jauna, puoselėjau gražias svajones. Likimas man lėmė susipažinti su Naujosios Impilties kaimo daugiavaikė ūkininko Leono Bružo šeima, kurią rajono valdžia paženklino kaip “liaudies priešo” ir buožės šeimą. Su Bružų sūnumi Alfonsu prasidėjo mūsų draugystė, peraugusi į tyrą meilę. Mes susituokėme. Tokio mano poelgio negalėjo suprasti net keletas mano kolegų. Kaip aš, mokytoja, galėjau ištėkėti už “liaudies priešo” ir buožės vaiko? Patekau rajono valdžios nemažonien, tapau nepageidaujama. Bet trūko mokytojų ir man išimties tvarka dar leido dirbti mokytoja iki 1951 m. rugsėjo. Tada buvau atleista be teisės dirbti mokytoja. Mano vyrą nuolat šaukė į tardymus, į Kretingos KGB būstinę ir žiauriai tardė. Mat jie buvo nukovę jo brolių Petrą Bružą – Kretingos “Kardo” rinktinės partizaną ir pusseserę J. Petkienę, partizanų ryšininkę. Vyras, pagaliau gavęs Kretingos KGB leidimą, išvyko į Liepoją ir įsidarbino metalurgijos gamyklo-

je, tikėjosi jog dabar KGB paliko ramybėje. Atleista iš mokytojos pareigų, likau be pragyvenimo šaltinio, išvykau pas vyrą į Liepoją. Suradę kambarį apsigyvenome, pradėjau ieškoti darbo. Tačiau ramybės nebuvo.

1952.01.25, man nesant namuose, KGB suėmė mano vyrą ir išvežė nežinia kur. Tapo aišku, jog areštui atėjo ir mano eilė. Skubiai išvykau į Šiaulius pas giminaičius pasislėpti. Jie suteikė man pastogę. Bandžiau ieškoti darbo, bet visur buvau nepageidaujama. Dar daugiau – manim pradėjo domėtis vietos milicija: kas aš, iš kur aš? Iškilę grėsmė mano giminaičiams. Atrodė, kad arešto neišvengsiu. Netikėtai atėjo vyro laiškas ir žinia, kad yra gyvas ir gyvena tremtyje Krasnojarsko krašte. Supratau, kaip jį slegia nerimas, nežinia, kur esu aš, koks mano likimas. Su ryšulėliu rankose išvykau į savanorišką tremtį Sibiran pas vyrą. Skausminga man buvo ta ilga kelionė, nes grįžti į Lietuvą nebuvo jau jokios vilties. Nevieną skausmo ašarą kelionėje nubraukiau. Bet kiek buvo džiaugsmo, kai, apkabinęs mane, vyras po ilgo priverstinio išsiskyrimo glaudė mane prie savo krūtinės. Abu iš džiaugsmo verkėme. Yra gyvenime atvejų, kai verkia ir vyrai...”

Apie dekabristų žmonas, keliausias į savanorišką tremtį pas savo vyrus, daug yra parašyta ir pasakota. O ar bus kada parašyta knyga apie Lietuvos bajorės moteris, politinių kalinių ir tremtinių žmonas, motinas, kurios pokario tragiškais metais, 1831 m. ir 1863 m. bajorų ir bajorių sukilėlių pramintais takais vyko į Sibirą pas vyrus ir vaikus?

Lietuvos bajorų palikuonių moteris, kurios su maisto ryšulėliais važiuvo tūkstančius kilometrų, prie lagerių vartų, kentė enkavedistų pažeminimus, kad galėtų perduoti bado iškankintiems savo vyrams, vaikams gabalėlį duonos. Jos tokių aprašymų ir pasakojimų tikrai

Valerijos Bružaitės Žalienės šeima (2000 m.)

vertos.

Lėtai slinko laikas bajorės Gabrielės Batavičiūtės – Bružienės šeimos nelaisvėje Sibiro tremtyje. Vyru Alfonsoi nuolat reikėjo registruotis pas visagalią KGB įgaliotinį. G. Batavičiūtei – Bružienei pastovios registracijos pas KGB įgaliotinį nereikėjo. Tik neleido dirbti mokytoja. Vyras dirbo geležinkelio transporte. Toli nuo Tėvynės gyvenimas tremtyje tekėjo sava vaga. Čia gimė ir vaikystės dienas praleido duk-

relės Valerija ir Rima.

Po J. Stalino mirties režimas sušvelnėjo. Tačiau vyrą rehabilitavo tik po N. Chruščiovo garsiosios kalbos XX-me partijos suvažiavime. Ir leido grįžti į gimtinę, Kretingon. Tačiau Kretingos rajono sovietinė valdžia tremtinius, paženklinčius "liaudies priešų" ir "banditų" etikete iš tolo kratėsi, vis ragino grįžti atgal. Kreipėsi į Aukščiausius sovietinės valdžios organams, kad gražintų turtą ir leistų apsigyventi tėviškėje. Tačiau leidimo taip ir negavo. Per didelius vargus, padedant geriems žmonėms, pavyko G. Batavičiūtei – Bružienei ir jos vyrui Alfonsoi įsidarbinti ir savo rankomis pasistatyti namą. Dirbti mokytoja ir grįžus iš tremties, sovietinė valdžia neleido. Šeimą vėl užgriuvo skaudi nelaimė. Anksti mirė dar jaunas vyras Alfonsas. Atsiliepė tardant KGB-istams gauti sunkūs galvos sužalojimai, smegenų sukrėtimai.

Likus našle ir dar "liaudies priešo" žmonai jai labai sunku buvo vienai auginti ir auklėti tris mažametes dukras, išleisti jas į gyvenimą. Bet bajorė G. Batavičiūtė – Bružienė visas užaugino, ir išleido į gyvenimą.

Gabrielei Batavičiūtei – Bružienei LBKS 1999 m. pripažino bajorystės kilmę ir įteikė bajorystės pripaži-

nimo aktą. Bajorystės kilmę pripažinta taip pat ir jos dukroms Valerijai ir Rimai.

Atrodė, jog gyvenimo audros pagaliau bajorės G. Batavičiūtės – Bružienės laivą įplukdė į ramų uostą. Deja. Vėl nelaimė, vėl motinos širdies skausmas. Tremtyje gimusių dukrą Rimą sunki ir klatinga liga prikaustė prie lovos. Paralyžuota, beveik be sąmonės, ilgus mėnesius praleido ligoninėse. Ir atrodė, jokios vilties pasveikti nebėra. Gydytojai jau buvo nurašę, kaip beviltišką, kuriai gyventi liko suskaičiuotos dienos. Nepaprastą galią turi motinos meilė savo vaikams. Bajorė G. Batavičiūtė – Bružienė netikėjo gydytojų išvadomis:

– Privalai, dukrele, gyventi, – tvirtino motina.

Ir begalinis abiejų noras padarė stebuklą. Gydytojų "nurašyta" Rima jau grįžta į gyvenimą. Rementų pagalba jau vaikšto.

Bajorė G. Batavičiūtė – Bružienė, daug patyrusi vargo Sibiro tremtyje, šiandieną laiminga, nors gyvenimas sparčiai artėja į saulėlydį. Auga jos septyni anūkai – bajorų Batavičių palikuonys.

Bajoras, jaučiantis ryšį su gimtąja žeme

2002 m. pavasarį Wieniava h. bajoras Vytautas Vyčas išleido savo prisiminimų knygą "Negesk, žiburėli, negesk". Joje sudėti anksčiau spaudoje skelbti straipsniai apie Vytautą Vyčą, jo paties rašytos publikacijos, nuomonės, autoriaus biografiją atskleidžiantis fotoarchyvas, laiškai, kita knygos leidėjui svarbi informacija.

Šių metų "Poezijos pavasarėlis" Ukmergėje sulaukė daug svečių. Šventėje dalyvavo Latvijos, Lenkijos, Švedijos, Vokietijos delegacijų atstovai, Seimo narė Kazimiera Prunskienė.

Ukmergės rajono merė Janina Akstinavičienė paskelbė 2002 metų Vlado Šlaito premijos laureatą. Juo tapo istorijos ir kultūros metraštininkas, Karališkos bajorų sąjungos narys ukmergiškis Vytautas Vyčas, įvertintas už publicistikos knygas "Lemtie, dėkoju tau už viską" ir "Negesk, žiburėli, negesk". Knygomis apdovanoti ir kiti 6 konkurso dalyviai.

Liepos 20 d. "Vilkmėrgės" restorano salėje vyko knygos pristatymo ir autoriaus pagerbimo šventė, į kurią atvyko giminės, draugai, kaimynai, klasiokai ir klasės auklėtoja, kolegos medikai ir bajorai, kultūros darbuotojos.

Vytautas Vyčas yra vienas iš keliolikos ukmergiškių, dokumentiškai atstaciusių savo bajorišką kilmę, ilgametis LBKS Ukmergės skyriaus vadas. Todėl knygos autoriaus bajorystės reikalų metraštininkė, dabartinė Savivaldybės viešosios bibliotekos direktorė Rasa Griškevičienė renginio dalyvius pakvietė pabūti bajorais, paragauti bajoriško madaus.

Daugiau nei valandą truko gerų žodžių ir linkėjimų Vytautui Vyčiui maratonas. Šilti jausmai sklandė popietės dalyvių prisiminimuose ir eilėraščiuose. Ypač gilus dvasinis ryšys sieja Šeduvos vidurinės mokyklos 1950 m. absolventą Vytautą Vyčą su klasės auklėtoja Milda Slavėniene, kuri džiaugėsi,

jog buvusio auklėtinio jai siunčiami laiškai "padeda neapkerpėti".

Bajoras Vytautas Vyčas norėtų išleisti dar vieną knygą – apie Ukmergės ligoninės – ilgametės jo darbovietės – istoriją, kurią, autoriaus manymu, būtina užfiksuoti ateities kartoms.

Apie bajorą Vytautą Vyčą rašė "Literatūra ir menas", "Gimtoji žemė", "Ukmergės žinios".

"Lietuvos bajoro" informacija

Karūnuotosios dinastijos (1)

Hanoverio ir Didžiosios Britanijos karaliai

Jurgis V - Hanoverio karalius

Uelsai tai seniausia kunigaikščių giminė Europoje. Pradžioje priklausė Longobardų genčiai. Jau VIII amž. bendradarbiavo su Frankais. Kartu su Karolingų dinastija užvaldė dabartines vokiečių žemes. XII amž. buvo Bavarijos ir Saksonijos kunigaikščiais, 1235 m. Ottonas iš Uelsų giminės tapo pirmuoju Braunš-

veigo ir Luneburgo kunigaikščiu. Ta giminė žemes valdė iki 1918 metų.

Jurgis I Liudvikas, Hanoverio kunigaikštis 1714 m. tapo ir Didžiosios Britanijos karaliumi. Hanoverio karalystė, pagal dinastiją, buvo susigiminiavusi su Didž. Britanija. 123 metų unija iširo, kuomet karaliai Viktorijai atiteko britų sostas. Hanoverio dinastijos taisyklės neleido moterims paveldėti sostą, jei dar buvo vyriškos giminės atstovai. Hanoverio sostas atiteko karalienės dėdei Ernestui Augustui.

Paskutiniu Hanoverio karaliumi buvo Jurgis V, kuris apako būdamas 13 metų. Jis vedė proaustriską politiką, bet ji sužlugė. 1866 m. po mūšio prie Langelsalzo, karalystė buvo aneksuota Prūsijos. Jo sūnus, Ernestas Augustas, būdamas tremtyje Austrijoje, priėmė Cumberlando kunigaikščio titulą.

Šiuo metu giminės galva yra Jurgis Vilhelmas (gim. 1915 m.) Hanoverio, Brunšveigo, Luneburgo kunigaikštis, Ernesto Augusto sūnus. Kunigaikštis studijavo teisę Getingo universitete, o vėliau apgynė teisės mokslų doktoratą. Po studijų tapo Reichsvero profesionaliniu kariu. Nuo 1938 m. treniravosi kartu su kariuomenės raiteliais, turėjo daly-

vauti olimpinėse varžybose, užplanuotose 1940 m. Deja, karas sunaikino sportinius kunigaikščio planus. Bet sentimentas liko – dabar yra tarptautinio olimpinio komiteto nariu ir vokiečių olimpiniam komitete.

Jurgio Vilhelmo žmona Zofija (karaliaus Paulo I sesuo) yra Graikijos kunigaikštė, metais vyresnė už vyrą. Turėjo jie tris vaikus, vyriausias Velfas (1947-1981) jaunesnis – Jurgis (1949 m.) ir Friderikas (1954 m.)

Velfų šeima turi savo internetinę svetainę: www.welfen.de

Iš žurnalo "Czas" vertė bajorė Irena Vaidotienė

Iš kairės Graikijos kunigaikštė Zofija, Graikijos karalienė Frederika ir Hanoverio kunigaikštis Jurgis Vilhelmas

Graikijos karalius Constantine

Graikijos karalius Constantine gimė 1940 06 02 Atėnuose, Graikijoje. Jis karaliaus Paulo I (1901-1964) ir karalienės Frederikos (1917-1981) princesės Brunswijk-Luneburg (Danijos monarchų) sūnus. Jis turi dvi seseris, Sophia yra dviems metais vyresnė ir išteikėjusi už Ispanijos karaliaus Juan Carlos, Irena yra dviems metais jaunesnė.

Kai 1964 m. mirė karalius Paulas I, Constantine, būdamas tik 24 metų tapo naujuoju karaliumi. Jis vedė savo dukterėčią, Danijos princesę An-

ne Marie, kuriai tebuvo 18 metų. Du metus klostėsi palankiai, 1965 m. Anne Marie pagimdė Alexia. Bet 1967 04 21 Graikijoje įvykdytas karinis perversmas. Tuo metu Anne Marie buvo aštuntame nėštumo mėnesyje. 1967 05 20 ji pagimdė kronprinčą Pavlą. Bet praėjus 7 mėn. po Pavlo gimimo jie turėjo bėgti. Pirmiausia jaunas karalius su šeima apsistojo Romoje, kur 1969 m. gimė princas Nikolaos. Karalius ir karalienė tikėjosi, kad greitai galės grįžti į Graikiją, bet 1973 m. nauja Graikijos konstitucija panaikino monarchiją. Tada ka-

ralius Constantine su šeima kurį laiką gyveno Danijoje, bet po to persikraustė į Londoną, kur ir tebegyvena.

Neturėdami pinigų jie turėjo pradėti naują gyvenimą, bet jiems pavyko. 1983 m. gimė princesė Theodora, o po jos 1986 m. brolis Phillipos. Dabar karalius Constantine ir karalienė Anne Marie yra pirmojo kronprinco Pavlo ir jo žmonos princesės Maria-Olympia vaiko princesės Marie-Chantal gimusios 1996 07 25, seneliais.

A. D.

Architektė-restauratorė Gražina Juknevičienė,
LBKS vadės pavaduotoja kultūrai

Trakų Vokės dvaro istorinė apybraiža

Trakų Vokės dvaro rūmai

DVARO RŪMAI

Dvaras prie Vokės upės, nuo jos, kaip ir gyvenvietė, gavo Vokės pavadinimą. Jis yra šalia kelio į Trakus, 12 km į vakarus nuo Vilniaus. Aplink dvarą driekėsi dirbamos žemė ir sodai. Šiaurinėje pusėje keturi tvenkiniai, kiek į rytus nuo jų, kalvotame reljefe, parkas.

Šiuo metu, buvusio dvaro sodyba yra Trakų Vokės miestelyje. Šalia dvaro yra gyvenamieji pastatai su sklypais, o parke, įsikūrę Lietuvos žemės ūkio instituto laboratorijos, administraciniai ir ūkinio pastatai.

Nuo XIX a. vidurio dvaras priklausė grafams Tiškevičiams. Anksčiau tai buvo Trakų maršalkos Liudviko Dombrovskio nuosavybė, o kurioje vietoje buvo senieji dvaro rūmai – nežinoma.

1876-80 m. buvo pastatyti nauji dvaro rūmai pagal italų architekto L. Marikonio projektą. Architekto L. Marikonio projektas buvo artimas neoklasicistiniams Lazienkų rūmams Varšuvoje. Šie prabangūs rūmai buvo grafo Juozo Tiškevičiaus rezidencija. Rūmus juosė plytų tvora su pseudo-

gotikinio rytietiško stiliaus vartais ir urnomis. Ties vartais buvo sargo šveicoriaus namelis. Rūmų stogą puošė aštuonios Kucharševskio darbo skulptūros ir baliustrada. Virš pagrindinių durų, kabojo skydas su Tiškevičių herbu "Leliva".

Rūmų fasadai dekoruoti piliastrais su kapiteliais, balkonais, langų apvadais ir sandrikais, karnyza. Pagrindinį įėjimą pabrėžia kolonos. Fasadą iš parko pusės puošia pusro-tundos formos du paviljonai, terasos ir žiemos sodas.

Rūmų prieškambario – atvira erdvė į antrą aukštą, kuria juosia balkonas, besiramiąs keturiomis kolonomis. Antrojo aukšto perdanga – skliautas buvo papuoštas sienine tapyba. Du pusapvalius langus puošė vitražai. Iš prieškambario patenkama į galeriją, kurioje be puikių baldų buvo Suchodolskio paveikslai: "Maskvos gaisras", "Griunvaldo mūšis", "Benderų mūšis", "Jono III susitikimas su Leopoldu" ir didžiulis Verboeckchoveno paveikslas "Žirgas arklidėje su dviem šunimis". Pirmame aukšte buvo grafo, grafienės, žaidimų kambarys, svetainė ir valgomasis. Antrame aukšte – sve-

čių kambariai, biblioteka ir vaikų kambariai. Tiškevičių būta didelių meno gerbėjų ir kolekcionierių. Rūmuose buvo daug brangių baldų, kilimų, gobelenų, marmurinių židinių, prabangių krosnių, porcelianinių indų, skulptūrų, statulėlių ir įžymių tapybos meistrų darbų. Biliardo salę puošė vertingas paveikslas Müllero "Ispaniški šokiai", pirktas Paryžiuje. Barokinio stiliaus grafo kabinete buvo Baucherio paveikslas "Jezus lopšyje", B. Pezzusio (Rubenso mokyklos) "Kristus po kryžiumi", dailininko Bordone "Dievo motina su kūdikiu", Van Hogo "Dvi damos senoviškame kambaryje" Achenbacho "Kaimo peizažas" ir Steverso "Šuo traukiantis vežimėlį".

Svetainėje kabojo Kiedlo "Besimaudančios merginos", nuostabus Gudino paveikslas "Jūrų uostas", Maoso "Grupė Italijos graikų ant jūros kranto", Müllero "Jauna mergina", Verboeckchoveno "Peizažas su elniais" ir nežinomo autoriaus "žydai sinagogoje".

Žaidimų kambarį puošė Verboeckchoveno "Pastoralinis peizažas", Hilderbrando "Peizažas vaizduojantis mišką ir ežerą" Diazzo "Dama su šuneliu", Dilenso "Šeimyninė scena", Calanie "Italė su vaikais", du Hadau peizažai. Šie paveiksmai buvo atvežti iš Paryžiaus, iš grafo Mykolo Tiškevičiaus kolekcijos.

Baltą rūmų salę puošė gipso lipdiniais su šviesiai mėlyno atspalvio gipso lipdiniais. Lubose freska - žydras dangus ir debesis. Baldai buvo balti, aptraukti šviesiai mėlynu atlasu. Tokios pat spalvos užuolaidos ir portjerai. Salę puošė Ezardo baltas fortepijonas, dideli veidrodžiai baltais rėmais ir kristoliniai sietynai bei šviestuvai. Valgomajame stovėjo masyvūs ažuoliniai bufetai, drožinėti baldai. Sie-

Oranžerija

nas puošė gobelenai, 8 dideli kilimai iš Chodkevičių manufaktūros dirbtuvių su kaimo ir Europos miestų vaizdais. Salių durys ažuolinės, drožinėtos. Langai su vidinėmis sulankstomomis ažuolo langinėmis. Grindys – mozaikinio parketo. Salių lubos puoštos neogotikinės ir barokinės ornamentikos lipdiniais, dažytais aliejiniais dažais.

Prabangūs dvaro rūmai su puošniais interjeriais stovėjo iki II-ojo pasaulinio karo. Pasitraukus rūmų savininkams, juos užėmė vokiečių atkelti kolonistai iš Olandijos. Liko nežinomas rūmuose buvusių meno vertybių likimas.

Nauji rūmų gyventojai užkalė prieškambario lubų angą, pagrindinių

salių lubų lipdybą, tuo ją apsaugodami. Sales padalino pertvaromis. Po karo rūmuose buvo įkurta Ministrų Tarybos vila, vėliau Žemdirbystės institutas, reorganizuotas į Dotnuvos žemdirbystės instituto Vokės filialą. 1970-1975 m. LTSR Kultūros ministerijos spec. mokslinėse restauracinėse gamybinėse dirbtuvėse buvo paruoštas rūmų tyrimo, restauravimo ir pritaikymo projektas pagal kurį buvo restauruoti dvaro rūmai.

Buvo pakeista stogo konstrukcija. Stogas uždengtas varine skarda. Sutvarkyti ir restauruoti fasadai. Patalpose buvo išardytos pertvaros ir kai kurios sienos. Padarytos gelžbetoninės perdangos. Atidengta ir restauruota pagrindinių salių lipdyba. Gelžbetoninės perdangos įrengtos virš autentiškų lubų su lipdiniais. Visose patalpose sudėtos naujos parketo grindys. Įrengta nauja šildymo ir apšvietimo sistema. Sutvarkytas rūsys. Jame buvo pradėti įrangos darbai kavinei, pirčiai ir pagalbinėms patalpoms.

Rūmus valdė ir naudojo Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės fi-

lialas iki 2000 metų. Institutui išsikrausčius rūmai stovėjo tušti ir apleisti. Tuo laikotarpiu buvo padaryta didžiulė žala rūmams: nuo šalčio susproginėjo radiatoriai, išsikilojo parketo grindys, nukrito dalis neobarokinės salės lubų lipdybos. Todėl Lietuvos respublikos vyriausybė 2002 07 19 nutarimu Nr 1197 perdavė rūmus 99 metams pagal panaudos sutartį LBKS.

Dvaro rūmų parkas įkurtas 1902 m. pagal prancūzų architekto Edvardo Andre projektą. Šiuo metu parkas priklauso Vilniaus m. savivaldybei, o jame esantys dvaro pastatai privatizuoti.

Apie parką ir dvaro likusius pastatus bus kalbama kituose žurnalo numeriuose.

Šaltiniai:

Vilniaus apskrities archyvas, F₅-244, F₂ 269-18 F₅-403

Bajoriška samprata į žemės nuosavybę

Lietuvos bajorai, besilaikantys šimtmečių tradicijų (bajoriška kilmė ir žemės nuosavybė), 2002 m. gegužės mėn. 11 d. atkūrė Dvarininkų sąjungą. Lietuvos dvarininkų sąjungos (LDS) atkūrimo deklaracijoje skelbiama: "Esame susirūpinę tragiška Lietuvos dvarų, kaip kultūros, meno, architektūros, kraštovaizdžio, žmonių gyvensenos, technikos raidos ir kitų juose sukauptų vertybių padėtimi". Nerimas dėl dvarų ir siekis laikytis bajoriškų tradicijų kaip tik ir skatino atkurti LDS. Bajorai, tai karių, o vėliau tapusių žemvaldžiais, luomas. Pavyzdžiui, 1775 m. Konstitucijoje įrašyta, kad be kilmės įrodymo nuo senelių, bajorai privalėjo patvirtinti turintys žemės nuosavybę, ir buvo įpareigojami jos neišsižadėti. Praradusieji žemę ir užsiėmusieji pavyzdžiui, prekyba, netekdavo ir bajorijos privilegijų. Panašios nuostatos buvo įtvirtintos ir Lietuvos Statutuose, bei vėliau galiojusioje Rusijos imperijos įstatymuose.

Lietuvos dvarininkų sąjungos atkūrimo deklaraciją pasirašė bajorai: Undinė Nasvytytė, Mažeikių raj. Židikų sen. Dautartų dvaro savininkė, Jonavos raj. Šveicarijos sen. Barborlaukio dvaro valdytoja; Henrikas Matusevičius, Šiaulių raj. Gurgelių dvaro savininkas; Regina Kontautaitė – Gaučienė, Traupio ir Laukagalio dvarų paveldėtoja, Žagarnauskai Biliūnų dvaro (Raseinių raj.) savininkai ir daugelis kitų bajorų, turinčių tėvonišės žemės valdas.

Steigiamajame susirinkime, vykusiame Kaune Lietuvos Žemės Ūkio Rūmuose, dalyvavo ilgametis šių rūmų vadovas, prof. Antanas Stancevičius. LDS vadu išrinktas prof. dr. grafas Artūras Rukas Dautotis, grafo Michal Korvin Kosakovskio Žemiuose teisių perėmėjas, miško valdų Klaipeidos raj., Zarasų raj. Salako sen., bei Vilniaus apskr. Šalčininkų raj. savininkas.

Teisingumo ministro V. Markevičiaus 2002 birželio 25 d. įsakymu LDS įre-

gistruota K. Donelaičio 2, Kaune, Žemės ūkio rūmuose.

"Lietuvos bajoro" informacija

LIETUVOS RESPUBLIKOS
TEISINGUMO MINISTERIJA

Vietovardžių, pavardžių, vardų, pavardžių, pavardžių...

PAŽYMĖJIMAS

Patvirtinama, kad šis dokumentas yra originalas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos...

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINGUMO MINISTERIJA

2002 m. birželio 25 d.

Teisingumo ministro V. Markevičiaus 2002 birželio 25 d. įsakymu LDS įre-

Vilniaus Vingio parko istorijos bruožai (2)

JĖZUITŲ LAIKOTARPIS

Jėzuitai Lietuvoje pasirodė tuo metu, kai konfliktas tarp liuteronų, kalvinų ir arijonų buvo pasiekęs aukščiausią įtampos tašką.

Susiskaldžiusiai ir idėjų kryžkelėje pasimetusiai Lietuvos visuomenei jie pasiūlė kitokią – vieningą ir gana aiškia pasaulio viziją. Jėzuitų ordino tikslas buvo ne tik švietėjiška ar edukacinė veikla. Pagrindinė ji tapo gerokai vėliau. Svarbiausias jų siekis tuomet buvo kova su reformacija. Tam tikslui turėjo tarnauti Vilniuje įkurta aukštoji mokykla, kuriai palyginus su kitomis švietimo įstaigomis, jėzuitai iškovojo išskirtines veikimo sąlygas. Metai iš metų augo ne tik pačių jėzuitų vienuolių, bet ir Vilniaus Akademijos klausytojų iš LDK, Livonijos ir Rytų Prūsijos skaičius.

Akademijoje ir pačiame Vilniuje per kraštus liejęs kultūrinis gyvenimas, su jėzuitų diktuojamomis kūrybinio ir intelektualinio žaidimo taisyklėmis, plati Akademijos mokymo programa, dalyvavimas nesibaigiančiuose disputuose, intensyvus ir sekinantis akademinis darbas tiek iš profesūros, tiek iš studijuojančių reikalavo kasdienio jėgų mobilizavimo ir susikaupimo.

Be to, mieste siautėję epidemijos ir gaisrai, o ypač 1588 m. ir 1589 m. marai parodė, kad Akademijai būtinas nuošalus prieglobstis, kur būtų galima atgauti jėgas, atsipalaiduoti, susikaupti ruošiant mokslo darbus, o iškilus pavojui – pasislėpti nuo miesto šurmilio ar maro, gaisro ir priešo antpuolio. Tam tikslui ir pasitarnavo S.Radvilos dovanotosios Lukiškės. Jau XVIa. pab. čia pradėtas kurti mūsų laikų terminija – rekreacinis – ūkinis kompleksas, ilgainiui pradėtas vadinti jėzuitų Lukiškėmis ar Užvingiu (Zakrėt) tapęs ne tik jų poilsio, bet ir vienu svarbiausių Akademijos intelektualinių ir

kultūros centru bei svarbiu pajamų šaltiniu. Pats dvaro centras su ant Neries kranto dab. Botanikos sodo teritorijoje stovėjusiais Radvilų rūmais buvo pritaikytas poilsio rezidencijai, o gretimuose plotuose – vadinamajame Radvilų palivarke (dab. Vingio parkas ir žemės anapus Neries su Šaltūnų kaimu) pradėta plėtoti ūkinė veikla. Tuo metu Vingio parko teritorija dar nebuvo tokia miškinga. Nemažą jos dalį apėmė dirbami laukai, keli nedideli ežerėliai, į Nerį įtekėjęs Hibernijos upelis. Į dvaro kompleksą įjungus dar vyskupo V.Protasevičiaus žemes bei 1581 m. ir 1582 m. nupirtas Astikų ir į Morštinų Lukiškės (šiaurės vakarinę dab. Vingio parko dalį) dirbamų žemių plotai dar labiau išsiplėtė. (10) Buv. Morštinų dvaro teritorijoje ilgainiui buvo įsteigta plytinė, veikusi iki pat XIXa. pab.

Užmiesčio rūmų kūrimo kelias toli gražu nebuvo rožėmis klotas. Jau 1605 m. ant jėzuitų viceprovincijolo Povilo Bokšos pečių užgulė pirmieji teismų su miestu ir kapitula rūpesčiai. Miestiečiai, remdamiesi 1441 m. LDK Kazimiero privilegija nuolat reiškė pretenzijas į Lukiškių valdas. Teismų epopėjos be daugybės istorinių dokumentų, paliko labai įdomų ikonografijos šaltinį. Tai jėzuitų užsakymu parengtas Lukiškių žemėlapis. Jo autorius žymus to meto fortifikacijų spe-

cialistas Fridrichas Getkantas (1614-1666). Nesileisdami į detalesnę jo analizę, pažymėsime kad čia yra pateiktas pats seniausias iš iki šiol žinomų jėzuitų Lukiškių vasaros rezidencijos atvaizdas iš šiaurės pusės. Pagrindinis kelias, dokumente "kelias iš miesto į Radvilų Lukiškės" vedęs į šiuos užmiesčio rūmus ėjo iš Vilijos vartų, vinguriavo dab. Taurro (plane - Molio) ir aukštumos tarp dab. Z.Sierakausko - Geležinio Vilko ir M.K.Čiurlionio gatvių (plane - ji vadinama Velnio kalnu) viršukalne ir maždaug lygiagrečiai dab. M.K.Čiurlionio gatvei suko link Neries į dab. Botanikos sodo teritorijoje stovėjusius rūmus, atsišakodamas į vadinamąsias į Morštinų bei į Astikų Lukiškės.

Kaip tik šiuo keliu į jėzuitų vasaros rezidenciją vykdavo karaliai, kiti aukšti svečiai. Šie karalių vizitai yra plačiai aprašyti ano meto jėzuitų poezijoje ir plačiai išgarsino šį nuostabų lietuviškos gamtos kampelį. Čia yra viešėję visi Vazų dinastijos karaliai su žmonomis.

1646 m. tuometinio rektoriaus V.Cieciševskio kadencijos laikotarpiu (1646-1648) buvo perstatyti dviaukščiai rezidencijos rūmai su erdvia koplyčia ir refektoriumi (sale), vietoj senojo Radvilų laikus menančio sodo, įveistas naujas, suformuotos vejos, iškasti keli nauji tvenkiniai, fontanai, išplėstas vaistažolių daržas.

Priimdami karališkąsias poras nuo pasaulio izoliuotoje gamtos ir vandens karalystėje, savo rankomis ir išmone sukurtame miniatiūriniame Žemės rojuje, jėzuitai tikėjosi pademonstruoti valstybės valdovams ir svetimšalėms jų žmonoms Lietuvos gamtos privalumus ir savo kūrybinius sugebėjimus bei kartu išsiderėti tam tikrų privilegijų Akademijai, ypač leidimų naujų fakultetų atidarymui. Ir tikrai Vazų valdymo laikotarpiu Akademia klestėjo.

Reikėtų pabrėžti, kad dažnai tokius savų ar kitų valstybių karalių vizitus Akademija stengėsi derinti su mokslo laipsnių teikimo ceremonialais, vadinamomis promocijomis. Karalių, valstybės ir miesto dignitorių dalyvavimas šiose iškilmėse paversdavo jas tikra valstybine švente. XVIIa. - XVIIIa. pr. promocijos vykdavo ne tik Akademijos Auloje ar Šv. Jonų bažnyčioje, bet labai dažnai ir Lukiškių rezidencijoje. Akademia turėjo teisę teikti filosofijos, teologijos, civilinės ir kanonų teisės mokslų laipsnius. Ceremonija prasidėdavo po viešojo mokslo darbo tezių gynimo. Dalyvaudavo aukštieji svečiai ir doktorantų giminaičiai, draugai, miesto ir valstybės, elito atstovai. Ceremonija vykdavo tokia tvarka. Kai Akademijos mokslo taryba - Doktorų Senatas nusprendė, kad kandidatas susidorojo su savo mokslo darbe keltais uždaviniais, laipsnį gaunantis klaupdavosi prieš profesorius ir duodavo iškilingą priesaiką, kad priimtas į mokslininkų gretas laikysis visų priedermių ir atliks pareigą mokslui, o savo turimas ir įgytas žinias skleis ten, kur bus nukreiptas darbuotis. Po to mokslo darbų vadovas - promotorius - apsigynusiam įteikdavo insignijas - knygą - tolesnių studijų ir žiedą - naujojo mokslo daktaro susižiedavimo su mokslu simbolius, pečius apgaubdavo epomida - antikinę togą primenančiu apsiaustu - simbolizuojančiu rimtumą, pastovumą ir svarbumą, o ant galvos dėdamas beretę tardavo žodžius: "Esu pašauktas tikrojo mokslo skleidimui". Pabaigoje naujam mokslininkui buvo įteikiamas liudijimas (diplomas) su rektoriaus, vicekanclerio ir sekretoriaus parašais ir Akademijos antspaudu. Visose šiose iškilmėse dalyvaudavo rektorius, rankose laikydamas karaliaus Akademijai suteiktą skeptrą - mokslo įstaigos savivaldos ir nepriklausomybės simbolį.

Iš kelių dešimčių Lukiškių rezidencijoje mokslo laipsnį apsigynusių Akademijos doktorantų, vertėtų paminėti pirmosios "Lietuvos istorijos" (1656) autorių žymų istoriką Albertą Vijuką - Kojelavičių (1609-1677), kurio iškilingos retorikos ir moralės daktaro laipsnio promocijos įvyko čia 1645 m. rugpjūčio mėn. . Gaisrų ir epidemijų metu dalis profesorių ir studentų čia, aukšta tvora nuo

pasaulio izoliuotoje saloje, rasdavo saugų prieglobstį. Nemažai jų čia mirdavo. Buvo laidojami senosiose jėzuitų kapinėse .

Nuo pat įsikūrimo pradžios, Lukiškių rezidencijoje buvo vystoma ūkinė ir ganybinė veikla. Dvaro laukuose auginami javai, apyniai naudojami alaus gamybai ir degtinės varymui, kuri gydomųjų antpilų, tinktūrų ir trauktinių pavidalu nuo 1600 m. buvo pardavinėjama jėzuitų vaistinėje Šv. Jono gatvėje. Spirito varykla (bravoras) stovėjusi rezidencijos teritorijoje ir kaip rodo 1646 m. inventorius, buvo aprūpinta gana modernia technologija, vandentiekio. Čia buvo gaminamas ir alus bei ruošiamos parduvimui ir savam naudojimui vaistažolės. Didžiulis greta rezidencijos rūmų plytėjęs vaistažolių daržas minimas jau 1646 m. Tad galime sakyti, kad farmacijos mokslo pradžia taip pat yra sietina su Lukiškėmis. Be to, dvare buvo vystoma ir gyvulininkystė bei pienininkystė, o Šaltūnų kaimo gyventojai užsiminėjo dar ir žvejyba. Tačiau pagrindinės pajamos vis tik plaukdavo iš spirito ir degtinės parduomo. XVIIIa. viduryje jos pasiekė net 30 tūkstančių auksinų į metus. Tai leido jėzuitams, išgašdintiems 1710 m. maro, nepagailėjusio daugumos tuo metu Lukiškių rezidencijoje pasislėpusių vienuolių, jau 1714 m. rezidencijos teritoriją apmūryti aukšta mūro siena, o jos vidinės nišas ištaipyti augaliniais ornamentais, egzotiškų rojaus paukščių ir gyvūnų atvaizdais. 1716 m. vadovaujant architektui Jonui Pensai buvo pastatytas atskiras rūmų fligelis, kuriame norėta įrengti Šv. Rozalijos (globėjos nuo maro) bažnyčią. 1756-1761 m. toliau vyko rezidencijos rūmų kapitalinė rekonstrukcija. Didingu s trijų aukštų rūmus su mansardomis, manoma, projektavo garsusis J.K. Glaukikas, statė jėzuitų architektas Jokūbas Grimas. Tai buvo pasagos formos rūmų ansamblis, vienas didžiausių ir įdomiausių Vilniuje, kurio visas šiaurinis fligelis arčiau Neries buvo skirtas bažnyčiai. Korpusų išorės sienos buvo papuoštos piliastrais per visus tris aukštus. Mansardų langai buvo puošti ypač įtaikingai.

Tačiau mėgautis naujaisiais rezidencijos rūmų privalumais tekjo kokių dvidešimt metų.

1774 m. lapkričio 28 d. buvo sudarytas Vingio (Lukiškių) rezidencijos inventorius, kuriame pateiktas plačiausias iš iki šiol žinomų vienuolyno valdų ir pastatų aprašymas (*Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F.525, Ap.8.B.853, L.1-12, 1773m.*) Jis rodo, kad jėzuitų valdos Vingyje susidėjo iš dviejų dalių - palivarko su ūkiniais pastatais (maždaug dab. Stadiono teritorija), dirbamų žemių bei miškų (dab. Vingio parkas) ir jėzuitų vasaros rūmų su Šv. Rozalijos bažnyčia, kiemais ir daržais (dab. Vilniaus Universiteto Botanikos sodo teritorija).

Atvykstant iš Vilniaus pusės buvo palivarkas. Einant į jį nuo kalno buvo vartai, įrengti tarp dviejų mūrinių stulpų. Vienuolyno rūmai buvo išsidėstę atskirai, apsupti daržų, kanalo, kūdrų, fontanų ir altanų, jo teritorija apvesta dviejų sieksnių aukščio kvadrato formos mūro siena, kurios vidinės nišos buvo ištaipytos egzotiškais ornamentais, rojaus paukščių atvaizdais. Prie jo buvo bravoras su apynių ir vaistažolių džiovykla, ir po tuo pačiu stogu pirtis. Vienuolyno rūmai buvo mūriniai keturių aukštų, sienos 2 uolekčių storio, stogas "laužytas" olandišku būdu ir apvestas mūriniu karnizu. fligelyje arčiau Neries Šv. Rozalijos bažnyčia, po kuria - erdvus rūsys. Kupolas buvo dengtas čerpėmis iš vidaus tapytas, virš jo - raudonai dengta skarda dengtas kupolas. Jį vainikavo kryžius su aukso rutulėliu. Bažnyčioje buvo trys altoriai. Didžiajame - apvaliuose rėmuose globėjos nuo maro Šv. Rozalijos paveikslas, dešiniame - Šv. Aloyzo ir Šv. Stanislovo Kostkos, kairiajame - Šv. Ignoto paveikslas. Vienuolyno rezidencijoje buvo net 51 kambarėlis, 144 - kvadrato formos didesnių ir mažesnių langų, 54 apskriti stoglangiai, 5 kaminai. Trečiajame vienuolyno aukšte buvo didžiulė salė, kurios sienos buvo sustiprintos erkeriais. Užpakaliniam kieme buvo kunigų "eksjėzuitų" žaidimų aikštelė. Čia prie mūro buvo įrengta iš velėnos vieta, grožėtis atsiveriančiais į upę vaizdais, kur buvo iškasta nauja įlanka su dviem šliužais ir vožtuvais.

Netoli rūmų buvo trys daržai. Šalia refektoriaus vaistažolių daržas. Į jį vedė dideli žaliai dažyti vartai su bažnytinio varpeliu. Jis buvo apsodintas vaista-

žolėmis atskirais žemės sklypeliais, tarp kurių augo vaismedžiai. Čia buvo iškasta kūdra, centre tryško fontanas.

Kitas - vadinamas kolegijinis daržas (maždaug dab. Botanikos sodo šiaurinė dalis) buvo iš 16 padalų, apso-dintas serbentais, agrastais, kelių rūšių vynuogėmis ir vaismedžiais. Prie mūro nuo Neries pusės buvo ilgas inspektas. Padalose padarytos lysvės augo gėlės, kurios buvo derinamos su vaistažolėmis, prieskoninėmis daržovėmis.

Į sodo kompoziciją labai vyku-siai buvo įkomponuoti vandenys - ežerė-

liai, kanalas, kūdros ir fontanai.

Vienas ežerėlis buvo laukuose prie kelio iš Vilniaus į Vingį. Kalne liepo-mis apsodintoje alėjoje buvo senas van-dens tiekimo kanalas su kaskadomis, bu-vo dvi kūdros. Vandens siurbliai buvo įrengti prie bravoro, kolegijiniame darže ir palivarko kieme.

Šį inventorių detaliau apžvelgė-me ne todėl, kad jis toks išsamus. Mūsų manymu, jis puikiai iliustruoja šio unika-laus jėzuitų ansamblio formavimosi rai-dos galutinį etapą. Per šimtmečius čia nuo-šalioje Neries pakrantėje, tarp mūro sie-

nų gamtos ir vandens prieglobstyje jė-zuitai kūrė sau skirtą alegorišką žemės rojų. Išradingai modeliudami kraštovaiz-džio, augmenijos ir architektūros elemen-tus, bendrai kompozicijos minčiai pajun-giadami netgi spalvų efektus, vaistažolių aromata, vandens čiurlenimą ir net šią vietą gaubiančią dieviškos ramybės au-rą, jie sukūrė nepakartojamą meno kūri-nį. Tačiau išlikti jam nebuvo lemta.

Prasidėjo šio unikalios šimtme-čiais kurto vieningo architektūros ir kraš-tovaizdžio ansamblio nykimo laikotar-pis. Tačiau apie tai kita kartą.

Žemaičių Kunigaikštystės architektūrinis paveldas pakaunėje

Šimtmečiais neatskiriama Lietu-vos kultūros dalimi buvo dvaras, bet, de-ja, mūsų dienomis dauguma jų apmirę. Tik nedaugeliui pavyko išsaugoti bent iš-orinį bajoriškumo apvalkalą. Lietuvoje be-veik neliko dvaro, kuris nebūtų pakeitęs savo šeimnininko ir tiesioginės paskirties. Didesnė jų pačių ir jų vertybių dalis išny-ko nuo žemės paviršiaus per karus, oku-pacijas, revoliucijas ir gaisrus. Šiandien paveldo registre yra įrašyti 583 dvarai, esantys įvairiose šalies vietose.

Kauno rajone yra užfiksuotos 88 buvusių dvarų ir palivarkų sodybos. Iš 20 išlikusių pusė jų įrašyta į Nekilnoja-mųjų kultūros vertybių registrą. Tačiau jų daugumos būklė prasta.

Lietuvos Didžiosios kunigaikš-tystės laikus menančių Kauno rajone yra keletas dvarų, o Žemaičių kunigaikštys-tės architektūriniam paveldui priskirtinų paminėtini Raudondvario, Panevėžiuko, Žemaitkiemio, Zacyšių. Dvarai kairiaja-me Nevėžio krante tai istorinės Žemaičių kunigaikštystės žemės.

Vertingiausias visame rajone ne-abejotinai yra Raudondvario dvaras. Jo ištakos 1405 m., kai kryžiuočiai čia pasi-statė Rothenburg (vok. Raudonąją) pilį. Raudondvario pilis buvo nuosavybe gar-siausių Lietuvos didikų: kunigaikščių Rad-vilų, grafų Sapiegų, Kosakovskių, Zabi-lių. Dvaro suklestėjimas sietinas su grafų Tiškevičių gimine. Apie šį laikotarpį pla-čiai aprašyta A.Snitkuvienės knygoje „Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas“. Ir šiandien šis dvaras yra patraukliu kultū-ros centru.

Visai šalia magistralės Kaunas - Klaipėda, gražiam, tvėnkinių apsuptyje esančiame kraštovaizdyje yra Zacyšių dvaras. Jis restauruotas, 1988 m. čia ke-tinta įkurti „Kauno audinių“ poilsio namus. Galbūt kada nors čia galėtų atsi-rasti jaukus motelis.

Kitas buvusios Žemaičių kuni-gaikštystės dvaras Panevėžiukas istori-niuose šaltiniuose paminėtas 1544 me-tais. Istorija mena 1863 m. sukilimą ir čia susirinkdavusius sukilėlius. XVIII ir XIX a. sandūroje Panevėžiuko dvarą nu-sipirko Jonas Koreva h. Dėbno, kurio gi-minės ištakos siekia XIV a. Priešpasku-tiniu dvaro savininku buvo Anupras Ko-reva (1860 - 1912), o paskutiniu juo Zig-mas Koreva (1898 - 1945).

Dabar dvaro pastatas atrodo ap-gailėtinais, o į buvusio parko teritoriją įsi-brovę sovietiniai statiniai atrodo kaip vai-duokliai. Nors dvaras sugrąžintas bajorų Korevų palikuonims, tačiau akivaizdu, kad šiandien jie nepajėgūs savo lėšomis išgelbėti šio dvaro.

Teikia vilčių Žemaitkiemio dva-ras netoli Babtų. Prieš pora metų be pa-veldėtojų likusį ir bebaigiantį sunykti dva-rą, paskelbus jo privatizaciją, nupirko ver-slininkas iš Kauno Mindaugas Šventorai-tis. Jis, remdamasis paminkloauginin-kų rekomendacijomis, ėmėsi pirmiausia gelbėti dvaro sienas, jas sutvirtindamas

ir uždengdamas naują stogą. Visiškai su-remontavo buvusią oficiną, kurioje ap-sistoja jo šeima ir svečiai. Vieną remon-tuojamo dvaro kambarį M.Šventoraitis ketina paskirti ekspozicijai, kuri primintų čia gyvenusį kunigaikštį Giedraitį, di-dikus Siukštas, Prozorus ir Tiškevičius, taip pat paskutinį dvaro šeimnininką ge-nerolą V.Nagevičių. Tarpukariu jo žmo-na šį dvarą buvo pavertusi ne tik pavyz-diniu ūkiu, bet ir kultūros židiniu. Babtų apylinkių žmonės ir dabar dar prisime-na, kaip įdomiai čia buvo švenčiamos Jo-ninės, kaip ūkyje suplaktas sviestas bu-vo gabenamas į našlaičių namus Kaune.

Rugsėjo 5 d. grupė Kauno ba-jorų, neabejingų dvarų kultūrai, lankėsi Žemaitkiemio dvare. Į susitikimą su ba-jorais atskubėjęs dvaro savininkas Min-daugas Šventoraitis papasakojo apie sa-vo veiklos planus. Džiugu, kad šiame dvare jau pora metų svetingai atveriamos durys įvairiems menininkų projektams, plenerams, mokslinėms konferencijoms. „Lietuvos bajoro“ informacija

Kauno bajorai Žemaitkiemio dvare

varų išsaugojimo koncepcijos metamorfozė

Buvusi Bžostovskio Pavlovo dvaro sodyba

Lietuvos respublikos valstybinė paminklosaugos komisija 2002 metų rugsėjo 13 dieną apsvarstė ir patvirtino Lietuvos respublikos dvarų paveldo išsaugojimo ir jo integravimo į visuomenės gyvenimą koncepciją. Dokumentas įsigaliojo nuo 2002 metų spalio 5 dienos. Atrodytų reiktų džiaugtis, kad pagaliau susirūpinta vis sparčiau nykstančiu unikaliu dvarų kultūrinio paveldo likimu. Tiesą sakant, ši koncepcija paruošta per vėlai: dalis pastatų jau išnyko fiziškai, dalis jų virto griuvėsiais.

Dvarų išsaugojimo koncepcijos pasirodymu susidomėjo Vytauto Didžiojo Universiteto Menų instituto Kultūros vertybių apsaugos specialybės magistrantai. Surengto seminaro metu nuodugniau panagrinėjus dokumentą, būsimųjų paveldo apsaugos specialistų džiaugsmą dėl jo pasirodymo palaipsniui keitė nuostaba, sumišimas, nusivylimas. Su diskusijoje išsakyta kritika koncepcijos atžvilgiu ir norėjume supažindinti skaitytoją.

Koncepciją sudaro šeši skyriai, kuriuos dabar ir išvardinsime, kad neskaičiusieji jos susidarytų aiškesnį vaizdą, apie ką kalbame. Pradžioje pateikiama bendroji dalis, kurioje supažindinama su koncepcijos misija, reikšme ir taikymu. Antras skyrius apibrėžia istorinę Lietuvos dvaro sampratą (kaip ją suvokia dokumento autoriai). Trečiojo-

je koncepcijos dalyje formuojama valstybinė Lietuvos dvarų paveldo samprata, toliau apžvelgiama Lietuvos dvarų paveldo būklė. Penktas skyrius skirtas Lietuvos dvarų paveldo apsaugos ir jo integravimo į visuomenės gyvenimą strategijai, o koncepcijos pabaigoje suformuluoti numatomi rezultatai.

Gremėzdiški sakiniai, krūvos daugiaprasmų, pirmąkart sutinkamos sąvokos, į beletristiką įvynioti teiginiai tiesiog pastojų kelią aiškiam teksto suvokimui. Susidarė įspūdis, kad galbūt čia norima kažką nusišviesti, užšifruoti. O gal tai paprasčiausias autorių nesugebėjimas operuoti juridinės kalbos elementais? Tai nemažas trūkumas, nes teisės aktams taikomas reikalavimas, kad jie būtų aiškiai ir nedviprasmiškai suprantami.

Jau koncepcijos bendrojoje dalyje akcentuojama, kad tai strateginis dokumentas, į kurio nuostatas privalo atsižvelgti valstybės institucijos, rengdamos, koordinuodamos, tvirtindamos mokslinę ir teisinę bazę, rengdamos strateginio planavimo dokumentus: strategijas, planus, programas, pasirašydamos tarptautines sutartis ir t. t. Tačiau žodį "privalo" čia tiktų pakeisti žodžiu "rekomenduojama", nes dokumentas geriausiu atveju galėtų būti rekomendacinio pobūdžio.

Antras skyrius, pavadinimu "Istorinė Lietuvos dvaro samprata", pateikia labai netikėtų ir neaiškiu kokiais šaltiniais paremtų istorinių žinių. Cituojame: "Dvaras (kiemas) – materializuota žemės valdymo ir disponavimo sąsąlygių išraiška, atsiradusi dar iki Lietuvos valstybės sukūrimo ir suklestėjimo". Kaip matome, autoriai labai drąsiai pateikia savas istorinių žinių interpretacijas. Tačiau, vargu ar galime kalbėti apie dvarų egzistavimą iki valstybės susikūrimo. Toliau skyriuje apibrėžiamas istorinis dvarų tinklas, kaip bendrą europinį

kontekstą atitinkanti sistema. Istorinės dvarų sampratos analizė užbaigiama po Valakų reformos susiformavusiu Europos kraštovaizdžiui būdingų bruožų turinčiu ir palaipsniui Lietuvoje tapusiu tradiciniu kaimo kraštovaizdžiu. Šiame dokumente teigiama, kad valstybinė Lietuvos dvarų paveldo samprata apibrėžiama istorinės analizės pagrindu. Persiėmus išvada, jog ji paremta valakinio laikotarpio dvarų sistemos atgaivinimu. Labai įdomu, nes, kaip minima koncepcijoje, tuo metu vyravo lažinio palivarkinio tipo dvarai ir baudžiaviniai socialiniai santykiai. Juokais norime paklausti: kaip su pastarųjų atgaivinimu? Pažymėtina, kad, kaip teisiniam aktui, koncepcijoje per daug istorinių faktų.

Prie trečio skyriaus verta apsisiti ilgiau, nes būtent jis apibūdina valstybinę Lietuvos dvarų paveldo sampratą, kurios įdiegimas, kaip paaiškėja išnagrinėjus dokumentą, ir yra esminis koncepcijos siekis. Deja, ir šioje dalyje tekstas perkrautas, formuojamoji samprata tiksliai neapibrėžta juridiniu požiūriu. Pateikiame dvarų paveldo sąvokų aiškinimo santrauką. Dvarų nekilnojamas kultūros paveldas yra pagrindinis bendro Lietuvos dvarų paveldo dėmuo – rašoma dokumente. Šis dėmuo apibūdinamas kaip "mus pasiekusi istorinio dvaro fizinė, funkcinių, teritorinių-erdvinių požiūriu vientisa struktūra", su-

Daujotų (Daujotavoje) buv. ledainė

Šešuolėlių dvaro rūmai

sidedanti iš dėmenų. Pastarieji apibrėžiami kaip mus pasiekusi kultūrinės vėrtės dvaro fizinė, funkcinė, teritorinė struktūros dalis. Pateikiami tokie pavyzdžiai: kaimo dvaro gyvenvietė, dvaro miestelis, dvaro ar palivarko sodyba, dvaro sėjomaina ir t. t. Kaip matome, naujoji dvarų paveldo samprata, kuri, kaip teigiama koncepcijoje, „formuoja buvusias realijas atitinkantį visuomenės požiūrį į dvarų paveldą“, apibrėžia dvarą kaip funkcinį ir teritorinį požiūriu vientisą struktūrą, apimančią kaimo gyvenvietes ir net miestelius. Įdomu, ar visuomenei ir valstybei priimtinas toks dvaro apibrėžimas? Reikėtų apie tai gerai pamastyti, nes ši koncepcija yra VPK sprendimas ir todėl įgauna teisinę galią. Panašu, kad dėl šios priežasties valstybė bus priversta pripažinti tokią sampratą.

Apskritai, šio dokumento pagrindą, lyg ir siūloma reformuoti Lietuvos kaimo gyvenviečių klasifikavimo ir jų funkcinės, teritorinės-erdvinės sklaidos procesus. Tą padaryti siūloma naująja valstybine dvarų paveldo samprata suformuotų žemėnaudų prie dvarų koregavimu. Siekiama dvarų ir palivarkų sodybų, kaip ūkio centrų, vaidmens atkūrimo. Suprantamas troškimas išsaugoti senąsias dvarų ribas, tačiau vargu ar tai įgyvendinama. Koncepcija lyg ir norima atkurti tai, kas buvo, nepastebint to, kas yra.

Dokumentas pavojaingai įsiterpia į nuosavybės teisių atstatymo procesą, tad stebina tai, kad nėra apibrėžtas jo ryšys su galiojančiais įstatymais: Žemės įstatymu, Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymu, jų vykdymo įstatymais bei poįstatyminiais aktais ir kt.

Atstatyti dvaro žemėnaudą dabartyje pavyktų tik išimtiniais atvejais – jei nau-

jajai veiklai reikalinga teritorija sutaptų su autentišku buvusio dvaro plotu, ir ši dalis nebūtų didelė našta. Tačiau, nėra jokių konkrečių nuorodų, atrankos kriterijų, kuriuose dvaruose siūloma atstatyti žemėnaudą, o kuriuose ne.

Jau dabar šeiminkai nepajėgūs prižiūrėti ir tvarkyti dvaro sodybų – gana mažos teritorijos. Tad kaip gali pagerinti padėtį, pagal naujai diegiamą sampratą, dvaro gyvenviečių, kurių būklė, beje, taip pat bloga, sujungimas į vieną bendrą visumą? Koncepcijos ketvirtame skyriuje siūlomas priverstinis blogai prižiūrimo turto išpirkimas, teigiama, jog tam reikia suformuoti finansavimo šaltinius. Geriausia būklė tų dvarų, rašoma dokumente, kurie priklauso nacionaliniams ar savivaldybių muziejams, tad peršasi išvada, kad dvarų paveldas turėtų būti valstybės nuosavybė ir apsaugos objektas. Ar ne per didelė našta valstybei?

Koncepcijoje siūloma sukurti išskirtinę nekilnojamojo kultūros paveldo saugomų teritorijų sistemą, tačiau, kokie apribojimai ir apsaugos režimai bus taikomi teritorijoms, dokumente nėra nurodoma. Kyla klausimas: ar tai bus patrauklu potencialiems investuotojams? Paprastai, kuo daugiau prievolių bei apribojimų savininkui, tuo mažesnė tikimybė, kad toks savininkas išvis atsiras.

Koncepcijoje ne kartą minima, jog naujoji samprata sudarytų sąlygas atgaivinti nutrūkusią Europos kultūrinę tradiciją. Europos Sąjungos specialioji žemės ūkio ir kaimo plėtros programa (SAPARD) ir Europos Sąjungos bei Europos Tarybos programos pristatomos kaip vieni iš pagrindinių dvarų paveldo finansavimo šaltinių. Cituojame numatomus rezultatus: „Koncepcija padės užtikrinti harmoningą, gyvybingą ir socialiai pagrįstą Valstybės ir visuomenės raidą, sudarys pagrindą pasirengti ir visapusiškai įsisavinti ES ir kitą tarptautinę paramą“. Graži idėja, tik kyla klausimas: kodėl Europa turėtų taip rūpintis Lietuvos dvarų paveldu?

Numatomuose koncepcijos įgyvendinimo rezultatuose tarsi pamirštami patys griūvantys dvarai, o akcentuojama dokumento švietėjiška misija –

įdiegti visuomenėje naują dvaro sampratą (beje, koncepcijoje taip tankiai minimas edukacinis aspektas atrodo nepakankamai pagrįstas ir išpūstas), bei nutrūkusios Europos kultūrinės tradicijos atgaivinimas. Norima „tokią atgaivintą Lietuvą“ reprezentuoti ir pateikti Europos bendrijai.

Labiausiai papiktino taip laukty realių pasiūlymų ir sprendimų nebuvimas. Suformuoti teiginiai, sampratos vargu ar realiai konkrečiu dabarties metu įgyvendinami, neapibrėžtos net jų įgyvendinimo kryptys. Dokumente pasigesta aiškaus saugomo objekto apibrėžimo: ką iš tikrųjų valstybė išpareigos saugoti? Šis teisinis aktas – tik didžiulė popieriaus krūva, tikraja šio žodžio prasme, už gremėzdiškų sakinių slepianti gan miglotus, daugiaprasmiškus teiginius. Skaudu, kad yra priimami („guoskimės“, kad nors tai daroma) įvairūs utopiniai teisiniai aktai, o dvarai griūva kaip griuvė. Tokių dokumentų išleidimas tik nutolina realius sprendimus. Tai savęs ir visuomenės apgaudinėjimas, sudarant išpūdį, kad šioje srityje kažkas veikiama. Ir kuomet pagaliau sukursime tikrai realų apsaugos reglamentavimo dokumentą, jau nebus ko saugoti.

Pripažįstame, kad tam tikru istoriniu momentu dvarai buvo nedalomas ekonominis vienetas, tačiau tai praeitis. Reikia suvokti, kad dabar dvarai yra kultūros paveldo objektai, kurių ateitis priklauso nuo to, kokius saugojimo būdus pasirinksiame. Esant tokiai apgailėtinajai dvarų būklei, gal pakaktų elementaraus ir konkretaus dokumento, pateikiančio realius pasiūlymus, kaip rasti išeitį iš esamos sunkios padėties.

Mums būtų įdomi paveldo bei kitų sričių specialistų ir suinteresuotų asmenų nuomonė, tad laukiame atsiliepimų.

Indrė Andrulytė, Eglė Kučinskienė ir kiti VDU Menų Instituto Kultūros vertybių apsaugos specialybės magistrantai

lietuvos bajorų karališkosios sąjungos kronika

Šventė Trakų Vokėje

Bajorų Senatas Nutarė:

2002 10 26 Protokolas Nr. 5/
2002 m.. Nutarta, kad tris kartus praleidus Senato posėdžius be pateisinančios priežasties, Senato narys šalinamas iš Senato, o jo vietoje nuo apskrities kopetuojamas kitas bajoras.

Išimties tvarka (dėl Klaipėdos apskrities vieno iš vadovų ligos) į Senato sudėtį nuo Klaipėdos apskr. įtrauktas p. Marius Kaubrys.

Svarstyta LBKS Bajorų rūmų valdymo tarybos ataskaita, nutarta praplėsti M.A. Vardziukevičiaus įgaliojimus ir paskyrė jį etatiniu Bajorų rūmų valdytoju. Taip pat patvirtinti laikinieji Bajorų rūmų valdymo tarybos nuostatai.

Svarstyta 2003 m. nario mokesčio dydis. Nustatytas 30 Lt, iš jų po 15 Lt skirta Bajorų rūmų išlaikymui.

Įpareigoti: K. Bogdaną pateikti bajorų apdovanojimo eskizus, lankstinuką paruošti G. Juknevičienei, pasiūlymus dėl Padėkos raštų susisteminimo M.A. Vardziukevičių.

Apskričių vadai įpareigoti iki 2003 balandžio mėn. paruošti atitinkančius LBKS Statutą apskričių įstatus.

Pagal Legitimacijos Tarybos pateiktą protokolą bajorais patvirtinti 34 asmenys (Vilniaus – 20, Kauno – 6, Panevėžio 8).

Klaipėdos apskrities vadovybė įpareigota išsiaiškinti, kurie bajorai nesutiko būti Mažosios Lietuvos bajorų sąjungos nariais.

2002 m. liepos mėnesio 6 d, Mindaugo karūnavimo – Valstybės dieną, pirmąkart Bajorystės pripažinimo aktai buvo įteikiami Trakų Vokės rūmuose.

Renginys prasidėjo šv. Mišiomis grafų Tiškevičių rūmų koplyčioje. Šv. Mišias už bajorus aukojo bajoras kun. Saulius Bytautas, OFM. Po mišių, šventės oficialios dalies belaukiant, prie rūmų grietė kamerinis ansamblis „Artium“.

Šventės oficialiąją dalį pradėjo LBKS vadė, bajorė Undinė Nasvytytė. Sugiedojus Lietuvos himną, bajorų vadė gražia profesionalios radijo diktorės kalba pasveikino dalyvius Mindaugo karūnavimo – Valstybės dienos proga, apibūdino bajorijos vietą ir reikšmę Lietuvos valstybės praeityje, paaiškino LBKS veiklą ir siekius dabartinėje valstybėje. LBKS legitimacinės tarybos pirmininkas doc. Bronislavas Vonsavičius dalyvius nukėlė į Lietuvos valstybės ištakas, apžvelgė valstybės raidą.

Minėjimo dalyviai stebėjo, kaip penkioms dešimtims asmenų, dokumen-

tais įrodžiusių savo bajorišką kilmę, iškilmingai buvo teikiami bajorystės pripažinimo aktai.

Po bajorystės pripažinimo aktų įteikimo vyko koncertas. Koncertas prasidėjo ansamblio „Puelli Vilnensis“ pasirodymu. Viduramžių muzika, šokiai ir rūbai žiūrovus nukėlė į tolimą praeitį. Šventei iškilią bajorišką nuotaiką suteikė žinomos Lietuvoje atlikėjos bajoraitės dainininkė Vaiva Jucevičiūtė ir fleitininkė Lidija Gomolickaitė-Grudžinskaitė. Emilijos Stankevičienės vadovaujamas Trakų Vokės ansamblis „Vija“ dainomis ir šokiais įtraukė dalyvius į bendrą nuotaikingą pasilinksminimą.

Svečiai dėkojo minėjimo organizatorei – LBKS vadei Undinei Nasvytytei už iškilios šventės surengimą.

Minėjimą savo dalyvavimu pagerbė daktaras Juozas Kazickas su žmona Aleksandra.

“Lietuvos bajoro” informacija

LBKS renginiai Trakų Vokės dvaro rūmuose

Lietuvos bajorės Naujųjų Metų sutikime

2002 m. spalio mėn. 12 d.

Dvaro rūmų atidarymo šventėje dalyvavo apie 140 žmonių. Daug svečių iš Lietuvoje akredituotų ambasadų ir vyriausybės. Renginį aptarnavo "Stiklių" restoranas. Jie atsivežė baldus, šildytuvus, žvakides, vėliavas su miestų herbais, raudoną kiliminį taką ir t.t. Iš filharmonijos buvo atvežtas fortepijonas. Koncertavo filharmonijos ansamblis, solistai, atlikėjai iš Kauno.

Vaisių stalas buvo papuoštas ilga balta staltiese su auksinėmis girliandomis. Ant stalo puikavosi fazanų iškamšos, puošnios žvakidės, kepti paršeliai, farširuotos lašišos ir t.t. ... Vakar buvo labai pavykęs. Rūmuose bu-

vo atlikta daug remonto darbų: pakeisti susproginę radiatoriai, sutvarkytas vandentiekis, tualetai, elektros sistema, signalizacija, kai kurie stogo remonto darbai.

2003 m. sausio mėn. 4 d.

Naujųjų Metų sutikimo šventė dvaro rūmuose. Šio renginio organizatoriai – LBKS sąjunga ir Vilniaus apskritys.

Dalyvius pasveikino LBKS vadė U.Nasvytytė ir Vilniaus apskrities bajorų vadas prof. K.Bogdanas. Buvo įteikti padėkos raštai rūmų rėmėjams. Koncerto metu dainavo bajorė Vaiva Jucevičiūtė. Renginį aptarnavo kavinė

"Žalvykstė". Ji organizavo ir fejerverką parko teritorijoje. Buvo šokiai ir loterija.

Numatomi 2003 metų LBKS renginiai visiems Lietuvos bajorams Trakų Vokės dvaro rūmuose;

1. 2003 m. vasario mėn. 15 d. – 15 val. Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas. Pranešimas, koncertas, vaišės. Pakvietimas – 50 Lt.
2. 2003 m. kovo mėn. 11 d. – 15 val. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos minėjimas. Pakvietimas – 50 Lt.
3. 2003 m. liepos mėn. 6 d. – Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo dienos minėjimas. Pakvietimas – 50 Lt. Kviečiame visus aktyviai dalyvauti.

LBKS vadės pavaduotoja kultūrai Gražina Juknevičienė

Šventinis stalas

Švęsta pagal senojo dvaro tradicijas

Šveicarija tai Dumsių seniūnijos (Jonavos raj.) gyvenvietė, netoli Kauno - Zarasų plento. Visai šalia Šveicarijos gyvenvietės gražiam kraštovaizdyje yra Barborlaukio dvaras. Iki pat sovietų okupacijos 1940 m. Barborlaukio dvaras buvo bajorų Nasvyčių nuosavybė. Bajorai Nasvyčiai šį dvarą buvo pavertę tikru kultūros židiniu. Čia svečiavosi ir poilsavo Lietuvos aukštuomenė. Čia savo vardines dažnai

švęsdavo Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona.

Atgavusi Barborlaukio dvarą, LBKS vadė dvarininkė Undinė Nasvytytė atgaivino tradiciją pagal bajorišką papročius čia paminėtos Barborlaukio godos. 2002 m. birželio mėn. viduryje Šveicarijos gyventojams ir svečiams surengta graži šventė. Šveicarijos Respublikos konsulas įteikė Šveicarijos valstybinę vėliavą. Koncertavo Kauno

Muzikinio teatro primadona Rita Preikšaitė, bei Jonavos rajono saviveiklininkai. Į iškilmes atvyko rajono meras E. Mažūnaitis, Lietuvos dvarininkų sąjungos vadas grafas A. R. Daujotis, bajorai kilę iš Jonavos rajono K. Mackevičius ir J. Butkevičius su žmonėmis, žurnaliste iš Austrijos ir daugelis Šveicarijos gyventojų ir svečių.

"Lietuvos bajoro" informacija

Vilniaus jaunųjų bajorų veiklos kronika

Ankstyvą pavasarį senasis Stiklių gatvės rūšys prisipildė jaunatviško klegesio. Čia 2002 03 16 rinkosi jaunieji bajorai, kad priimtų pasiūlymą aktyviau nei iki šiol dalyvauti LBKS veikloje.

Paaikškėjo, kad Vilniaus apskrityje yra 167 bajorai, kurių amžius iki 40 m., tačiau tik vienas kitas šmėkšteli įvairiuose Sąjungos renginiuose.

Susirinko patys entuziastingiausi, todėl nenuostabu, kad ore suplevėnusios abstrakčios idėjos labai greitai "materializavosi".

Saujelė pirmųjų "aktyvistų" surengė "Susipažinimo vakarą" jauniems bajorams. Jauki prieblanda ir švelni žvakių šviesa sujungė 30 iš pažiūros skirtingų jaunų žmonių: skirtingų profesijų, pažiūrų, tačiau vienijamų meilės praeičiai ir savo protėviams, o taip pat noro pažinti visa, kas buvo, ir perduoti tai savo palikuoniams kartu su savo herbu ir genealogija.

Pažinties vakarą skambėjo nuomonės, mintys kaip toliau turėtume veikti. Buvo nutarta, kad pirmiausia turime sužinoti ir pamatyti tai, kas tapo senjorų savastimi.

Jau po savaitės balandžio mėn.

14 d., viršydami leistą 15 žmonių limitą, pasibeldėme į dailininko prof. K. Žoromskio namą-muziejų. O apsilankymas pas K. Varnelį, jo antikvarinių daiktų ir knygų apžiūra išsitiesė net į du vizitus - balandžio mėn. 28 d. ir gegužės mėn. 12 d. ir sulaukė ypač palankių jaunimo vertinimų.

Jaunasis sambūris įgavo naują kokybę, kai kovo mėn. 24 d. į VABS Tarybą atėjo net 10 jaunųjų, o balandžio mėn. 27 d. Sąjungos Seime buvo patvirtinti 4 žmonės į Senatą - A. Katinienė, G. Petkevičius, I. Žostautienė ir rašinio autorė.

Tvirtiesniam tarpusavio ryšiui palaikyti buvo sukurta speciali elektroninio pašto grupė internete, kurios dėka atsivėrė galimybė greitai sužinoti pačias naujausias idėjas, planus. Šios naujovės įdiegėju tapo G. Petkevičius.

Net ir artėjant vasarai, bajorai-čiai nenustojo judėti. U. Kalmantaitės ir autorės iniciatyva buvo surengtas vakaras "Padėka prof. K. Žoromskiui už indėlį į Lietuvos kultūrą". Į šį renginį jau galėjome pakviesti ir LBKS bei VABS vadus, nes jis buvo pakankamai reikšmingas kultūriniam gyvenime.

Dera pažymėti, kad senjorai

neliko neįvertinę jaunimiečių veiklos: G. Petkevičius buvo paskirtas VABS kancelieriu, o I. Žostautienė - LBKS vado pavaduotoja ryšiams su užsieniu.

Po trumpo išsiskyrimo vasaros atostogoms baigiamuoju sezono akcentu tapo "Vasaros palydėtuves Pavlovo ir Jasiūnų dvaruose" - rugpjūčio mėn. 31 d. Gaila, kad, nors išvyka buvo skirta visiems, šįsyk senjorai neparodė didesnio susidomėjimo, o pamatyti buvo ką, tuo labiau, kad išliekant tokiai situacijai mūsų valstybėje šių kultūros paminklų laikrodžiuose byra jau paskutinės smiltelės.

Tai buvo patys reikšmingiausi įvykiai jaunimo grupėje. Per 6 mėn. nuveikta ne taip ir mažai - o dar nevengėme prisidėti prie bendrų renginių.

Žinoma, per šį pusmetį ir mūsų grupėje vyko pasikeitimų, vieni bajorai-čiai imigravo, kiti emigravo iš aktyvios veiklos, tačiau branduolys liko nepakitęs. Tai suteikia vilčių, kad toliau palaimi komi senjorų, energingai dirbsime ir dalyvausime Sąjungos renginiuose.

Vaiva Jucevičiūtė, herbo Leliva bajoraitė

Pirmas Lietuvoje

Belgijos Karalystėje 2002 m. spalio 28 d. Tarptautinės Karališkosios Šv. Luko akademijos Senatas socialinių mokslų vadybos dr. Artūrai Rukai Daujotui suteikė profesoriaus vardą. Artūras Rukas Daujotis pirmasis profesorius Lietuvoje, kurio diplome įrašytas titulas - grafas.

Šv. Luko Akademija viena iš seniausių ir didžiausių Europoje. Ją 1397 m. įkūrė Karališkoji Burgundų dinastija, nuo 1475 m. veikia Antverpene (Belgijos Karalystė). Jos nariais buvo Leonardo Da Vinci, Rembrandt, Peter Paul Rubens, Salvador Dali, Pablo

Picasso ir daugelis kitų žymiausių Europos intelektualų.

Šiuo metu Akademiją sudaro 48 struktūriniai padaliniai (Belgijoje, Vokietijoje, Italijoje), čia dirbuojasi daugiau kaip 1000 daktarų ir beveik tūkstantis profesorių, iš jų beveik trys šimtai turintys titulus.

Titulų įrašymas į oficialius dokumentus galimas ne tik Belgijos Karalystėje, bet ir kitose Europos Sąjungos valstybėse. Tikimės, kad Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, bus nevaržoma prigimtinė kilmingųjų teisė - oficialiai naudoti titulus. Nuo 2003 m. grafas Artūras Rukas Daujotis paskirtas Šv. Luko akademijos įgaliotuoju atstovu Lietuvai, Latvijai, Estijai.

"Lietuvos bajoro" informacija

Iš Klaipėdos apskrities bajorų gyvenimo

2002 metais sukako 7-ri metai, kai susikūrė LBKS Klaipėdos apskrities skyrius (1995.02.24). Į 1-įjį organizacinį susirinkimą susirinko tik penki bajorai. Jie davė pradžią skyriaus veiklai. Trūko darbo patirties, reikėjo įveikti daug nesklandumų, tačiau bajorams pakako entuziazmo ir ryžto. Didelį susidomėjimą ir atgarsį susilaukė bajoro Vyt. Rimgailos laikraštyje „Klaipėda“ publikuoti straipsniai „Susikūrė LBKS Klaipėdos skyrius“ ir „Lietuvos bajorų herbai“. Buvo įdomios kelios Klaipėdos televizijoje laidos apie bajorą Vyt. Rimgailą ir skyriaus veiklą. Daug kas pradėjo domėtis savo giminės geneologija. Palaipsniui augo legitimuotų bajorų skaičius. Numatoma, jog 2003 m. skyriaus bajorų skaičius sieks 100 asmenų.

1999.08.10 Kretingoje grafų

Tiškevičių rūmų Baltojoje salėje dešimčiai bajorų buvo įteikti bajorystės pripažinimo aktai. Apie tai plačiai aprašė spauda. Labai reikšmingas įvykis Klaipėdos miesto istorijoje buvo 2000.10.01 Šią dieną Marijos Taikos Karalienės bažnyčioje 10-čiai bajorų buvo įteikti bajorystės pripažinimo aktai. Tame skaičiuje bažnyčios klebonui monsinjorui, Jelitos herbo bajorui, Jonui Gedvilai – 1000-asis aktas, o Klaipėdos universiteto menų fakulteto docentei Onai Glinskaitei – 1001-sis aktas.

Skyriaus bajorai aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje, garsindami bajorų vardą. Dabar jau nieko nestebina docento, bajoro, barono titulą turinčio kompozitoriaus Alvido Remesos sukurtos ir harmonizuotos dainos. Klaipėdos universiteto menų fakulteto docentė bajorė Janina Neniškytė ne kartą koncertavo užsienyje, garsino ne tik LBKS, bet ir Lietuvos meną. Periodinėje spaudoje ne kartą buvo publikuoti įdomūs straipsniai apie docentę Oną Glinskaite, jūrų ločmaną Feliksą Rimkevičių, docentę Viera Gabrėnienę. Įdo-

mūs straipsniai buvo apie Stanislovą Gražianską, kuris atstatė sugriautą strybų ūkį, pavertęs jį į pavyzdinį, gaunantį gausų derlių.

Susiklostė graži tradicija sveikinti bajorus, sulaukusius garbingo jubiliejaus. 2002.03.03 Marijos Taikos Karalienės bažnyčioje, iškilmingoje aplinkoje buvo pasveikintas klebonas, Jelitos herbo bajoras, monsinjoras Jonas Gedvilas 80-ties metų jubiliejaus proga. Švenčiamos iškilmingai mūsų tautai brangios šventės. Iš klausomi įdomūs pranešimai, vyksta diskusijos, atliekama meninė programa.

Didelių pastangų dėka įrengta meniškai apiforminta skyriaus bajorų herbų ekspozicija, kuri susilaukė ne tik bajorų, bet ir lankytojų susidomėjimo. Baigiamas išleisti ir apiforminti Klaipėdos LBKS skyriaus bajorų herbų knyga. Pažymėtina tai, jei ankstesniais metais į LBKS eiles stodavo senyvo amžiaus bajorai, tai pastaruoju metu stoja vis daugiau jaunimo, studentų, moksleivių.

Vytautas Jonas Rimgaila, Herbert herbo bajoras

FAKTAI • FAKTAI • FAKTAI • FAKTAI • FAKTAI

Klaipėdos bajorai po Bajorystės pripažinimo aktų įteikimo Trakų Vokėje (2002 07 06)

Šiemet sukanka 140 metų nuo 1863 metų sukilimo. Kauno bajorai šią įsimintiną datą minės kovo mėn.

Madride leidžiamame Imperatoriškojo šv. Eugenijaus riterių ordino oficialiame rugpjūčio mėn. biuletenyje pateikiamas bajorės Sigitos Gasperavičienės straipsnis „Bizantijos imperatorių palikuoniai dar mūsų dienomis gyveno Vilniaus Užupyje“ spausdintas „Lietuvos bajoro“ žurnalo Nr. 6.

Bajorai dvarininkai Henrikas Matusevičius ir Janina Gelžinienė pirmieji Lietuvoje pagal SAPARD programą gavo lėšų savo dvarų ūkiui modernizuoti.

Kauno Karininkų Ramovėje Kauno apskrities bajorų draugija 2002 10 15 suorganizavo Lietuvos bajorų draugijos įkūrėjo kunigaikščio Jono Gedimino Beržanskio Klausučio 140 metų jubiliejaus minėjimą. Pagrindinį pranešimą padarė bajoras prof. Povilas Vitkevičius, į minėjimą atvyko LBKS vadė Undinė Nasvytytė.

laipėdos apskritys bajorai 2002 m. sveikino savo jubilatus

sausio 18 d.	Marijoną Gasiliūnaite – Birbiliene	60 metų (herbas Bialina),
balandžio 15 d.	Leopoldą Rimgailą	60 metų (herbas Herburt),
gegužės 13 d.	Povilą Vainauską	60 metų (herbas Ostoja),
birželio 2 d.	Aldoną Rimgailaitę – Šimkienę	70 metų (herbas Herburt),
rugpjūčio 3 d.	Monsinorą Joną Gedvilą	80 metų (herbas Jelita),
rugpjūčio 24 d.	Stefaniją Rukaite – Timbrienę	75 metus (herbas Lubicz),
rugpjūčio 30 d.	LBKS senatorių Vytautą Rimgailą	75 metus (herbas Herburt)
gruodžio 11 d.	Mariją Laurinavičiūtę – Gečienę	60 metų (herbas Bialina),
gruodžio 15 d.	Augustą Kunsmoną	50 metų (herbas Pol-Orla (Pusė erelio).

auno apskritys bajorai 2002 m. sveikino savo jubilatus

balandžio 21 d.	Signatarą Vladą Vimbarą	75 metus (herbas Prosna)
rugpjūčio 16 d.	Romualdą Šamanską	60 metų (herbas Rustejko)
rugsėjo 8 d.	Michaliną Daugėlaite	95 metų (herbas Apdank)
spalio 6 d.	Rožę Vyšniauskiene	90 metų (herbas Prus I)
spalio 12 d.	Ievą Kaušiniene	60 metų (herbas Ostoja)
gruodžio 2 d.	Signatarą Joną Monkevičių	60 metų (herbas Liubič)
gruodžio 9 d.	Joną Šarauską	60 metų (herbas Bičiulis)
gruodžio 27 d.	Janiną Andrijauskiene	75 metus (herbas Lada)

iaulių apskritys bajorų draugija sveikina bajorus, švenčiančius jubiliejinus gimtadienius

2003 m. sausio 4 d.	Justiną Valuckytę – Paliulienę, herbo Nalenčas bajorę,
sausio 7 d.	Artūrą Valuckį, herbo Nalenčas bajorą,
vasario 28 d.	Irminą Galkauskiene, herbo Šreniava bajorę,
kovo 1 d.	Eugenijų Šlėnį, herbo Herburtas bajorą,
kovo 3 d.	Eugeniją Aldoną Buožiene, herbo Niesobia bajorę,
kovo 29 d.	Alą Gascevičiene, herbo Prūsas III bajorę,
balandžio 21 d.	Kęstutį Gascevičių, herbo Prūsas III bajorą,
gegužės 11 d.	Gerda Kaminskaitę, herbų Nalenčas-Dambrova bajorę,
liepos 27 d.	Renatą Sadlauskiene, herbo Kotvičas bajorę,
rugpjūčio 8 d.	Valdemarą Bogušienę, herbo Vanagas bajorę,
spalio 14 d.	Reginą Pakauskiene, herbo Kotvičas bajorę,
spalio 23 d.	Rasą Kalunienę, herbo Kotvičas bajorę.

